

EINES

PER A L'ESQUERRA NACIONAL

NÚMERO 7 HIVERN 2009 6 €

La vigència del feminisme

FÒRUM

Montserrat Duch

**«Les dones en política plantegen
amb normalitat que un servei social
es tan important com una carretera»**

Una conversa amb Marta Selva

FINESTRA Jordi Muñoz Joan Botella **CONNEXIONS** Ester Alberich

Laia Climent Cristina Brullet Marisa Fernández Mireia Bofill

NAVEGADOR Yaratullah Monturiol **BLOC** Alba Castellví

FULL DE CàLCUL Xavier de las Heras **EXPLORADOR** Francesc Bayo

ARXIU Santiago Izquierdo **XARXA** Ramon Arribas

Patricia Gabancho Salvador Cardús Rafael Xambó

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

President
Joan Ridao

Vicepresidenta
Isabel Nonell

Director
Josep Vall

Vocals
Pilar Albiol
Carles Bonet
Joan Casamitjana
Alba Castellví
Marina Llansana
Eduard López
Carmel Mòdol
Anna Simó
Víctor Torres

Administració
Joan Almacellas

Arxiu, Biblioteca i Documentació
Natàlia Lara
Maria Fontellas

Secció d'Estudis Històrics
Àngel Ramos

Secció d'Estudis Polítics
Arnau Albert

Secció d'Estudis Socioeconòmics
Bàrbara Lligadas

Fundació Josep Irla
Calàbria, 166 entresòl
08015 Barcelona
Telèfon 93 567 78 63
Fax 93 567 78 64
info@irla.cat

EINES
PER A L'ESQUERRA NACIONAL

Director
Josep Vall

Coordinació
Arnau Albert

Agraïments
Joan Almacellas
Santi Bracons
Sara Bailac
Giovanni Cattini
Marcel Coderch
Gloria Comellas
Àngels Egea
Teresa Garcerà
Francesc Iglesias
Eva Inglès
Montserrat Palau
Blanca Palmada

Correcció lingüística
Xavier Sanz

Redacció
eines@irla.cat

Subscripcions
Yasmina Serrat
Telèfon 93 567 78 63
yserrat@irla.cat

Projecte gràfic Jordi Vinyets
Impressió Forma Color
Dipòsit Legal B-31564-07
ISSN 2013-1518

El contingut dels articles és responsabilitat dels seus autors i EINES no s'hi identifica necessàriament.

Per reproduir un article cal demanar autorització per escrit a la redacció d'EINES.

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació

SUMARI

PORTAL

- 7 **La mirada violeta**

FINESTRA

- 11 **Fonts d'informació política i comportament electoral a Catalunya**
Jordi Muñoz
- 27 **Els assistents al 25è Congrés Nacional d'Esquerra. Un perfil entre l'estabilitat i el canvi**
Joan Botella

CONNEXIONS

- 45 **Dones i política: tan lluny i tan a prop**
Ester Alberich
- 47 **Teories feministes i implicacions socials**
Laia Climent
- 59 **Dones, homes, famílies, feminisme i cura**
Cristina Brullet
- 69 **Dones i ciutadania**
Marisa Fernández
- 81 **Valoració de les aportacions de les dones en els espais de decisió política. Reflexions a peu d'obra**
Mireia Bofill

NAVEGADOR

- 91 **L'autodeterminació de les dones musulmanes en el segle XXI**
Yaratullah Monturiol

BLOC

- 105 **Dissenyar rols nous**
Alba Castellví

FÒRUM

- 109 **Montserrat Duch**
«Les dones en política plantegen amb normalitat que un servei social és tan important com una carretera»
Una conversa amb Marta Selva

FULL DE CàLCUL

- 121 **El procés de Bolonya o l'adaptació a l'Espai Europeu d'Educació Superior**
Xavier de las Heras

EXPLORADOR

- 133 **Cuba: l'anquilosament de la revolució i els dilemes de futur**
Francesc Bayo

ARXIU

- 145 **Solidaritat Catalana cent anys després**
Santiago Izquierdo

XARXA

- 160 ***El espejismo nuclear* de Marcel Coderch i Núria Almiron**
Ramon Arribas
- 162 ***El malestar en la cultura catalana* de Josep-Anton Fernàndez**
Patricia Gabancho
- 164 ***Audiència pública* de Els Setze Jutges**
Salvador Cardús
- 166 ***El camí cap a la independència?* de Murray Pittock**
Rafael Xambó

PORTAL

La mirada violeta

La identitat és aquell conjunt de característiques que ens permeten reconèixer-nos. És el que em diu qui sóc «jo» i qui són «els/les altres». I òbviament, el fet de ser dona o home és un element de primer ordre per definir-nos. Però la identitat no només ens determina com a individus, sinó que també ens aporta els recursos necessaris per entendre el món i prendre-hi part. Un prisma per llegir el que ens envolta i participar del nostre entorn.

L'experiència de ser dona marca un caràcter i una manera de fer. Ni millor ni pitjor que la dels homes, sinó diferent. Així, ser dona, com ser home, aporta una manera de fer pròpia, una manera de veure el món i d'estar en el món. Una mirada violeta.

«El llarg esclavatge de les dones és la pàgina més negra de la història humana» va deixar dit la sufragista nord-americana Elizabeth Cady Stanton (1815-1902). Dècades de lluites feministes han aconseguit grans avenços en la igualtat d'oportunitats entre homes i dones a les democràcies occidentals, però massa sovint encara es tracta d'una igualtat merament formal i continuen existint molts àmbits on no n'hi ha, àmbits on cal una relació més equilibrada entre dones i homes que no limiti les possibilitats de desenvolupament de les dones o que no impedeixi que puguin gaudir equitativament dels recursos públics o d'altres beneficis de la societat.

Perquè continuen existint situacions que cal modificar, millorar o superar perquè cap dona, per motiu de gènere, pateixi cap mena de discriminació o desavantatge pel

fet de ser-ho. Perquè avui ocupar llocs de responsabilitat tant en el sector públic com en el privat o repartir equitativament les responsabilitats familiars, les tasques domèstiques i de cura i aconseguir una major coresponsabilitat dels homes en el treball domèstic i familiar continua sent una utopia per a moltes dones. Perquè en ple segle XXI la pràctica inacceptable de la violència masclista continua colpejant la nostra societat.

Però, malgrat tot, la societat occidental ha avançat molt i generació rere generació s'han anat laminant les desigualtats, generant espais on la igualtat formal s'ha convertit en igualtat real, efectiva.

Però, com ha de ser aquesta igualtat? Iguals en drets, deures i funcions. Diferents en identitat.

Queden espais on encara no s'ha conquerit la igualtat d'oportunitats de dones i homes. Queden lluites per portar a terme. D'aquí la vigència del feminisme. |

FINESTRA

Fonts d'informació política i comportament electoral a Catalunya

El perfil mediàtic dels electors d'Esquerra Republicana de Catalunya

Jordi Muñoz* | jordi.munoz@upf.edu

VISTA PRÈVIA

El paper dels mitjans de comunicació en el si del joc polític cada vegada pren una importància major, fins al punt que des de fa un temps parlem de democràcia mediàtica. Qualsevol projecte polític amb vocació de majoria ha de valorar els mitjans de comunicació com un actor essencial de la política contemporània, en ser el principal canal de contacte entre política i ciutadania. Per aquest motiu és important conèixer com s'informen els electors catalans, fent especial èmfasi en els mitjans que empren per conèixer l'acció política i si hi ha alguna relació entre l'ús de determinades fonts d'informació i el comportament electoral de les seves audiències.

D'on obtenen la informació els electors d'Esquerra Republicana de Catalunya i els de les altres formacions polítiques catalanes? Quina és la composició partidista de les audiències dels principals mitjans de comunicació a Catalunya? Quines són les pautes de comportament electoral dels votants, en funció dels mitjans de comunicació dels que treuen la seva informació política? Quins efectes tenen sobre la fidelitat del vot els diferents diaris, ràdios i televisions? Per tractar de donar resposta a aquestes i altres qüestions, en aquest article presentem una anàlisi de les dades obtingudes pels *Baròmetres d'Opinió Pública* del Centre d'Estudis d'Opinió (CEO) de la Generalitat de Catalunya de 2008.

Per tal de treballar amb una mostra més gran, agregarem les quatre onades –gener, maig, juliol i novembre– del Baròmetre i treballarem amb elles com si es tractés d'una sola enquesta. D'aquesta manera, amb una mostra total de 8.000 persones, tindrem una mostra sufici-

* Professor associat de Ciència Política a la UPF

La quantitat, qualitat i orientació de la informació influencia el comportament electoral de la ciutadania, la qual tria les fonts d'informació segons les seves preferències polítiques

entment representativa de l'electorat d'Esquerra,¹ cosa que no obtindríem emprant només una de les enquestes de manera aïllada. El fet de treballar amb enquestes realitzades en moments diferents podria introduir alguna distorsió en els resultats per efecte dels períodes específics –i més tractant-se d'un any electoral com el 2008. Si bé controlarem aquests possibles desajustos, les dades es mostren prou consistents al llarg de l'any i per tant semblen suggerir que no hi ha grans efectes distorsionadors. D'altra banda, cal mencionar que al llarg del text treballarem sempre amb les dades referents al record de vot de les eleccions al Parlament de Catalunya de 2006: serà aquest el criteri emprat per classificar els enquestats com a electors d'una o una altra formació.

El paper dels mitjans de comunicació de masses en el funcionament dels nostres sistemes democràtics és difícil d'exagerar. Els mitjans tenen una gran capacitat de condicionar la vida política d'un país, fonamentalment pel seu impacte sobre l'agenda política però també pel seu paper com a transmissors i sovint filtres, de la informació política que rep la ciutadania. És raonable pensar que la quantitat, qualitat i orientació de les fonts d'informació política a què estan exposats els ciutadans en condiciona el seu comportament electoral. La perspectiva oferta i el grau de co-

bertura que ofereixen els mitjans sobre els esdeveniments polítics sovint és un poderós factor explicatiu de les pautes i canvis de tendència en el vot dels ciutadans.

Tanmateix, resulta també evident la relació inversa: alhora que els mitjans de comunicació influeixen sobre les opcions de vot de les seues audiències, és clar també que les preferències polítiques dels ciutadans –entre d'altres factors– condicionen la seua tria de mitjans a través dels quals informar-se. La relació, per tant, és recíproca i és molt difícil en cada cas d'establir la direcció de la causalitat predominant: Votem, o deixem de votar, un determinat partit pels missatges que rebem dels mitjans de comunicació a què estem exposats? O bé llegim un determinat diari, escoltem una emissora de ràdio i no una altra perquè s'ajusten a les nostres preferències polítiques prèvies? Aquesta és una qüestió que va molt més enllà de les possibilitats d'aquest article, però una anàlisi de les pautes de comportament electoral de les audiències dels diferents mitjans pot donar alguns indicis sobre els efectes que tenen sobre el vot.

Fonts d'informació política de l'electorat d'Esquerra:

En aquest apartat elaborem un perfil mediàtic de l'electorat d'Esquerra, i el comparem amb els dels altres partits, amb l'objectiu de saber per quins mitjans reben els electors d'Esquerra la informació política, i quins diaris, ràdios i televisions empen com a fonts d'informació. Tanmateix,

1 Emparam els *Baròmetres d'Opinió Política* R-412, R-419, R-447 i R-466. Entre tots quatre, disposem d'una mostra de 1.079 electors declarats d'Esquerra a les eleccions al Parlament de Catalunya de 2006.

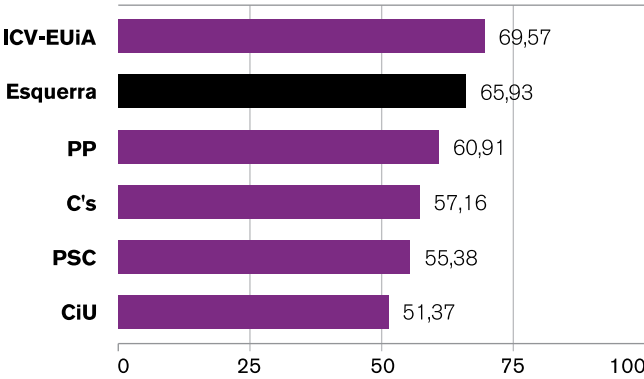
La preeminència de la televisió sobre les altres formes de comunicació és molt destacada, així com la modesta penetració d'Internet com a nova forma d'informar-se de política

abans de fixar-nos en aquestes qüestions, és interessant tenir una idea general sobre els nivells i fonts d'informació política que empren els votants declarats d'Esquerra en comparació a la resta d'electorats.

El primer element a considerar és l'interès per la política, ja que ens donarà indicacions importants per interpretar l'exposició dels diversos electorats a la informació política. És raonable pensar que com major siga l'interès del ciutadà per la política, més intens serà el seu consum d'informació política a través dels diversos mitjans. Com que no disposem d'una mesura directa de la intensitat de consum, l'interès per la política ens pot servir per tenir una aproximació. Si mirem les dades de la gràfica 1 ens trobem amb un patró molt marcat: l'electorat d'Esquerra és dels que declara tenir un major interès per la política. Així, un 65,9% dels votants declarats d'Esquerra es mostren molt o bastant interessats per la política. De fet, no més els votants d'ICV-EUiA, amb un 69,5%, tenen nivells més alts d'interès per la política. En el cas de l'electorat de CiU aquest percentatge baixa fins al 51,3% i en el del PSC es situa en el 55%.

El que ens indiquen aquestes dades és que el perfil de votant d'Esquerra té una relació més intensa amb la política que la mitjana i, per tant, podem suposar també que amb la informació política. Més enllà d'això, quins són els canals que empren els diversos electorats per informar-se de política? Quin ús fan els votants de cada formació de la premsa escrita, la televisió, la ràdio i Internet? En

GRÀFIC 1. INTERÈS PER LA POLÍTICA (%)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades agregades dels Baròmetres d'Opinió Política R-412, R-419, R-447 i R-466

TAULA 1. FONTS D'INFORMACIÓ POLÍTICA SEGONS RECORD DE VOT (%)

	Esquerra	CiU	PSC	ICV-EUiA	PP	C's	Total
Televisió	77,8	82,1	83,6	75,7	85,7	73,5	81,2
Prensa	70,2	67,7	63,2	73,5	58,4	63,8	66,6
Ràdio	48,8	40,8	39,3	44,7	40,6	41,8	42,2
Internet	17,9	11,5	14,9	26,2	15,9	33,6	16,0

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades agregades dels Baròmetres d'Opinió Política R-412, R-419, R-447 i R-466

TAULA 2. LECTURA HABITUAL DE PREMSA ENTRE ELS ELECTORATS DELS PARTITS PARLAMENTARIS (%)

	Esquerra	CiU	PSC	ICV-EUiA	PP	C's	Total
Cap	32,4	34,8	39,3	28,6	44,9	38,5	35,9
El Periódico en català	18,6	12,5	15,5	17,2	2,9	6,0	14,5
El Periódico en castellà	2,5	3,8	11,5	11,0	6,2	6,0	7,2
La Vanguardia	14,0	28,8	11,4	13,7	18,5	20,8	17,8
El País	7,4	2,7	11,4	20,6	2,4	9,1	8,6
Avui	12,4	5,6	0,9	1,3	0,2	0,0	4,4
Gratuïts	1,4	3,1	4,0	4,2	9,1	10,0	3,6
El Punt	6,2	2,5	1,2	1,8	0,8	0,5	2,5
Comarcals	2,0	1,9	1,9	0,3	2,2	1,0	1,8
Segre	1,6	1,5	1,1	0,5	0,6	0,6	1,2
El Mundo	0,1	1,5	0,3	0,0	8,1	5,0	1,1
Esportius	0,4	0,4	0,1	0,0	0,2	0,0	0,2
La Razón	0,0	0,1	0,2	0,0	2,7	0,5	0,2
ABC	0,0	0,1	0,1	0,0	0,6	2,0	0,1
Altres	1,3	0,7	1,1	0,9	0,7	0,0	1,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades agregades dels *Baròmetres d'Opinió Política* R-412, R-419, R-447 i R-466

Els votants d'Esquerra són dels que mostren un major interès per la política i, en conseqüència, un major seguiment de la informació política

la taula 1 s'hi mostren els percentatges de votants de cada formació que declaren informar-se de política a través dels diversos tipus de mitjans. En aquesta taula hi podem observar com els votants d'Esquerra se situen entre els que més empren la premsa escrita, la ràdio i Internet com a fonts d'informació política. Específicament, l'electorat d'Esquerra és el grup que més declara informar-se de política mitjançant la ràdio (un 48,8%), mentre que en els casos de la premsa escrita i d'Internet es situa tot just per darrere dels votants d'ICV-EUiA. Només en l'ús de la televisió com a font d'informació es situa per sota de la mitjana dels electors d'alguna de les forces parlamentàries.

D'aquestes dades en podem deduir que la premsa escrita, la ràdio i Internet tenen un paper més rellevant entre els electors d'Esquerra que entre els de la majoria de les altres formacions. Tanmateix, en xifres absolutes la preeminència de la televisió sobre les altres formes de comunicació és molt destacada, així com la modesta penetració d'Internet com a nova forma d'informar-se de política.

Tot seguit ens fixem en quins mitjans en concret trien els electors d'Esquerra, i els de les altres formacions, per informar-se de política. La taula 2 mostra la distribució de cada electorat entre els diferents diaris. En el cas dels votants d'Esquerra, podem veure com els diaris en llengua catalana o amb una edició en català (*Avui*, *El Periódico*, *El Punt* i *Segre*) tenen sistemàticament una penetració major que en la mitjana de votants d'altres formacions. Entre aquests, *El Periódico* és el més llegit, amb un 21,1%

dels electors d'Esquerra que declaren tenir-lo com a font d'informació política (18,6% en català i 2,5% en castellà), seguit de *La Vanguardia* (14%), l'*Avui* (12,4%) i *El Punt* (6,2%). Cal tenir en compte que aquests percentatges estan calculats sobre el total de votants i per tant inclouen també aquells votants que no llegeixen la premsa o que no declaren tenir cap diari habitual. De fet, si els calculem només sobre aquells votants declarats d'Esquerra que s'informen de política per un diari en concret, el percentatge dels que trien *El Periódico* en català és un 23,3%, *La Vanguardia* un 20,7 i *Avui* un 15,1%.

En el cas dels electors de CiU, *La Vanguardia* és la que hi té un major pes –28,8%; o un 44,17% dels que llegeixen algun diari– mentre que només un 5,6% dels seus votants declaren informar-se a través de l'*Avui*. Entre els votants del PSC, *El Periódico* en castellà, *El País* i *La Vanguardia*, per aquest ordre, són els diaris més llegits. Els votants d'ICV-EUiA llegeixen sobretot *El País* (20,6%) i els del PP, *La Vanguardia* (18,5%).

Tanmateix, aquesta pauta de lectura de diaris no és constant a tot Catalunya, i entre comarques i/o circumscripcions hi ha diferències importants. Així, si ens fixem només en els votants d'Esquerra, podem veure com mentre que *El Periódico* en català és el predominant a les comarques de Barcelona (20,7%) i Tarragona (16,8%), a Lleida i Girona els diaris més llegits són *Segre* i *El Punt* respectivament –amb un 21,5% en el primer cas, i un 27,8 en el segon– (veure taula 3).

TAULA 3. DIARI HABITUAL PER CIRCUMSCRIPCIÓ. VOTANTS D'ESQUERRA (%)

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Total
Cap	31,8	27,1	41,5	36,5	32,4
El Periódico en català	20,7	13,7	8,5	16,8	18,6
El Periódico en castellà	2,8	2,2	1,6	1,0	2,5
La Vanguardia	13,9	17,0	10,2	13,3	14,0
Avui	14,5	5,8	10,2	7,9	12,4
El País	8,8	2,9	3,3	6,4	7,4
El Punt	2,8	27,8	0,0	5,9	6,2
Segre	0,0	0,0	21,5	0,5	1,6
Altres	4,5	3,6	3,2	11,9	5,1
Total	100	100	100	100	100

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades agregades dels Baròmetres d'Opinió Política R-412, R-419, R-447 i R-466

Els votants d'Esquerra es situen entre els que més empren la premsa escrita, Internet i, sobretot, la ràdio com a fonts d'informació

En el cas de la ràdio, el panorama està més concentrat que en de la premsa escrita. D'entrada, com hem vist abans, cal remarcar que el percentatge de votants que declaren tenir-la com a font d'informació política és molt més baix que en el cas de la premsa o la televisió. Com mostra la taula 4, entre els electors d'Esquerra que s'informen de política per ràdio, l'opció majoritària és Catalunya Ràdio, seguida de RAC1. De fet, un 23,7% de l'electorat declarat d'Esquerra escolta els informatius a la ràdio pública, mentre que un 13,8% opta per l'emissora RAC1 –això representa un 51,4 i un 28,2% dels votants d'Esquerra que escolten informatius per ràdio, respectivament–. Tant Catalunya Ràdio com RAC1 troben la seva major penetració entre l'electorat d'Esquerra, molt procliu a escoltar informatius de ràdio i alhora molt concentrat en aquestes dues emissores, que conjuntament sumen gairebé el 80% dels votants d'Esquerra que escolten informatius radiofònics.

Catalunya Ràdio és majoritària també entre l'electorat de CiU, mentre que en el cas d'ICV-EUiA i el PSC es situa en segona posició a molt poca distància de la SER, que és l'emissora més escoltada per tots dos grups. El domini de la SER és especialment marcat entre els votants del PSC, amb un 16,6% sobre el total i un 44,3% sobre els que escolten informatius per ràdio. Entre els votants del PP l'emissora més escoltada és la COPE, mentre que entre els de C's, la preferida és Onda Cero.

Pel que fa a la televisió, segons les dades del CEO recollides a la taula 5, TV3 és el canal preferit pels catalans

TAULA 4. EMISSORA DE RÀDIO HABITUAL ENTRE ELS ELECTORATS DELS PARTITS PARLAMENTARIS (%)

	Esquerra	CiU	PSC	ICV-EUiA	PP	C's	Total
Cap	52,5	61,2	62,6	56,6	63,0	64,2	59,7
Catalunya Ràdio	23,7	15,7	7,6	9,5	1,6	2,3	12,7
Ser	4,1	4,7	16,6	14,1	1,9	5,5	9,6
RAC1	13,8	6,3	1,9	6,1	2,1	0,3	5,8
Onda Cero	0,7	3,3	1,8	1,0	10,7	11,5	2,6
Catalunya Informació	2,9	1,9	1,1	6,3	0,2	0,5	2,1
RNE	0,4	1,7	2,8	2,1	2,8	4,8	2,0
COPE	0,0	1,4	0,3	0,4	13,8	4,9	1,4
Altres	2,0	4,0	5,4	3,9	4,0	6,0	4,1

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades agregades dels Baròmetres d'Opinió Política R-412, R-419, R-447 i R-466

Només en l'ús de la televisió com a font d'informació, l'electorat d'Esquerra es situa per sota de la mitjana dels electors d'algun dels partits parlamentaris

TAULA 5. SEGUIMENT D'INFORMATIUS PER TELEVISIÓ ENTRE ELS ELECTORATS DELS PARTITS PARLAMENTARIS (%)

	Esquerra	CiU	PSC	ICV-EUiA	PP	C's	Total
TV3	66,9	56,2	36,1	40,7	16,8	10,9	46,6
Cap	24,5	21,5	21,5	29,9	18,8	31,0	23,0
TVE 1	1,1	5,9	14,8	7,5	17,1	10,0	9,0
Antena 3	1,0	7,2	6,9	4,7	29,6	31,3	7,3
Tele 5	1,8	5,1	11,0	5,3	10,7	8,3	6,9
Cuatro	1,0	1,4	6,6	7,1	1,8	2,0	3,8
3/24	2,0	1,5	1,0	2,1	0,7	0,0	1,4
La Sexta	0,7	0,1	0,8	1,7	1,4	0,0	0,7
Canal Plus	0,1	0,3	0,6	0,3	0,0	2,0	0,4
Canal 33	0,7	0,2	0,2	0,4	0,0	0,0	0,3
TVE 2	0,0	0,0	0,0	0,0	1,4	2,5	0,1
Altres	0,2	0,5	0,6	0,3	1,8	2,0	0,6
Total	100	100	100	100	100	100	100

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades agregades dels Baròmetres d'Opinió Política R-412, R-419, R-447 i R-466

per veure els informatius. En el cas de l'electorat d'Esquerra l'hegemonia dels informatius de TV3 és major que en la resta, i fins a un 66,9% declara veure els informatius de TV3, cosa que representa un 88,6% dels que veuen informatius per televisió. Per contra, entre els votants de CiU els seguidors dels informatius de TV3 són un 56,2%, en el cas d'ICV-EUiA un 40,7% i en el del PSC un 36%. Només entre els electorats del PP i de C's TV3 és minoritària com a cadena on seguir els informatius.

En definitiva, hem vist com l'electorat d'Esquerra mostra unes pautes molt definides de consum mediàtic: en el cas dels informatius per televisió l'hegemonia de TV3 és absoluta, mentre que en la ràdio, tot i el domini clar de Catalunya Ràdio, RAC1 també hi té una incidència important. És en la premsa escrita on hi ha més varietat d'opcions, determinada fonamentalment pel lloc de residència –pel domini d'*El Punt* i *Segre* a les comarques de Girona i Lleida, respectivament–, però també per la incidència repartida entre *El Periódico* en català, *La Vanguardia* i *Avui*.

Fidelització dels electors d'Esquerra segons el seu consum de premsa i ràdio

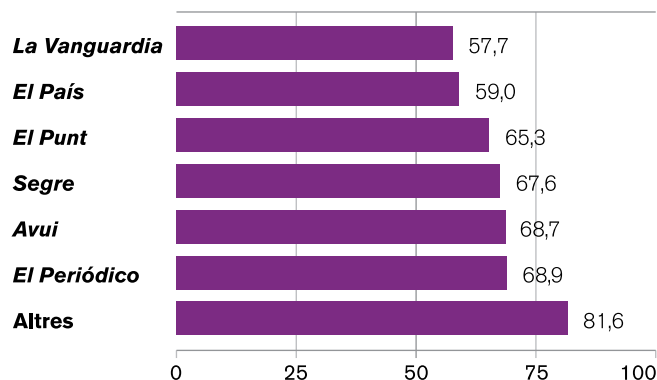
En aquest apartat ens centrem en l'electorat d'Esquerra per analitzar-ne més en detall el seu consum d'informació política i tractar d'esbrinar si aquestes tenen alguna influèn-

El Periódico (21,1%) és el diari més llegit pels electors d'Esquerra (18,6% en català i 2,5% en castellà), seguit per La Vanguardia (14%), Avui (12,4%) i El Punt (6,2%).

cia sobre les seues pautes de comportament, en concret sobre la intenció declarada de tornar a votar Esquerra en les properes eleccions al Parlament. Així, distingirem entre electors fidelitzats –els que, havent votat Esquerra el 2006, declaren la seua intenció de tornar-ho a fer– i no fidelitzats –declaren haver votat Esquerra el 2006 però ara tenen la intenció de votar un altre partit, no votar, o no declaren la seua intenció de vot–, i ens fixarem en els mitjans que trien per informar-se de política. Cal tenir en compte que segons aquesta definició, els no fidelitzats no necessàriament són votants que han decidit no tornar a votar Esquerra, sinó que inclou també aquells que no han pres cap decisió o que, per diversos motius, prefereixen no declarar-la. Atenent a la gran concentració de l'electorat d'Esquerra en TV3, ens fixarem només en aquells àmbits en què hi ha major diversitat de mitjans: la ràdio i, especialment, la premsa escrita per veure si en funció del mitjà triat, les pautes són diferents.

Tanmateix, cal tenir en compte el problema que enuncïàvem al començament de l'article: és difícil d'establir la direcció de la causalitat ja que en aquest cas no podem saber si és per l'exposició a determinats missatges que els votants es mostressin més o menys fidels, o és que els votants d'Esquerra que s'informen a través de diaris o ràdios diferents tenen característiques diferents que en condicionen tant el comportament mediàtic com l'electoral. Per tant, ens limitarem a mostrar les relacions que hi haja entre consum mediàtic i fidelització del vot, sense entrar a valorar-ne possibles vincles causals que, amb

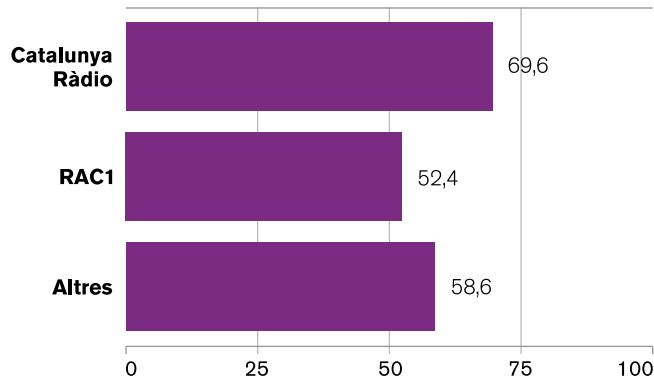
GRÀFIC 2. FIDELITZACIÓ VOTANTS D'ESQUERRA SEGONS DIARI PREFERIT (%)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades agregades dels Baròmetres d'Opinió Política R-412, R-419, R-447 i R-466

Entre els electors de CiU, *La Vanguardia* és el diari més llegit (28,8%), mentre que només un 5,6% dels seus votants declaren informar-se a través de l'*Avui*

GRÀFIC 3. FIDELITZACIÓ DELS VOTANTS D'ESQUERRA SEGONS EMISSORA DE RÀDIO HABITUAL (%)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades agregades dels *Baròmetres d'Opinió Política* R-412, R-419, R-447 i R-466

les dades de què disposem, no podem establir amb claredat.

En la gràfica 2 hi podem veure els percentatges de votants d'Esquerra a les eleccions al Parlament de Catalunya de 2006 que declaren expressament la seva intenció de tornar a votar a aquest partit a les properes eleccions catalanes, en funció del seu diari habitual. Les dades mostren diferències entre uns diaris i altres, tot i que són relativament petites. És entre els lectors de *La Vanguardia* que hi trobem un menor grau de fidelització: només un 57,7% dels votants d'Esquerra que llegeixen aquest diari declaren tenir intenció de tornar a votar la formació independentista en les properes eleccions. En el cas dels lectors d'*El Periódico*, aquest percentatge puja fins el 68,9%, entre els d'*El Punt* a un 65,3% i en cas dels lectors de l'*Avui* fins a un 68,7%.

Per contra, en el cas de les emissores de ràdio el panorama, com hem vist, està bàsicament polaritzat entre Catalunya Ràdio –la majoritària– i RAC1: entre totes dues sumen gairebé 80% dels electors d'Esquerra que s'informen de política per ràdio. En aquest cas, les diferències de fidelització dels votants són molt més marcades que en el de la premsa escrita, i mentre que gairebé un 70% dels votants d'Esquerra que són, alhora, oients dels informatius de Catalunya Ràdio declaren la seua intenció de tornar a votar Esquerra, aquest percentatge baixa fins al 52,4% entre els oients de RAC1 (veure gràfic 3). De fet, aquesta és una diferència estadísticament significativa, i

TAULA 6. PERFIL POLÍTIC DELS LECTORS DELS PRINCIPALS DIARIS (%)

	<i>El País</i>	<i>La Vanguardia</i>	<i>Avui</i>	<i>El Periódico</i> (català)	<i>El Periódico</i> (castellà)	<i>El Mundo</i>	<i>El Punt</i>	<i>Segre</i>
CiU	9,15	47,66	37,73	25,35	15,75	40,08	29,65	37,76
PSC	46,21	22,33	7,35	37,08	55,68	10,67	16,43	30,73
Esquerra	15,77	14,32	51,45	23,24	6,31	0,79	44,36	24,04
PP	1,47	5,45	0,24	1,05	4,53	40,00	1,67	2,63
ICV-EUiA	25,48	8,13	3,22	12,53	16,22	0,00	7,56	3,95
C's	1,91	2,11	0,00	0,74	1,51	8,45	0,33	0,88

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades agregades dels *Baròmetres d'Opinió Política* R-412, R-419, R-447 i R-466

TAULA 7. PERFIL POLÍTIC DELS OIENTS DE LES PRINCIPALS EMISSORES DE RÀDIO (%)

	Catalunya Ràdio	SER	COPE	Onda Cero	RNE	RAC1	Catalunya Informació
CiU	36,41	14,36	29,23	37,31	25,54	32,23	25,72
PSC	20,78	60,16	7,66	23,74	48,04	11,51	18,21
Esquerra	33,91	7,89	0,39	4,92	3,58	43,22	24,41
PP	0,65	1,04	52,87	21,78	7,43	1,86	0,39
ICV-EUiA	7,92	15,51	3,33	4,20	11,07	11,08	30,83
C's	0,33	1,04	6,53	8,05	4,33	0,09	0,43

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades agregades dels *Baròmetres d'Opinió Política* R-412, R-419, R-447 i R-466

Catalunya Ràdio i RAC1 gairebé aglutinen el 80% dels votants d'Esquerra que escolten informatius radiofònics

l'emissora de ràdio preferida manté el seu impacte com a predictor de la fidelització del vot fins i tot quan l'íntegram en un model multivariant en què mantenim controlat l'efecte d'altres variables que hi influeixen, com la ideologia, l'edat, la simpatia per altres formacions o la dimensió del municipi de residència.

En resum, hem vist com hi ha diferències importants en el grau de fidelització de l'electorat d'Esquerra en funció de les fonts d'informació política triades. En el cas de la premsa escrita, és entre els lectors de *La Vanguardia* que hi trobem uns percentatges menors de fidelització. Les diferències són més destacades en el cas de la ràdio: els oients de RAC1 tenen uns percentatges de fidelització molt menors que la resta –singularment, que els de Catalunya Ràdio– i aquesta és una diferència que resulta estadísticament significativa fins i tot quan eliminem l'efecte de possibles terceres variables, com l'autoubicació esguerra-dreta, la simpatia per altres partits o l'edat.

Composició partidista de les audiències dels diferents mitjans:

Finalment, ens ocupem de la qüestió de la composició partidista de les audiències dels diversos mitjans de comunicació. D'alguna manera, es tracta de repetir l'anàlisi anterior però des de la perspectiva inversa: ara no ens interessa saber què llegeixen, escolten o veuen els votants

de cada força política, sinó que ens preocupem per saber què voten les audiències dels principals mitjans de comunicació que operen a Catalunya. Per què és important de conèixer aquestes dades? Cal tenir en compte que, tot i que la línia editorial dels mitjans està condicionada per factors diversos, –com la composició de la redacció, la identitat tradicional del mitjà o els interessos de la propietat– els càlculs comercials també hi juguen un paper important. Segons aquest darrer criteri, els mitjans haurien de tenir una línia editorial que es correspongués amb les preferències polítiques de la seva audiència. En cas d'un mercat de la comunicació perfectament competitiu, amb moltes opcions, l'autoselecció de les audiències afavoreix aquesta congruència, atesa la coneguda tendència dels ciutadans a buscar congruència entre els missatges externs que reben i les seues preferències polítiques prèvies. En canvi, en el cas català, conflueixen diversos factors –dimensions del mercat, qüestió lingüística, concentració de la propietat, preeminència de mitjans públics...– que limiten l'oferta comunicativa i que permeten l'existència de desajustaments entre les preferències de les audiències i la línia editorial dels mitjans. Quan es donen aquestes situacions, podem considerar que hi ha o es podria produir un desplaçament de les audiències envers mitjans més sensibles a les preferències polítiques.

A la taula 6, hi veiem representats els perfils polítics dels principals diaris catalans o amb distribució a Catalu-

TAULA 8. PERFIL POLÍTIC DE LES AUDIÈNCIES DELS INFORMATIUS DE LES PRINCIPALS EMISSORES DE TELEVISIÓ (%)

	TVE1	TV3	Tele 5	Antena 3	Cuatro	La Sexta	3/24
CiU	19,42	35,43	21,54	28,98	11,11	4,98	31,18
PSC	57,46	26,92	55,43	32,84	60,79	40,95	24,83
Esquerra	2,21	26,09	4,71	2,53	4,99	18,04	25,70
PP	10,01	1,88	8,10	21,16	2,43	10,39	2,60
ICV-EUiA	8,89	9,25	8,06	6,79	19,73	25,64	15,68
C's	2,01	0,42	2,16	7,70	0,95	0,00	0,00
Total	100	100	100	100	100	100	100

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades agregades dels *Baròmetres d'Opinió Política* R-412, R-419, R-447 i R-466

Aquells electors d'Esquerra que s'informen a través dels mitjans propietat del grup Godó –*La Vanguardia* i RAC1– són els que mostren una menor taxa de fidelització del vot

nya. Aquesta gràfica mostra com en el cas del diari *Avui* l'electorat d'Esquerra és el grup majoritari, ja que representa un 51,45% dels seus lectors, front a un 37,7% de votants de CiU. La mateixa pauta es repeteix en el cas d'*El Punt*: en aquest diari, els votants d'Esquerra representen un 44,5% de la seva audiència, front a un 29,6 que són votants de CiU i un 16,4% que declaren haver votat PSC. Els votants del PSC són clarament hegemònics entre els lectors d'*El País* (46,2%) i d'*El Periódico* (55,6% per l'edició en castellà i 37% en l'edició en català). Els votants de CiU tenen un predomini clar entre els lectors de *La Vanguardia* (representen un 47,6%).

Pel que fa a la ràdio, de nou és en els mitjans en llengua catalana que l'electorat d'Esquerra hi té un pes major. Com mostra la taula 7 en el cas de RAC1 els votants d'Esquerra són el grup majoritari, amb un 43,2% de l'audiència –seguits, a distància, per l'electorat de CiU, que representa un 32,2% dels oients d'aquesta emissora. En el cas de Catalunya Ràdio els votants de CiU són el grup majoritari (36,4%), però seguits a poca distància pels d'Esquerra (un 33,9%). Pel que fa a altres emissores, destaca el predomini dels votants del PSC entre els oients de la SER (un 60,1%) i dels del PP entre els de la COPE (un 52,8%).

En el cas de la televisió, com hem vist, la proporció de ciutadans que en segueixen els informatius està per sobre del 80% i, per tant, les seues audiències tendeixen a tenir una composició més semblant a la de la societat ca-

talana en el seu conjunt. De tota manera, els electorats de les diverses formacions polítiques no es distribueixen de manera uniforme entre els diversos canals de televisió. El primer que observem en la taula 8 és que l'electorat d'Esquerra, allà on hi té una major incidència és en els canals de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA).² En el cas de TV3, representa un 26% de la seva audiència, per darrere dels votants de CiU (35,4%) i a molt poca distància dels del PSC (un 26,9%).

Conclusions

En aquest article hem analitzat la relació entre les pautes de consum d'informació política i el comportament electoral a Catalunya, parant especial atenció a l'electorat d'Esquerra. Així, hem vist com els votants d'Esquerra són dels que mostren un major interès per la política i, en conseqüència, un major seguiment de la informació política. En el cas dels informatius de ràdio, és l'electorat que els segueix més intensament, mentre que en el cas de la premsa escrita i Internet es situa en segona posició en taxes de seguiment, just per darrere dels votants d'ICV-EUiA.

2 La CCMA neix arrel de la Llei 11/2007 del Parlament de Catalunya, a través de la qual es reformava l'antiga Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRTV).

En el cas de TV3, els votants d'Esquerra representen un 26% de la seva audiència, just per darrere dels votants de CiU (35,4%) i a molt poca distància dels del PSC (un 26,9%)

D'altra banda, hem pogut veure com *El Periódico* en català és el diari més llegit pels votants d'Esquerra, seguit de *La Vanguardia* i de *l'Avui*. De tota manera, aquesta no és una distribució homogènia pel territori, i a la circumscripció de Lleida hi predominen els lectors de *Segre* i a la de Girona els d'*El Punt*. En el cas dels votants de CiU, *La Vanguardia* és el diari més llegit i entre els del PSC, *El Periódico*. Per als votants d'ICV-EUiA el diari preferit és *El País*.

Pel que fa als informatius radiofònics, l'emissora que, de lluny, escolten més votants d'Esquerra és Catalunya Ràdio, per bé que RAC1 hi té també una forta penetració. Entre aquestes dues cadenes concentren al voltant del 80% dels electors d'Esquerra que s'informen de política per ràdio. De fet, totes dues emissores tenen una penetració especialment forta en l'electorat d'Esquerra ja que, com hem vist, és un col·lectiu especialment procliu a escoltar els informatius per ràdio. Catalunya Ràdio és majoritària també entre els votants de CiU mentre que els del PSC i ICV-EUiA trien, en primera instància, la cadena SER. En el cas de la televisió, el domini dels informatius de TV3 entre els votants d'Esquerra és abassegador i, segons les dades del CEO, també són l'opció preferida dels votants de les altres formacions, tret del PP i C's.

Més enllà de constatar l'estructura de preferències mediàtiques dels votants d'Esquerra i de les altres forces parlamentàries, ens hem fixat en els possibles efectes de la tria de mitjans sobre el comportament electoral futur.

En concret, hem tractat de veure la relació entre la tria de diari i/o d'emissora de ràdio i la fidelització del vot a Esquerra. Hem pogut comprovar com hi ha diferències importants en funció del diari i emissora triats. Els lectors de *La Vanguardia* i els oients de RAC1 són els que mostren una taxa més baixa de fidelització de vot. Les diferències són especialment fortes en el cas de la ràdio, i el fet d'escoltar els informatius per RAC1 redueix de manera estadísticament significativa la probabilitat de tornar a votar Esquerra fins i tot després d'haver controlat per l'efecte d'altres variables com la ideologia, l'edat o la simpatia envers altres partits.

Finalment, hem invertit el focus de l'anàlisi per fixar-nos en la composició política de les audiències dels diversos mitjans. En aquesta anàlisi hem pogut comprovar com, pel que fa als diaris, els votants d'Esquerra són el grup majoritari entre els lectors del diari *Avui* (51,4%) i *El Punt* (44,3%), mentre que els de CiU són el primer grup entre els lectors de *La Vanguardia* i els del PSC en *El Periódico* i *El País*. Pel que fa a la ràdio, ens trobem que l'electorat d'Esquerra és el grup més nombrós entre els oients dels informatius de RAC1, amb un 43%, mentre que en el cas de Catalunya Ràdio (33,9%) es situen just per darrere dels votants de CiU (36,4%). Finalment, pel que fa a la televisió, els votants d'Esquerra són el tercer grup entre els espectadors dels informatius dels canals de la CCMA, mentre que tenen un pes molt menor en la resta de canals.

En definitiva, hem vist com les pautes de consum medi-

Els votants d'Esquerra, més enllà de la línia editorial, es concentren en els mitjans de comunicació que empren la llengua catalana

àtic dels electorats dels diversos partits estan clarament marcades per les preferències polítiques i les línies editorials dels mitjans, però també per la qüestió lingüística. Els votants d'Esquerra, més enllà de la línia editorial, es concentren en els mitjans de comunicació que empren la llengua catalana. Per això es donen algunes paradoxes que hem pogut detectar ací. D'altra banda, hem vist també com de fet la tria d'un o un altre mitjà per informar-se de política té una relació estreta amb les pautes de comportament i, concretament, aquells electors d'Esquerra que s'informen mitjançant els mitjans propietat del grup Godó –*La Vanguardia* i RAC1– són els que mostren una menor taxa de fidelització del vot. Finalment, hem vist com es tradueixen les preferències mediàtiques dels diversos electorats sobre la composició política de les audiències dels principals mitjans, i hem comprovat com en alguns casos destacats –diaris *Avui* i *El Punt*, i l'emissora RAC1– l'electorat d'Esquerra és el grup majoritari mentre que en d'altres –com Catalunya Ràdio o *El Periódico* en català– es situa com un grup molt rellevant. |

+ INFO

Fonts

- CEO, *Baròmetre d'Opinió Política*, estudi R-412. Gener de 2008
- CEO, *Baròmetre d'Opinió Política*, estudi R-419. Maig de 2008
- CEO, *Baròmetre d'Opinió Política*, estudi R-447. Juliol de 2008
- CEO, *Baròmetre d'Opinió Política*, estudi R-466. Novembre de 2008

Enllaços

- 🖨 Centre d'Estudis d'Opinió (CEO)
www.gencat.cat/economia/ceo/ceo.html

Els assistents al 25è Congrés Nacional d'Esquerra. Un perfil entre l'estabilitat i el canvi

Joan Botella* | joan.botella@uab.cat

VISTA PRÈVIA

En les successives Finestres presentades fins al moment, hem recollit estudis demoscòpics centrats en el comportament electoral i els valors polítics dels electors catalans. Unes radiografies de la societat catalana que ens poden ser molt útils per entendre l'entorn on interactuem i ajudar-nos a respondre millor a les necessitats i prioritats polítiques dels nostres conciutadans. Però el treball de Joan Botella té un objecte d'estudi diferent a l'observat fins al moment. I és que en aquest cas, els protagonistes de la recerca són els i les militants d'Esquerra Republicana de Catalunya que participaren en el Congrés de l'estiu passat.

Introducció

En el 25è Congrés Nacional d'Esquerra Republicana de Catalunya, realitzat el 14 de juny de 2008, des del departament de Ciència Política de la UAB vam poder realitzar una enquesta entre els assistents. De fet, durant el 2008 tots els partits catalans procedeixen a la realització dels seus respectius congressos, fet que constituï una ocasió temptadora per a dur a terme un estudi de caràcter comparatiu sobre tots ells. De fet, des de 1977, hem realitzat diverses onades d'enquestes entre els assistents als congressos dels partits polítics de Catalunya,¹ malgrat que la disponibilitat de mitjans i les discontinuïtats de la vida universitària no han permès una completa estabilitat, però ja disposem d'una experiència considerable i d'un gruix de resultats important.

¹ La primera publicació és **PITARCH, I.** (et al.), *Partits i parlamentaris a la Catalunya d'avui (1977 – 1980)*. Edicions 62. Barcelona, 1989.

* Catedràtic de Ciència Política de la UAB

En passar a ser un partit central de la política catalana, Esquerra ha vist com canviava l'anatomia del partit, que ha ampliat i transformat la seva base humana

Aquests estudis sempre plantegen dos problemes: què preguntar i, en segon lloc, quina validesa tenen les respostes pel que fa al conjunt del partit. L'elaboració del qüestionari està subjecta a una doble exigència: ha de ser útil per a diversos partits, per poder comparar els resultats, el que obliga de vegades a formular preguntes inesperades, xocants o fins i tot contràries al punts de vista de molts dels enquestats; i ha de ser acceptable per la direcció del partit que pot, molt legítimament, estimar que aquesta o aquella informació poden ser indiscretes, poc afavoridores o directament indesitjables. En aquest sentit, és de justícia expressar aquí el nostre més sincer agraïment a la direcció d'Esquerra per prestar-se a la realització de l'enquesta i per no haver plantejat cap dificultat al seu contingut, encara que els resultats poguessin donar lloc a sorpreses o a alçaments de celles en el marc dels debats interns dins del partit.

Pel que fa a la representativitat, sabem per experiència que els assistents als congressos –la majoria dels quals són de delegats escollits en representació del conjunt dels afiliats a excepció dels d'Esquerra– constitueixen una mostra de les característiques del conjunt dels afiliats, però que deforma aquestes característiques: els delegats elegits són més barcelonins, d'edat més jove i de més alt nivell educatiu que el conjunt dels afiliats, alhora que són seleccionats tenint en compte les exigències del moment. A tall d'exemple, si en les primeres etapes de la vida democràtica els congressos són més masculins que

els partits en el seu conjunt, avui això s'ha invertit: es prima projectar una imatge feminitzada, encara que la realitat del partit no ho sigui gaire.

La qüestió de la representativitat dels resultats respecte del conjunt del partit és una qüestió sempre oberta. El cas d'Esquerra ofereix, però, una problemàtica especial. En principi, tots els afiliats tenen dret a assistir-hi: no existeix un procés d'elecció de delegats que operin sobre base representativa, sinó que existeix una certa tradició «assembleària». Només cal el tràmit d'haver manifestat prèviament la intenció d'assistir al Congrés. Per les nostres informacions, no sembla que aquest procés d'acreditacions hagi registrat polèmiques, de manera que no cal posar-lo en qüestió.

En canvi, més complicat és intentar raonar sobre quin impacte pot tenir sobre els afiliats la decisió d'assistir o no al Congrés. Sembla raonable pensar que persones de major edat, o bé amb responsabilitats familiars, o residint lluny del lloc de celebració del Congrés poden tenir més dificultats a assistir-hi i per tant, s'abstinguin d'acreditar-se. Com hem dit, això és especulatiu i no estem en condicions de determinar quins biaixos pot tenir el llistat dels membres efectivament acreditats respecte del conjunt de l'afiliació.

I també és delicat plantejar-se la qüestió de les possibles diferències entre els congressistes que responen la nostra enquesta i els que no ho fan. Una setmana abans del Congrés, més de 7.000 militants participen en la vota-

Esquerra segueix tenint un perfil fortament masculí que el diferencia d'altres partits catalans

ció per escollir la presidència i la secretaria general del partit i al Congrés s'hi inscriuen 4.074 persones, tot i que finalment només hi assisteixen 3.081. De la mateixa manera, la votació amb més participació, la realitzada per escollir els representants al Consell Nacional, recull 2.722 vots.

En la votació tradicionalment tinguda com a més important, la de l'informe de gestió presentat per la direcció sortint, es registren 2.337 vots. D'aquesta manera, prenem aquesta xifra com la que expressa realment el nombre d'assistents que participen efectivament en el Congrés. Sobre aquests 2.337 congressistes, la nostra enquesta obté 811 respostes, el que representa pràcticament el 35% dels assistents. Ara bé, això no garanteix directament la representativitat de les dades obtingudes respecte del conjunt del partit. Però creiem que es pot afirmar que els col·lectius o grups que poden haver faltat en la resposta a la nostra enquesta són, segurament, aquells que són menys presents en la realitat general del partit, de tal manera que probablement unes i altres absències es compensin recíprocament i puguem acceptar les nostres dades com a fiablement expressives de la realitat actual d'Esquerra.

Esquerra ha viscut canvis considerables en els últims cinc anys. D'un partit d'oposició, d'ideari contrari a l'estructura institucional existent, Esquerra ha passat a ser un partit de govern, nucli central de la majoria parlamentària en el Parlament i amb un paper rellevant en la política espanyola –almenys en la legislatura 2004-2008. Aquesta transformació, com no podia ser d'altra manera, ha com-

portat canvis importants en l'anatomia del partit, que ha crescut i alhora, s'ha transformat pel que fa a la seva base humana. Un creixement que no ha estat exempt de tensions internes i diferències tàctiques i estratègiques.

Al marge d'això, amb el 25è Congrés Nacional Esquerra obre un escenari sense precedents a Catalunya: l'elecció directa pel conjunt del membres del partit dels càrrecs de president i secretari general. Com ja hem apuntat anteriorment, aquesta elecció té lloc el 7 de juny de 2008, una setmana abans de l'obertura del Congrés, i registra la compareixença de quatre candidatures a cadascun dels dos càrrecs –candidatures que, a més, eren obertes, podent l'elector votar per dos noms integrats en llistes diferents. Com se sap, el resultat és el d'un nou lideratge en el nivell més alt del partit, sent elegit Joan Puigcercós com a president i Joan Ridao com a secretari general.

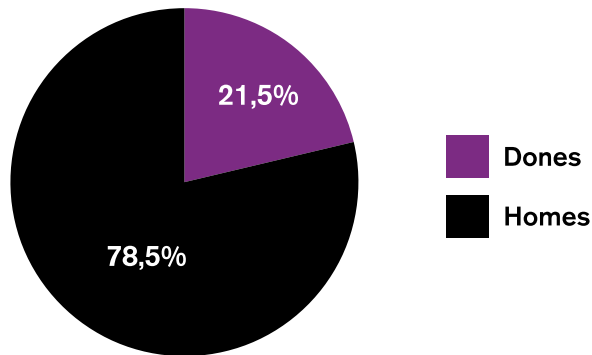
D'aquesta manera, el nostre estudi té com a objecte examinar els processos de canvi dins del partit pel que fa a les característiques sociològiques dels seus membres i pel que fa a les seves opinions polítiques més bàsiques.

Els grans trets de la sociologia del partit

Una primera dimensió d'aquests canvis té a veure amb les dimensions més simples: en quina mesura Esquerra ha modificat les senyes bàsiques d'identitat? Com l'afecten les tendències generals cap al rejuveniment i la feminitza-

La piràmide d'edats dels assistents al Congrés és força equilibrada, amb una concentració en les edats centrals i amb un pes significatiu dels grups més joves en relació als de més edat

GRÀFIC 1. HOMES I DONES
EN EL 25è CONGRÉS NACIONAL D'ESQUERRA (%)

TAULA 1. DISTRIBUCIÓ PER GRUPS D'EDAT (%)

Menys de 25 anys	4,2
25 a 34 anys	18,7
35 a 44 anys	28,9
45 a 54 % anys	29,7
55 a 64 anys	14,8
65 anys i més	3,2
No responen	0,5

Font: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta realitzada pel departament de Ciència Política de la UAB als assistents del 25è Congrés Nacional d'Esquerra celebrat a Barcelona el 2008.

ció de la representació política? Com mostra la gràfica 1, Esquerra continua sent un partit àmpliament masculí.

La valoració no pot ser simplista. Més d'una cinquena part dels participants en el Congrés són dones, el que en el cas d'Esquerra és un progrés considerable, sobretot si ho comparem amb dades de congressos anteriors.² Però segueix tenint un perfil fortament masculí, que el diferencia d'altres partits catalans.

En canvi, la distribució dels assistents per grups d'edat registra canvis més substancials. Com es pot veure a la taula 1, en conjunt, la piràmide d'edats dels assistents al Congrés d'Esquerra és força equilibrada, amb una concentració en les edats centrals –que apleguen més del 58% del total– i amb un pes significatiu dels grups més joves. Aquest és el punt d'arribada lògic del fort rejuveniment que experimenta Esquerra a la dècada de 1990: les noves generacions que trobaven en l'històric partit republicà el seu espai d'acció política han crescut; el perfil de «partit de nois» que oferia Esquerra fa quinze anys s'ha desenvolupat cap al d'un partit que, si bé manté una mitjana d'edat per sota d'altres partits catalans, ha madurat i ha estabilitzat la seva composició.

² A tall d'exemple, en el 22è Congrés Nacional celebrat a Girona el 1998 un 75,8% dels assistents són homes mentre que un 18,4% són dones. Més informació a **ARGELAGUET, J.**, «Els Congressos Nacionals d'Esquerra Republicana de Catalunya (Girona, 1998 i Tarragona, 2001)» a **BARAS, M.** (ed.), *Els militants dels partits polítics a Catalunya*. Institut de Ciències Polítiques i Socials. Barcelona, 2004

**Si bé manté una mitjana d'edat per sota
d'altres partits, Esquerra ha madurat
i ha estabilitzat la seva composició
de grups d'edat, abandonant
la imatge de «partit de nois»**

Per mostrar l'amplitud del canvi registrat, serà útil comparar el perfil per grups d'edat dels assistents al 21è Congrés Nacional celebrat a Vilafranca del Penedès el 1996 –veure taula 2–. El contrast és molt important: mentre el 1996 el grup majoritari es situa entre els 25 i els 34, seguit a poca distància per l'immediatament superior, ara el grup majoritari es situa entre els 45 i 54, molt a prop de l'immediatament més jove. De fet, seria temptador considerar que el canvi d'una columna a l'altra es deu simplement al pas del temps: la mateixa gent, dotze anys més tard, ha canviat d'edat.

Però no és la mateixa gent: Esquerra ha canviat, s'ha estès geogràficament, s'ha engrandit i sobretot ha canviat qualitativament. Aquest canvi d'ordre qualitatiu es pot constatar en molts àmbits diferents; a tall d'exemple, observem a la taula 3 l'evolució registrada pel que fa als nivells d'escolarització dels assistents a tots dos congressos.

El canvi és considerable: tot i que Esquerra conserva un perfil clarament popular –o al menys, més popular que altres partits que tenen una major presència de militants amb estudis superiors–, en una dècada el nivell d'escolarització dels seus membres ha crescut de forma important. Si el 1996 la meitat exacta dels seus congressistes tenien estudis superiors, avui la xifra arriba gairebé als dos terços. I aquest creixement es concentra en el nivell més alt, en la proporció de gent que tenen estudis universitaris de cicle llarg. La implicació és clara: major

**TAULA 2. DISTRIBUCIÓ PER GRUPS D'EDAT:
COMPARACIÓ ENTRE EL 21è (1996) I EL 25è CONGRÉS (2008)
(%)**

	1996	2008
Menys de 25 anys	10,0	4,2
25 a 34 anys	32,4	18,7
35 a 44 anys	28,7	28,9
45 a 54 % anys	15,0	29,7
55 a 64 anys	6,2	14,8
65 anys i més	4,3	3,2
No responen	3,4	0,5

Font: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta realitzada pel departament de Ciència Política de la UAB als assistents del 25è Congrés Nacional d'Esquerra celebrat a Barcelona el 2008. Les dades referents a 1996 procedeixen de l'estudi inclòs a SÁNCHEZ, J., (ed.), *Estudis de les elits dels partits polítics de Catalunya*. Institut de Ciències Polítiques i Socials. Barcelona, 1999.

Esquerra s’ha estès geogràficament, s’ha engrandit i sobretot ha canviat qualitativament. Aquest canvi qualitatiu es constata a través del nivell d’estudis superiors dels congressistes

TAULA 3. NIVELLS D’ESCOLARITZACIÓ:
COMPARACIÓ ENTRE EL 21è (1996) I EL 25è CONGRÉS (2008).
(%)

	1996	2008
Primaris, o menys	6,8	1,7
Batx. Elemental, FP1, EGB	16,6	7,2
Batx. Superior, BUP, FP2	25,6	27,2
Universitaris cicle curt	22,1	22,2
Universitaris cicle llarg	28,4	41,7

Font: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta realitzada pel departament de Ciència Política de la UAB als assistents del 25è Congrés Nacional d'Esquerra celebrat a Barcelona el 2008. Les dades referents a 1996 procedeixen de l'estudi inclòs a SÁNCHEZ, J., (ed.), *Estudis de les elits dels partits polítics de Catalunya*. Institut de Ciències Polítiques i Socials. Barcelona, 1999.

qualificació, major tecnicitat, una millor disponibilitat cap a l'assumpció de responsabilitats d'alt nivell. En tot cas, aquí es projecten dos elements simultanis: l'increment de l'escolarització superior a Catalunya, amb l'augment de l'oferta universitària i el creixement en el nivell de vida i en les expectatives formatives dels joves, i el canvi registrat per Esquerra, que ha esdevingut un partit més extens i amb importants responsabilitats de govern en els diversos nivells de l'estructura institucional catalana.

En altres dimensions, els canvis que ha experimentat Esquerra no l'aproximen cap al perfil del conjunt social, sinó que més aviat subratllen una accentuació dels seus trets definitoris tradicionals. Pot ser el cas, per exemple, de la vivència religiosa entre els seus militants: si en el passat era minoritària la proporció de quadres d'Esquerra que s'autodefinien com a catòlics –practicants o no–, avui aquesta proporció s'ha fet encara més petita, deixant una àmplia hegemonia de posicions agnòstiques o fins i tot atees, sent aquest últim grup el que ara resulta majoritari, ja que aplega el 42,4% dels enquestats (taula 4).

Per tant, observem tant corrents d'aproximació al perfil mitjà de la població catalana com d'allunyament respecte de la mitjana social. Això és rellevant en la perspectiva d'un partit que ha experimentat un creixement electoral considerable i que ha entrat al govern de la Generalitat i aspira a tenir-hi un paper encara més rellevant.

**La millora qualitativa de la base militant
comporta una millor disponibilitat cap a
l'assumpció de responsabilitats d'alt nivell**

La visió de la política

Ens trobem amb un partit institucionalitzat, depenent de les institucions públiques, motivat exclusivament per la seva relació amb les instàncies de govern? Aquesta pregunta no té una solució senzilla, però ens hi podem acostar per diferents vies.

En primer lloc, com mostra la gràfica 2, només una reduïda proporció dels congressistes d'Esquerra declara ser titular d'alguna funció pública: exactament, el 21%.

Una cinquena part dels congressistes ocupats en la gestió política no és una xifra molt alta –tot i que recordem les reserves que abans hem formulat sobre la possible diferència entre els congressistes que han respost la nostra enquesta i els que no ho han fet. A més, s'observa un ampli predomini dels que esmenten, en aquest context, un càrrec de regidor d'ajuntament. Posicions, per tant, de perfil modest i que no indiquen necessàriament un component de professionalització.

En aquest punt, val la pena observar alguna diferència interna en el si d'Esquerra. Com ja hem anotat, la preparació del qüestionari no permetia –per raons de calendari– tenir en compte els resultats de la prèvia elecció directa de president i secretari general del partit, de tal manera que no tenia sentit preguntar pel suport respecte dels diversos candidats a dirigir al partit. Tot i així, en una altra pregunta es demana als congressistes que atorguin qualificacions als diferents líders polítics catalans, expressant

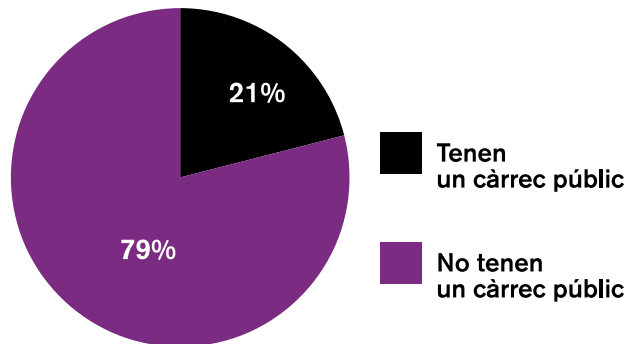
**TAULA 4. ACTITUDS RELIGIOSES DELS CONGRESSISTES
D'ESQUERRA : COMPARACIÓ ENTRE EL 21è (1996)
I EL 25è CONGRÉS (2008) (%)**

	1996	2008
Catòlics practicants	6,6	3,1
Catòlics no practicants	29,5	23,8
Altres religions	2,9	2,0
No creients	55,7	71,1

Font: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta realitzada pel departament de Ciència Política de la UAB als assistents del 25è Congrés Nacional d'Esquerra celebrat a Barcelona el 2008. Les dades referents a 1996 procedeixen de l'estudi inclòs a SÁNCHEZ, J., (ed.), *Estudis de les elits dels partits polítics de Catalunya*. Institut de Ciències Polítiques i Socials. Barcelona, 1999.

Entre els assistents al Congrés, les posicions agnòstiques i atees són hegemòniques, deixant en minoria als catòlics –practicants o no–

**GRÀFIC 2. CONGRESSISTES D'ESQUERRA:
PRESÈNCIA DE CÀRRECS PÚBLICS (%)**

entre 0 i 10 el grau de simpatia que senten per cada un. Entre els líders que es presenten als congressistes en la nostra enquesta, apareixen els noms de Puigcercós i de Josep-Lluís Carod-Rovira.

Les preferències entre un i altre dirigent estan distribuïdes de forma molt equilibrada: aproximadament un 37% atorga a Puigcercós una qualificació més alta que a Carod-Rovira; un 34% prefereix en aquells moments a Carod-Rovira; i finalment, més d'una quarta part (29%) atorguen la mateixa qualificació a tots dos polítics.

En canvi, si només prenem en consideració als congressistes que afirmen exercir algun càrrec públic, les seves preferències entre els dos dirigents es reparteixen d'una manera sensiblement diferent –veure gràfic 3. La interpretació és transparent: mentre els congressistes sense càrrec públic reparteixen les seves preferències de manera pràcticament idèntica entre les tres possibilitats, els que sí tenen un càrrec públic prefereixen àmpliament Puigcercós.

On les posicions dels congressistes resulten molt més homogènies és en l'autoubicació en l'espai polític català. El qüestionari demana a les persones enquestades que es col·loquin elles mateixes en torn de dues dimensions ben conegudes: l'eix esquerra–dreta, i la identitat nacional subjectiva. Concretament, se'ls formula les següents preguntes: a) «En una escala on 1 és «extrema esquerra» i 10 «extrema dreta», on se situaria vostè?»; i b) «En una escala on 1 és «només espanyol» i 5 «només català», on se situaria vostè?»

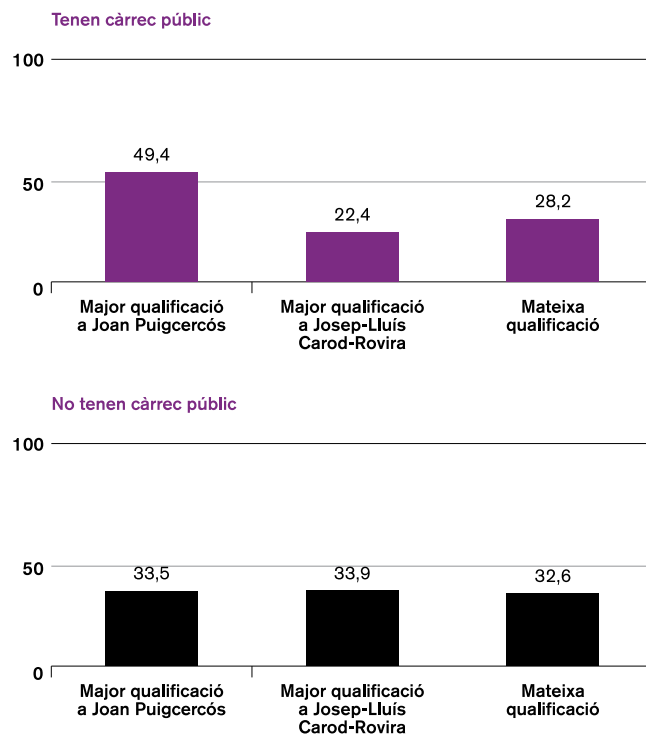
És un partit institucionalitzat motivat exclusivament per la seva relació amb les instàncies de govern? Només un 21% dels congressistes declaren ser titulars d'alguna funció pública

La mitjana en l'eix esquerra-dreta dels enquestats es situa en la posició 3,2, és a dir, més de dos punts a l'esquerra del centre. Entorn d'aquesta posició mitjana, el conjunt dels enquestats es distribueix d'una forma molt simètrica com il·lustra la taula 5: forta concentració a la caseta 3, la que correspon al «centre de l'esquerra», seguida per les posicions 4 i 2. Així, predomina una visió d'esquerres, no extremes, però clarament més enllà del que és la posició de centre-esquerra.

Si en el terreny de l'autoubicació esquerra-dreta apreciem una certa dispersió, l'autopercepció dels congressistes en termes d'identitat nacional és pràcticament unànime, fins al punt que li estalviem al lector una taula com l'anterior: només esmentem que el 93,2% dels enquestats es situen en la caseta 5 de l'escala de la identitat nacional subjectiva, la qual correspon al valor de «només català»; un 5,5% es considera «més català que espanyol»; i només un 0,8% es col·loca en la caseta central, la que significa «tant català com espanyol». Per traduir això en un únic valor numèric, la ubicació mitjana en aquesta escala és 4,9: pràcticament tots els congressistes d'Esquerra es situen a posicions exclusivament catalanes.

Si prenem les dues mesures conjuntament i les comparem amb les mesures corresponents relatives als electors d'Esquerra, s'aprecia una tendència interessant. Com mostra la gràfica 4, en totes dues escales, la posició dels congressistes és més propera als extrems que la posició dels electors. Es tracta d'una pauta freqüent, que ha

GRÀFIC 3. QUALIFICACIONS DE JOAN PUIGCERCÓS I JOSEP-LLUÍS CAROD-ROVIRA (%)

Font: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta realitzada pel departament de Ciència Política de la UAB als assistents del 25è Congrés Nacional d'Esquerra celebrat a Barcelona el 2008.

Entre els congressistes predomina una visió d'esquerres no extremes clarament més enllà de la posició de centre-esquerra i la identificació exclusivament catalana

TAULA 5. AUTOUBICACIÓ DELS CONGRESSISTES EN L'ESCALA ESQUERRA-DRETA (1 «EXTREMA ESQUERRA» – 10 «EXTREMA DRETA») (%)

Extrema esquerra	1	4,6
	2	17,5
	3	46,6
	4	20,0
	5	7,9
	6	2,2
	7	0,3
	8	0,3
	9	–
Extrema dreta	10	–
No respon		0,7

Font: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta realitzada pel departament de Ciència Política de la UAB als assistents del 25è Congrés Nacional d'Esquerra celebrat a Barcelona el 2008.

estat detectada en estudis anteriors—i que fins i tot té un nom tècnic : la llei de la distribució curvilínia, formulada inicialment per John May—, consistent en què els membres dels partits, i encara més els assistents als seus congressos, són persones més ideològicament motivades, amb preferències més intenses i combatives que els seus seguidors electorals, el que fa que tinguin una autopercepció més «extrema» que els seus votants.

La política dins del partit

Hem observat abans com s'ha produït un procés de maduració del partit, si atenem a l'edat dels assistents al Congrés. Però aquesta dada s'ha de matisar si atenem als períodes d'ingrés al partit. Contra el que podria semblar a priori, l'antiguitat dels membres d'Esquerra dins del partit és molt limitada. Si fem una periodització basada en les principals etapes de la vida d'Esquerra al llarg dels últims 30 anys, obtenim la panoràmica de la taula 6.

Més de la meitat dels enquestats han ingressat en el partit en el període actual, després de l'entrada al govern de la Generalitat. Malgrat la llarga història d'Esquerra, la proporció de congressistes procedents d'etapes anteriors és escassa i si prenem com a referència el 16è Congrés Nacional, celebrat a Lleida el 1989 —on la direcció encapçalada per Joan Hortalà és sorollosament derrotada per la coalició dirigida per Àngel Colom—, és inapre-

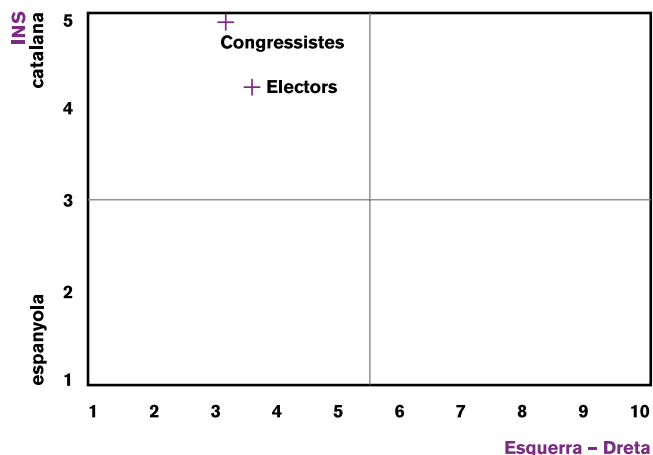
En general, els valors polítics dels congressistes són més propers als extrems que la posició dels electors

ciable l'aportació procedent d'etapes anteriors. Es tracta doncs d'un partit essencialment fet en el període en què Esquerra posa damunt la taula del debat polític a Catalunya el terme «independència» per primera vegada, i, sobretot, en el període de l'experiència de govern de la Generalitat.

Si confrontem aquesta dada amb les que abans vèiem sobre el pes dels grups d'edat dins d'Esquerra, cal concloure que bona part dels assistents al Congrés ingressen al partit en una edat ja madura, probablement després d'un cert gruix d'experiència política. Experiència que, d'altra banda, es pot haver adquirit dins la pròpia Esquerra: les pròpies discontinuïtats de la història d'Esquerra poden haver produït sortides del partit, que han acabat resolent-se mitjançant el retorn, més tard o més d'hora —quan la persona enquestada menciona més d'una data com a moment d'ingrés al partit, hem adoptat la data més antiga possible, el que fa que la nostra anàlisi presenti Esquerra com encara més antiga del que és realment.

Una bona part dels debats dins d'Esquerra, en aquest Congrés, però també en altres moments de la vida del partit, té a veure amb el seu funcionament. Partint d'un funcionament en part assembleari, tots els membres del partit tenen dret a assistir als seus Congressos i a prendre part en les seves decisions. Però això és només una part d'una cultura més àmplia, que podríem denominar republicana en el sentit més profund de la paraula: no es tracta només d'una opció política antimonàrquica, sinó

**GRÀFIC 4. CONGRESSISTES I ELECTORS D'ESQUERRA:
AUTOUBICACIÓ EN LES ESCALES ESQUERRA-DRETA
I D'IDENTITAT NACIONAL SUBJECTIVA (INS)**

Font: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta realitzada pel departament de Ciència Política de la UAB als assistents del 25è Congrés Nacional d'Esquerra celebrat a Barcelona el 2008. Les dades referents als electors s'han extret de CEO, *Baròmetre d'Opinió Política*. Estudi R-467, novembre de 2008.8.

Més de la meitat dels enquestats han ingressat en el partit en el període actual, després de l'entrada al govern de la Generalitat

TAULA 6. PERÍODES D'INGRÉS
AL PARTIT DELS CONGRESSISTES (%)

Abans de 1980	1,7
1980 a 1989	4,4
1990 a 1995	17,4
1996 a 2002	22,0
2003 a 2008	49,8
No responen	4,6

Font: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta realitzada pel departament de Ciència Política de la UAB als assistents del 25è Congrés Nacional d'Esquerra celebrat a Barcelona el 2008.

d'una visió basada en nocions molt arrelades de ciutadania, d'implicació compartida i d'igualtat, que condueixen a una alta valoració de la participació directa de tots els membres del partit. Òbviament, aquest ideari és difícil de posar en vigor en societats polítiques àmplies i amb forta divisió del treball, on la política apareix com una activitat professionalitzada i predomina una lògica de representació.

D'altra banda, el debat en torn d'aquesta qüestió no és només un debat procedimental. Es pot creure que una opció per mecanismes més reservats i més exclusius de les cúpules pot tenir com a conseqüència que l'ideari i els valors del partit quedin en segon terme i que més fàcilment prevalguin interessos a curt termini –o fins i tot de caràcter personal– per sobre dels elements més ideals.

I encara una tercera dimensió pot complicar addicionalment les coses: l'opció per una decisió compartida per les bases porta, amb tota naturalitat, a una perspectiva descentralitzada, mentre que l'opció per l'adopció de decisions a nivell del cercle dirigent comporta, inexorablement, un cert grau de centralització política.

Per tant, entorn de la democràcia interna dels partits i de la qüestió del mecanisme de presa de decisió es juguen diverses polèmiques, que cal distingir i que no poden resumir-se de manera simplista.

En la nostra enquesta, per facilitar l'anàlisi es proposen als congressistes diversos enunciats, respecte dels quals han d'expressar una opinió numèrica compresa en-

S'observa un progrés de consideracions més sensibles a criteris d'eficàcia processal que poden portar a processos de decisió més restringits amb una lògica menys centrada en els ideals

tre 1, que expressa un desacord absolut i 5 que vol significar aprovació completa. Se'ls proposen diverses afirmacions, de les que en aquest moment ens en interessen tres: a) «En un partit, les decisions més importants haurien de ser adoptades directament pels membres»; b) «Pels partits, l'important ha de ser governar encara que hagin de deixar de banda part del seu ideari»; i c) «En tota negociació, l'ideari del partit ha de prevaldre per damunt de guanys a curt termini».

L'enunciat a) apunta a explorar la percepció del nivell intern de l'organització on es considera preferible prendre les decisions: a baix de tot, al nivell dels «membres» del partit, o més amunt? Per la seva part, els enuncisats b) i c), a primera vista poden semblar veïns i de fet ho són en tant que un i altre intenten examinar en quins supòsits l'ideari del partit pot ser posat en segon terme. Però mentre l'enunciat b) contraposa l'ideari del partit a l'accés al govern, l'enunciat c) el contraposa a guanys a curt termini, que no es defineixen però que en tot cas s'ha d'entendre com d'ordre subordinat al que seria l'accés al govern. També es pot observar que els enuncisats b) i c) estan, per dir-ho així, invertits: el primer proposa deixar relativament de banda l'ideari del partit si altres consideracions ho aconsellen, mentre que el segon proposa preservar-lo per damunt d'altres consideracions. Quins resultats obtenim?

La manera més simple per descriure els resultats és calcular senzillament la mitjana de les respostes donades.

**TAULA 7. MITJANA DE LES RESPOSTES
ON 1 ÉS MÀXIM DESACORD I 5 MÀXIM ACORD**

En un partit, les decisions més importants haurien de ser adoptades directament pels membres	3,9
Pels partits, l'important ha de ser governar encara que hagin de deixar de banda part del seu ideari	1,7
En tota negociació, l'ideari del partit ha de prevaldre per damunt de guanys a curt termini	3,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta realitzada pel departament de Ciència Política de la UAB als assistents del 25è Congrés Nacional d'Esquerra celebrat a Barcelona el 2008.

Es detecta un major pes d'opcions innovadores, més properes a una lògica de delegació i de representació allunyada de la participació general en la presa de decisions

Ja que les respostes possibles oscil·len entre 1 –màxim desacord– i 5 –màxim acord–, podem interpretar els valors numèrics obtinguts interpolant-los entre aquests valors extrems, els quals queden reflectits a la taula 7.

En general, es pot observar que les opinions dels congressistes prioritzen la participació de tots els membres en les decisions i la preponderància de l'ideari del partit per damunt d'altres consideracions. Per tant, es comprenen les reiterades dificultats que les propostes de revisió dels Estatuts d'Esquerra en aquest sentit han anat trobant al llarg del temps i el predomini d'una certa lògica assembleària en el si del partit.

Tot i així, hom pot observar igualment una progressiva assimilació de consideracions més instrumentals, més sensibles a criteris d'eficàcia i d'economia processal, que poden portar a processos de decisió més restringits i a una lògica de decisió menys centrada en els ideals.

Així, mentre que la majoria dels assistents estan en desacord amb l'enunciat b) «Pels partits, l'important ha de ser governar encara que hagin de deixar de banda part del seu ideari», la majoria aprova els enunciats a) «En un partit, les decisions més importants haurien de ser adoptades directament pels membres» i b) «En tota negociació, l'ideari del partit ha de prevaldre per damunt de guanys a curt termini». En cap dels dos casos la resposta extrema té un suport majoritari: 45 % pel que fa a l'enunciat b), i 40 % pel que fa al c). En altres paraules: el suport majoritari a les posicions tradicionals sembla estar en un pro-

cés d'erosió, amb un major pes d'opcions innovadores, més properes a una lògica de delegació i de representació, que s'allunya de l'opció tradicional per la participació general en la presa de decisions.

Conclusió

Esquerra ha viscut en els últims anys un procés de canvis, certament lligats a l'assumpció de responsabilitats de govern i al creixement del seu suport electoral i social. Aquests canvis quantitatius s'han vist acompanyats de transformacions qualitatives que, però, tenen una dinàmica més lenta: el pes de les institucions fa que perdurin en el temps més enllà dels factors que expliquen la seva configuració inicial. Esquerra segueix sent un partit «diferent dels altres», més assembleari, més donat a l'expressió oberta de les tensions i les diferències internes i amb un menor pes de la lògica institucional-professional que clarament predomina en altres partits. No és aquest el lloc per fer pronòstics sobre l'evolució futura d'uns i altres elements; però a curt termini sembla clar poder afirmar que les dualitats que coneix el vell partit republicà segueixen vives i que, almenys en part, la seva vitalitat pot explicar-se per aquestes dualitats. |

+ INFO

Fonts

- ▮ **ARGELAGUET, J.**, «Els Congressos Nacionals d'Esquerra Republicana de Catalunya (Girona, 1998 i Tarragona, 2001)» a Baras, M. (ed.), *Els militants dels partits polítics a Catalunya*. Institut de Ciències Polítiques i Socials. Barcelona, 2004.
- ▮ **CEO**, *Baròmetre d'Opinió Política*. Estudi R-467, novembre de 2008.
- ▮ **PITARCH, I.** (et al.), *Partits i parlamentaris a la Catalunya d'avui (1977 – 1980)*. Edicions 62. Barcelona, 1989.
- ▮ **SÁNCHEZ, J.**, (ed.), *Estudis de les elits dels partits polítics de Catalunya*. Institut de Ciències Polítiques i Socials. Barcelona, 1999.

Enllaços

- ▮ Centre d'Estudis d'Opinió
www.gencat.cat/economia/ceo/ceo.html
- ▮ Institut de Ciències Polítiques i Socials
www.icps.cat

CONNEXIONS

Dones i política: tan lluny i tan a prop

Ester Alberich | secretària de la Dona d'Esquerra | ealberich@esquerra.cat

L'EINES que teniu a les mans és un valuós instrument de debat sobre els feminismes i la seva vigència en els moments que vivim. A l'entorn del 8 de març, sempre és avinent parlar de la importància de la constància i la tenacitat en la conquesta de tots els drets per a les dones, que reverteixen, és clar, en els drets universals, tant de dones com d'homes.

A Esquerra tenim el luxe de poder-ne parlar des d'una situació avantatjada, des de la responsabilitat institucional que comporta liderar les polítiques públiques del Principat a través de l'equip de l'Institut Català de les Dones, encapçalat per la Marta Selva. Des del primer moment, Esquerra té clar que la relació que ha de tenir la línia del Govern d'Entesa en matèria de polítiques de dones ha de beure directament del moviment feminista, referencial al nostre país i que durant molts anys ha estat la punta de llança del discurs feminista a casa nostra.

Vivim un moment en què aspectes imprescindibles per a la consecució de la plena ciutadania per a les dones estan a l'agenda política. La violència masclista, disfressada sota les seves mil cares, desperta un rebuig cada vegada més unànim. Hem posat sobre la taula els drets sexuals i reproductius de les dones, en què assolir el dret a l'avortament és un dels temes centrals però no l'únic. Hem abordat la nova concepció dels usos del temps, més enllà de l'anomenada conciliació de la vida laboral i familiar. I, per últim, i no per això menys important, seguim treba-

llant per la igualtat en les condicions i en les oportunitats per accedir als espais de responsabilitat, fent força per trencar el tristament famós sostre de vidre.

Dones i política, política i dones. Tan lluny d'assolir els objectius, malgrat les conquestes que hem anat aconseguint al llarg dels

anys. Tan a prop, perquè ara sí, inevitablement, l'una es necessita a l'altra, ja que fer polítiques des de les dones i per a les dones és, senzillament, fer polítiques universals. Cal tenir la valentia suficient per tirar endavant en aquest camí, perquè tenim la responsabilitat, ni més ni menys, de provocar un canvi de paradigma, una sacsejada en l'*statu quo* dominant per arribar a la tan anhelada igualtat que, com diu la Marisa Fernández, cal entendre «no a partir d'un criteri de similitud sinó de justícia». Hem de fer-ho també des d'un punt de vista estratègic, amb resultats realment concloents, a llarg termini, sense retorn.

Les reflexions que precedeix estan fets des d'una òptica plural i diversa. Agraïxo molt sincerament a les dones que han col·laborat en aquest número d'EINES, una àgora d'idees sota l'empara de l'independentisme, el republicanisme i la justícia social. Llegir els seus pensaments ens nodreix de nous arguments per continuar la nostra lluita, tan silenciosa com incessant. Com diu la Marta Selva en la conversa amb la Montserrat Duch, tinguem clar que «per sort, ens queda la política». |

Teories feministes i implicacions socials

Laia Climent* | lcliment@fil.luji.es

VISTA PRÈVIA

A dia d'avui, té sentit la lluita per l'emancipació de les dones? Segurament, l'assumpció de la igualtat formal entre dones i homes ens pot conduir a l'equívoc que el feminisme ja no té raó de ser. Però la realitat és una altra. S'ha avançat molt, però no suficient. I si tenim aquesta sensació, potser és perquè part del feminisme no ha sabut adaptar-se als nous temps sinó que s'ha aïllat en el camp teòric, despolititzant-se i deixant de banda la seva interacció amb els moviments socials. El feminisme és vigent des del moment que ens queda molt camí per recórrer per assolir la igualtat real entre homes i dones. I per fer-ho, cal sortir del clot, redefinir-se i començar a caminar per fer del segle XXI «el segle de les dones».

Ja fa temps que em preocupa l'evolució d'una part del pensament feminista universitari que, com més va, més es deslliga de les qüestions ideològiques. És cert que alguns estudis de gènere han arribat a un nivell de desideologització tal que ens desorienta i també ens desarticula com a dones. No debades estem vivint un període de globalització mundial que afecta directament els cervells pensants. Dins aquesta línia de reflexió, les universitats han hagut de repensar sovint el seu paper en la societat. I, concretament pel que fa a la crítica feminista, ja en el moment de la seva introducció al món acadèmic, a la dècada de 1960, s'hi erigeix el dilema si aquesta ha d'ocupar un lloc a les universitats o bé si el seu marc d'actuació ha de continuar exclusivament dins les xarxes i grups socials. Sobre aquesta qüestió es posicionà en el seu moment Lillian S. Robinson (1941-2006), que mostrà la necessitat que les feministes concentrin els seus esforços en les organitzacions socials: «Algunes persones s'estan esforçant en provar que les crítiques feministes són bo-

* Professora del departament de Filologia i Cultures Europees de la Universitat Jaume I

Part del pensament feminista actual ha arribat a un nivell de desideologització tal que ens desorienta i també ens desarticula com a dones

nes persones i inclús afirmen que qualsevol departament que valgui la pena hauria de comptar amb una. A mi no m'interessa massa que la crítica feminista arribi a ser una part respectable de la crítica acadèmica; em preocupa molt més que les crítiques feministes es converteixin en un instrument útil per al moviment de la dona».¹

Com podíem suposar, des de la introducció del feminisme dins l'àmbit universitari, les teories de gènere han evolucionat molt i han plantejat –i continuen plantejant– objectius ben diversos, alguns dels quals han contribuït a fer créixer la desorientació existent pel que fa als paradigmes de la recerca. Amb això no vull dir que la integració de les crítiques feministes dins l'àmbit acadèmic no hagi estat un encert, sinó que, ara i aquí, em sembla que cal replantejar-nos cap on anem i quin sentit tenen algunes de les teories que estan absolutament deslligades del món social i polític. De més a més, hauríem de pensar també si, en algun moment donat de la seva existència, la crítica feminista universitària, amb gairebé cinquanta anys de vida, ha aconseguit afectar poc o molt el comportament social entre dones i homes. Per tant, aprofito aquestes ratlles per reflexionar sobre l'evolució de les teories feministes des de les dècades de 1950 i 1960 fins l'actualitat i el seu compromís amb la societat.

Un poc d'història

Els anys seixanta i setanta són uns períodes molt fructuosos orientats a la conquesta femenina de l'espai social tot passant per la redefinició del patriarcat, la legalització de l'avortament així com la igualtat dels drets i salaris per als dos sexes.² Els moviments feministes, amb una forta base ideològica, tendeixen a unir-se al pensament socialista amb les seves variants del marxisme i anarquisme. Des de la crítica es creu que els canvis polítics i econòmics i les transformacions de les llibertats de les dones estan completament imbricats. Per tant, es pretén facilitar unes estratègies que permetin canviar tant la situació de la desigualtat política i econòmica com la de gènere. De fet, s'entén la lluita per l'alliberament de les dones com una lluita social, ja que, es pensa que l'abolició de la diferència de classes comportarà l'abolició de la desigualtat de gèneres. Aquesta és una època clarament polititzada que dóna lloc a uns estudis cabdals del pensament feminista occidental. Estem parlant de *El segon sexe* (1949) de Simone de Beauvoir (1908-1986) o bé del treball de Betty Friedan (1921-2006), *La mística de la feminitat* (1963), sense obviar tampoc les aportacions de Shulamith Firestone (1945), Jo Freeman (1945), Germaine Greer (1939), Juliet Mitchell (1940), Kate Millet (1934) o, fins i tot, els treballs de Virginia Woolf (1882-1941) que, malgrat ser anteriors, deixen

1 MOI, T., *Teoría literaria feminista*. Cátedra.Madrid, 1995. Traducció pròpia.

2 <http://www.pensament.com/filoxarxa/filoxarxa/terc3d0v.htm>

Cal replantejar-nos cap on anem i quin sentit tenen algunes de les teories de l'àmbit acadèmic actual que estan absolutament deslligades del món social i polític

unes profundes petjades en els escrits de les dones pensadores i els moviments feministes dels seixanta i setanta.³ Així per exemple, Firestone en *La dialèctica del sexe* (1970) sosté que les dones constitueixen una classe social diferent a la de les classes econòmiques perquè el gènere és resultant d'una realitat biològica. L'autora, proposa la necessitat d'una nova organització social on s'aboleixi la jerarquia i s'aconsegueixi una estructura horitzontal basada en el foment de la vida i la solidaritat. Al nostre país, Maria Aurèlia Capmany (1918-1991), amb grans influències de Friedan, de Beauvoir i Woolf entre d'altres, tal i com ho explica Montserrat Palau, també deixa clarament lligada la relació entre feminisme i política. Declara que no es pot pensar sobre «el problema de la dona sense començar per plantejar el problema social i polític».⁴

Així doncs, tot i que per diferents camins, la crítica teòrica i els moviments socials avancen en una mateixa direcció cap a uns mateixos objectius clarament socials i polítics que, com he comentat abans, eren els de reprendre el control sexual i reproductiu de les dones i augmentar el seu poder econòmic, social i cultural.

De més a més, la precària situació de la dona de la dècada de 1960, que patia un terrible exili domèstic, encoratja enormement els moviments de feministes i la crítica teòrica a treballar dur per la situació que patien. Segurament, aquesta falta d'aire fresc i alliberador porta els moviments feministes a compartir un alè esperançador en el qual totes les dones lluitadores creien. Prenen força per canviar la situació de les dones. «No es neix dona, s'arriba a ser-ho» diu de Beauvoir⁵ amb intenció de transmetre la necessitat de prendre consciència que el gènere femení és una construcció i que, per tant, es pot canviar. Queda clar que la natura no crea la condició de la dona sinó que la dona ha de lluitar per tal d'aconseguir deslligar-se de les estructures patriarcales que l'han empresonada i poder arribar a la seva llibertat i igualtat.

Una altra línia que també és emprada pel feminisme social més radical és la del feminisme de la diferència que, en un principi, proposa un gran objectiu social i polític. Es pretén fer entendre que amb l'ordre patriarcal mai s'aconseguirà la igualtat de les dones. Es proposa doncs la necessitat de valorar allò personal, el pròpiament femení, com un aspecte cabdal per a una nova construcció de la societat. Tot entenent que el patriarcat ha construït el gènere femení a la seva manera, des del feminisme de la diferència es

3 FIRESTONE, S., *The Dialectic of sex: The case for feminist revolution*. Bantam Booker. Toronto, 1971; GREER, G., *L'eunuc femella*. Robert Laffont. París, 1971; MITCHELL, J., *La condició de la dona*. Edicions 62. Barcelona, 1977; MILLET, K., *Sexual Politics*. Hardback. Regne Unit, 1971; FREEMAN, J., *The Politics of Women's Liberation*. Logman. Nova York, 1975; WOOLF, V., *Tres guineas*. Lumen. Capellades, 1980.

4 PALAU, M., *Maria Aurèlia Capmany. Escriure la vida en femení*. Arola Editors. Tarragona, 2008.

5 DE BEAUVOIR, S., *El segundo sexo*. Volumen II. Cátedra i Universitat de València. Pàgina, 13. Madrid i València, 1999. Traducció al català a PALAU, M., *Maria Aurèlia Capmany. Escriure la vida en femení*. Arola Editoris. Tarragona, 2008

El feminisme dels anys 1950 i 1960 entén la seva lluita com una lluita social, ja que pensa que l'abolició de la diferència de classes comportarà l'abolició de la desigualtat de gènere

pretén vindicar una nova manera de veure el món així com es vol trobar una identitat femenina pròpia de les dones. Aquesta feminització que ha d'arribar a totes les parcel·les de la societat –començant pel més íntim, per la sexualitat– comporta una esperança de poder canviar les estructures socials jeràrquiques pròpies de la masculinitat cap a un ordre més col·laboracionista i horitzontal, més propi de les dones. Si amb el feminisme social liderat, entre d'altres, per de Beauvoir, la maternitat suposa la subjugació de la dona dins el sistema patriarcal, en el feminisme de la diferència aquesta particularitat del cos de dona passa a ser la potència femenina que orienta la identitat de les dones. Era el que Luce Irigaray (1932) anomena la *jouissance féminine*,⁶ aquella consciència d'experimentar un cos canviant, líquid, que permet veure el món des de la diversitat, l'agilitat, tot aportant una nova construcció social sense fronteres i deixant enrere la rigidesa del poder vertical que imposa la societat actual. Aquesta visió de la liquescència com a característica de la feminitat i també d'unes noves estructures socials ve potenciada, en part, pel pensament filosòfic postmodernista que pretén trencar amb les estructures rígides. Per exemple, sota la imatge del ri-

6 Irigaray explica: «the sea element, as an attempt to mark a difference, is both the amniotic waters [...] and also [...] the movement of the sea, the coming and going, the continual flux. It seems to me quite close to my *jouissance* as a woman [...]» dins STANTON, D. C., «Difference on Trial: A Critique of the Maternal Metaphor in Cixous, Irigaray, and Kristeva» a MILLER, N. K., (ed.), *The poetics of Gender*. Columbia, Columbia University Press. Pàgines 169-170. Nova York, 1986

A la dècada de 1960, el feminisme de la diferència defensa que el patriarcat ha construït el gènere femení a la seva manera i reivindica la identitat femenina pròpia de les dones

zoma com a planta que s'escampa desordenadament en totes direccions i de la qual no es pot diferenciar l'arrel de les seves ramificacions, Gilles Deleuze (1925-1995) i Félix Guattari (1930-1992) potencien una mirada alliberada de tota norma social i de qualsevol restricció ideològica.⁷ Així, plantegen un funcionament basat en tensions sense ordre que s'escapa de les jerarquitzacions pròpies del patriarcat i del capitalisme. Per tant, aquesta visió també trenca, entre d'altres, amb les principals nocions que han marcat d'una manera contundent la construcció de la nostra societat com són la lectura de Claude Lévy-Strauss (1908) pel que fa a la família o també la interpretació freudiana d'Èdip com a etapa biològicament necessària.

Reforçada per aquesta nova visió de l'ordre social, la crítica feminista planteja, com hem dit, la necessitat d'alliberar-se dels homes ja que representen l'impediment per atènyer el nou ordre ajustat al caràcter femení. En efecte, entre d'altres aspectes cabdals, per exemple, el *parler femme* d'Hélène Cixous (1937) solament brolla a la manera alliberadora en els moments en els quals l'home no és present. I és que, per a Cixous, en les converses, les dones empenen un llenguatge especial que solament apareix quan el gènere masculí no hi és present.⁸ Es potencia també el

que Adrienne Rich (1929) anomena el *continuum* lèsbic, una força femenina que sorgeix exclusivament de la unió entre dones: no solament unió sexual sinó també d'amistat.⁹ I de fet, aquesta unió de la feminitat fa néixer i reforça la identitat femenina, una identitat truncada al llarg dels segles. És la consciència de la sororitat,¹⁰ d'aquesta germanor que han de recuperar les dones per tornar a reconstruir la seva història com a gènere. Al nostre país, Maria Mercè Marçal (1952-1998) es preocupa força per restaurar totes les baules de la història femenina i poder acabar així amb l'estat d'orfenesa que pateixen les creadores catalanes. I és que s'ha d'intentar recordar les vivències d'altres dones, per tal de «trobar, retrobar i inventar», tal i com explica Irigaray.¹¹ En efecte, es pretén recuperar una complicitat que, si recordem l'Orestíada, és portada a terme fins la generació de Clitemnestra que mata el seu marit per haver donat als déus la seva filla Ifigènia. En aquesta etapa de l'Orestíada apareix un gènere femení unit, tanmateix, per poc temps ja que la següent generació de dones –Electra– s'alia amb el germà –Orestes– per matar la mare –Clitemnestra– i venjar així el seu pare –Agamenon. Aquesta darrera imatge, de la dona que traeix el seu propi gènere, caracteritza

7 DELEUZE, G. i GUATTARI, F., (2000), *Rizoma introducció*. Pre-textos. València, 2000.

8 CIXOUS, H., *La risa de la medusa: ensayos sobre la escritura*. Anthropos. Barcelona, 1995.

9 FERNÁNDEZ, J. A. (ed.), *El gai saber*. Llibres de l'Índex, Barcelona, 2000.

10 MURARO, L., *El orden simbólico de la madre*. Horas y horas, Madrid, 1995.
MURARO, L., «El concepto de genealogía femenina» a www.creativitatfeminista.org. 2001

11 MURARO, L., «El concepto de genealogía femenina» a www.creativitatfeminista.org. 2001

Tot i que per diferents camins, la crítica teòrica i els moviments socials de la dècada de 1960 avancen en una mateixa direcció i amb uns mateixos objectius clarament socials i polítics

el comportament femení actual. I les feministes, conscients dels canvis socials que hi ha hagut, que apareixen representats pels personatges de l'Orestíada, pretenen restaurar la fidelitat de les dones dins el seu gènere. Germanes de gènere, les dones han d'unir-se, totes, per construir un món que les representi. És més, són conscients que, fins i tot, el llenguatge que parlen, aquest llenguatge que prové exclusivament del món simbòlic construït després de parir no els és propi. Estem immerses dins el llenguatge de la Llei del Pare que no transmet ni el món semiòtic de les vivències de l'interior de l'úter de la mare, ni tampoc el món de la feminitat en general que s'allunya clarament de la racionalitat vertical i agressiva. De fet, Julia Kristeva (1941) remarca la necessitat d'observar atentament els *lapsus linguae*, ja que són expressions provinents del món semiòtic, són unes energies alliberadores que trenquen amb els motlles del llenguatge estructurat.¹²

Fet i fet, si com havíem dit, certes pensadores s'aferren al feminisme de la diferència per tal de justificar la necessitat de construir un món sense homes, en certs moments, la seva perspectiva genera un debat aferrissat entre les diferents tendències feministes i són acusades, d'una banda, de voler crear un món utòpic, i de l'altra, de seguir amb els determinismes tradicionals ja que exalten

justament allò que el patriarcat s'ha preocupat tant de potenciar: la maternitat.

Cal dir però, que el feminisme de la diferència evolucionat genera ja, al meu entendre, una separació amb els aspectes socials. Recordem que és un pensament basat en uns conceptes filosòfics abstractes; tanmateix, si l'inici d'aquesta línia pot tenir alguna intenció social, la voluntat de trobar un nou llenguatge, una nova identitat femenina tot experimentant els camins de la introspecció obre una escletxa entre el social i les teories feministes. Escletxa però que, com més ens apropem al nostre segle XXI, més anirà eixamplant-se.

Una situació de bloqueig

Des de les dècades de 1980 i 1990, la crítica feminista, de la mateixa manera que el pensament en general, passa per moments difícils. La globalització desorienta el pensament i acaba per desarticular molts grups i xarxes feministes. Al mateix temps, a les universitats proliferen els instituts i grups d'investigació de dones, i molts dels moviments feministes naixents es troben aixoplugats en institucions. S'hi escriuen tesis doctorals i altres estudis acadèmics sobre qüestions de gènere. Contradictòriament, dins d'aquest panorama prolífic apareixen una varietat de nous paradigmes teòrics no resolts que són clarament característics dels temps actuals.

12 KRISTEVA, J., *Desire in language*. Columbia University Press. Nova York, 1980.
BUTLER, J., *El género en disputa. El feminismo y la subversión de la identidad*. Paidós. Buenos Aires, 2001

Des de les dècades de 1980 i 1990, la crítica feminista passa per moments difícils. La globalització desorienta el pensament i acaba per desarticular molts grups i xarxes feministes

I és que, segurament, després d'haver-se adonat que la revolució social no porta a la revolució de gènere i que qualsevol canvi de la societat continua reforçant el patriarcat, la idea de la dona entesa com a classe perd completament el seu sentit. Són moments en els quals s'intenta subratllar la diversitat entre les dones tot tenint en compte les seves concrecions de raça, ètnia i classe. De més a més, el gènere pren una nova perspectiva: ja no es tracta d'un concepte estable sinó que es troba en constants canvis i sempre en procés de determinació. També, alguns debats s'han centrat en la necessitat o no de fer *tabula rasa* a tota la història de la dona per tal de començar de zero. Teòriques com ara Seyla Benhabib (1950),¹³ plantegen la necessitat d'oblidar-se de tots els paràmetres femenins per tal d'aconseguir crear un nou gènere lliure de tota restricció fal·locèntrica.

Tant el gènere com a entitat canviant com l'abolició completa del femení, comporten una visió de la dona com a entitat fugissera i esmunyedissa que la desarma completament i en debilita la creació de qualsevol grup estable, cohesionat i amb voluntat d'actuació.

Aquesta tendència ve de la mà del naixement dels Estudis Culturals, una nova tendència a analitzar els grups desfavorits i marginats tot potenciant el multiculturalisme. Aquests estudis, que neixen amb una intenció ideològica clara, es van despolititzant progressivament per tal de palesar solament la diferència entre grups tot oblidant la lluita per l'alliberament social. De fet, a l'inici dels Estudis Culturals, es proposa una reformulació del marxisme que els propis fundadors anomenen marxisme culturalista, el qual està clarament relacionat amb el postestructuralisme francès de Michel Foucault (1926-1984) i Jacques Derrida (1930-2004), el marxisme i la psicoanàlisi.¹⁴ Tanmateix, els Estudis Culturals actuals s'han convertit en un pensament sotmès a un cert grau d'«academització» i despolitització, i fins i tot «desapassionament».¹⁵ Una despolitització que té, evidentment, un interès polític subjacent com és el de reforçar les fragmentacions politicosocials i discursives a les quals ens aboca el capitalisme tardà. Així és: els Estudis Culturals no mostren en cap moment un interès per les articulacions històriques, polítiques i econò-

13 El debat intel·lectual entre Benhabib, Fraser i Butler es va basar en la visió del gènere i la postmodernitat.

BENHABIB, S., «Feminism and postmodernism: an uneasy alliance» a *Praxis International*. Volum, 11. Número 2. Pàgines 139-149. 1991.

FRASER, N., «False antitheses: a reponse to Seyla Benhabib and Judith Butler» a *Praxis International*. Volum, 11. Número 2. Pàgines 166-177. 1991.

BUTLER, J., «Contingent foundations: feminism and the question of 'postmodernism'» a *Praxis International*. Volum, 11. Número 2. Pàgines 150-165. 1991.

14 Els Estudis Culturals es van iniciar en Anglaterra en el 1956, moment en què per situacions socioculturals determinades, els crítics Edward Palmer Thompson (1924-1993), Raymond Williams (1921-1988) i Richard Hoggart (1918) junt amb el seu personatge central, Stuart Hall (1932), es desmarcaren del marxisme dogmàtic, tot oblidant-se també de les teories de George Lukács (1885-1971), Jean Paul Sartre (1905-1980) o Louis Althusser (1918-1990).

15 GRÜNER, E., «Una introducción alegórica a Jameson y Zizek» a *Estudios Culturales. Reflexiones sobre el multiculturalismo*. Paidós. Pàgina, 20. Buenos Aires, 2005.

El pensament actual té una visió de la dona com a entitat fugissera que la desarma completament i en debilita la creació de qualsevol grup estable, cohesionat i amb voluntat d'actuació

miques i han abandonat per complet el camp de la vertadera proposta política.¹⁶ De més a més, hi ha un canvi pel que fa a la problematització dels estudis: si abans s'hi analitzen identitats fortes tals com la nació, la classe –i la dona com a classe social– o l'adscripció política, ara, amb els Estudis Culturals, els teòrics centren l'atenció en identitats canviants i dèbils com ara el nou concepte de gènere, l'ètnia, la pràctica sexual o el multiculturalisme. De fet, amb els Estudis Culturals, ser innovador suposa no estudiar la cultura canònica ni el potencial subversiu de les vertaderes dissidències culturals sinó que cal apuntar cap als subgèneres misteriosos i encara per estudiar com és la cultura pop que, segons aquests teòrics té un relat social particular i propi.¹⁷

D'altra banda, a més de la debilitació de la dona imposada pel nou concepte de gènere, de la despolitització generalitzada per la globalització i el capitalisme tardà que estem vivint, cal tenir en compte també l'auge de l'individualisme que produeix, en qüestions de gènere, un desànim complet. En efecte, en l'etapa de Beauvoir es pretén aconseguir una igualtat de drets, lluita que implica indirectament una entesa amb el gènere masculí. Ac-

tualment, s'ha mostrat que l'individualisme potencia dos discursos –el femení i el tradicional masculí– que progressivament van distanciant-se més. I doncs, l'etapa de l'entesa queda com més va més lluny de la realitat. La incomprensió acaba dominant el panorama general d'incomunicació entre els dos gèneres.¹⁸

De la teoria a la pràctica

Amb aquest panorama actual, prima la desil·lusió i la desorientació. Tot i la gran quantitat de paper escrit sobre el gènere femení, durant les darreres dècades, els canvis socials no han determinat la història de les dones. I és que les dones continuen patint una gran discriminació social tant en l'espai públic com en el privat. En l'espai públic, pel que fa al món laboral, podem palesar, per exemple, el sostre de vidre que empresona les dones periodistes sempre sota les ordres dels homes. Sostre de vidre que permet mirar els càrrecs importants als quals, tanmateix, les dones mai no podran accedir. O també l'efecte tisora que es produeix en les carreres de periodisme. Si en les facultats de periodistes hi ha més dones que homes, després, ja en el mercat laboral, els homes escalfen gairebé totes les trones dels alts càrrecs.

Per tant, en l'actualitat, les dones se sotmeten a la

16 CUSSET, F., *French theory: Foucault, Derrida, Deleuze & Cia. y las mutaciones de la vida intelectual en Estados Unidos*. Melusina edicions. Pàgina 147. Barcelona, 2005.

17 CUSSET, F., *French theory: Foucault, Derrida, Deleuze & Cia. y las mutaciones de la vida intelectual en Estados Unidos*. Melusina edicions. Pàgina 144. Barcelona, 2005.

18 Lipovetsky, G., *La tercera mujer*. Anagrama. Barcelona, 1999.

La debilitació de la dona imposada pel nou concepte de gènere, la despolitització generalitzada per la globalització i l'auge de l'individualisme, produeix, en qüestions de gènere, un desànim complet

pressió en la feina malgrat ocupar sovint els llocs de menys responsabilitat, a la pressió pel que fa a l'estètica –la publicitat suposa una exigència constant de la perfecció corporal, sobretot en les dones– i també a la pressió en la vida familiar. Com bé explica Gilles Lipovetsky (1944), ara les dones han de ser perfectes com a treballadores, com a mares i com a dones eròtiques. La *superwoman*, exigida pel ritme econòmic al qual estem sotmeses, no fa res més que modificar el concepte de gènere femení, que no havia estat mai entès d'aquesta manera. Les feministes dels seixanta, dels setanta i, fins i tot, dels vuitanta tenien esperances de poder trencar uns motlles que s'imposaven a viva veu i conscientment des d'articles, propagandes... com ara aquells escrits de la Sección Femenina sobre el perfecte comportament de les dones envers els seus marits.¹⁹

19 «Ten preparada una comida deliciosa para cuando él regrese del trabajo. Especialmente, su plato favorito. Ofrecete a quitarle los zapatos. Habla en tono bajo, relajado y placentero. Prepárate: retoca tu maquillaje, Coloca una cinta en tu cabello. Hazte un poco más interesante para él. Su duro día de trabajo quizá necesite de un poco de ánimo, y uno de tus deberes es proporcionárselo. Durante los días más fríos deberías preparar y encender un fuego en la chimenea para que él se relaje frente a él. Después de todo, preocuparse por su comodidad te proporcionará una satisfacción personal inmensa. Minimiza cualquier ruido. En el momento de su llegada, elimina zumbidos de lavadora o aspirador. Salúdale con una cálida sonrisa y demuéstrole tu deseo por complacerle. Escúchale, déjale hablar primero; recuerda que sus temas de conversación son más importantes que los tuyos. Nunca te quejes si llega tarde, o si sale a cenar o a otros lugares de diversión sin ti. Intenta, en cambio, comprender su mundo de tensión y estrés, y sus necesidades reales. Ten preparada una

Actualment però, ens trobem que el capitalisme agressiu, sota uns discursos políticament correctes que desarmen qualsevol col·lectiu, ataca la part nostra més inconscient: el nostre imaginari col·lectiu. Aquesta és la presó més segura, amb els barrots més gruixuts d'on les dones no poden escapar. Ja no es discrimina la dona demanant-li explícitament que tinga «preparada una comida deliciosa para cuando él regrese del trabajo» sinó que la publicitat i en general els mitjans de comunicació reforcen constantment l'exili interior de la dona. Una dona que, aparentment, ja ha conquerit l'espai social i doncs, segons algunes veus, ja no té cap raó per lluitar.

I aquest exili interior mantingut i imposat a través de l'inconscient produeix uns desànims absoluts que es mostren clarament en la creació de les dones. La literatu-

bebida fría o caliente para él. No le pidas explicaciones acerca de sus acciones o cuestiones. Recuerda que es el amo de la casa.

Anima a tu marido a poner en práctica sus aficiones e intereses y sirve de apoyo sin ser excesivamente insistente. Si tú tienes alguna afición, intenta no aburrirle hablándole de ésta, ya que los intereses de las mujeres son triviales comparados con los de los hombres. Al final de la tarde limpia la casa y prevé las necesidades que tendrá a la hora del desayuno.

Una vez que ambos os hayáis retirado a la habitación, prepárate para la cama lo antes posible, teniendo en cuenta que, aunque la higiene femenina es de máxima importancia, tu marido no quiere esperar para ir al baño.

En cuanto a las relaciones íntimas, es importante recordar tus obligaciones matrimoniales: si él quiere dormir, que sea así. Si tu marido sugiere la unión, entonces accede humildemente, teniendo en cuenta que su satisfacción es siempre más importante que la de una mujer. Si tu marido te pidiera técnicas sexuales inusuales, se obediente y no te quejes. Una vez finalizado, tu marido se dormirá, esto te dará el tiempo necesario para arreglarte y prepararle el desayuno.» (extracte de la Sección Femenina de la Falange española, 1958).

La publicitat i els mitjans de comunicació reforcen l'exili interior de la dona, la qual, aparentment, ja ha conquerit l'espai social i per tant, segons algunes veus, no té cap raó per lluitar

ra i el cinema de dones reflecteixen uns personatges femenins degradats i agredits per una societat que no els pertany. Aquesta mirada de les dones està ben lluny de la que hagués volgut De Beauvoir per a l'evolució del seu gènere.

Dones i literatura

Si ens endinsem en la novel·la catalana de dones dels darrers temps, apareixen principalment dones incompreses, violades o automutilades i, en el millor dels casos, dones que no controlen els seus destins. Per posar algun exemple, a *El caníbal*²⁰ d'Isabel-Clara Simó (1943) la puta que aconsegueix reconduir la seva vida a prop d'un xef de cuina, és maltractada fins ser morta pel seu proxeneta. I el seu marit, com a gran cuiner, elabora uns plats succulents amb la carn de la seva estimada morta que anirà lentament degustant. *L'Emma*,²¹ de Maria Barbal (1949), és allunyada de casa pel seu marit que vol presentar-se a les eleccions, separada doncs de la seva família, fins acabar éssent una sense sostre també violada i maltractada. *La nena dels nou dits*²² bojament obsessionada per les seves falanges es passa tota la seva

existència automutilant-se les extremitats superiors. En definitiva, unes antiheroïnes que reflecteixen una situació de la dona terrible. Amb aquest panorama narratiu les autores potser hagin volgut cridar a la necessitat que té encara la dona de lluitar per la seva situació. Però també, la denigració del gènere femení com a principal aspecte de les novel·les escrites per les dones pot ser entès com el reflex de la desorientació política que patim. Sense una perspectiva ideològica clara, sense cap perspectiva de futur i amb una aparent igualtat de gèneres que amaga una continuïtat de l'estructura patriarcal, les dones creadores no poden fer cap altra cosa que mostrar la degradació del seu gènere. Sigui com sigui, la desolació esdevé actualment un sentiment generalitzat. El nou segle, que Lipovetsky determina com el segle de les dones, ha començat malauradament amb grisor. Esperem que això marqui simplement el final d'una etapa i que la propera neixi amb més esperances, i amb més ganes de lluitar per uns drets que encara no han estat assolits. |

20 SIMÓ, I. C., *El caníbal*. Columna. Barcelona, 2007.

21 BARBAL, M., *Emma*, Columna. Barcelona, 2008.

22 FÀBREGAS, L., *La nena dels nou dits* Columna. Barcelona, 2008.

+ INFO

Articles

BENHABIB, S., «Feminism and postmodernism: an uneasy alliance» a *Praxis International*. Volum, 11. Número 2. Pàgines 139-149. 1991

BUTLER, J., «Contingent foundations: feminism and the question of 'postmodernism'» a *Praxis International*. Volum, 11. Número 2. Pàgines 150-165. 1991.

FRASER, N., «False antitheses: a reponse to Seyla Benhabib and Judith Butler» a *Praxis International*. Volum, 11. Número 2. Pàgines 166-177. 1991.

GRÜNER, E., «Una introducción alegórica a Jameson y Zizek» a *Estudios Culturales. Reflexiones sobre el multiculturalismo*. Paidós. Pàgina, 20. Buenos Aires, 2005.

MURARO, L., «El concepto de genealogía femenina» a www.creativitatfeminista.org. 2001

Llibres

BARBAL, M., *Emma*, Columna. Barcelona, 2008.

BUTLER, J., *El género en disputa. El feminismo y la subversión de la identidad*. Paidós. Buenos Aires, 2001.

CIXOUS, H., *La risa de la medusa: ensayos sobre la escritura*. Anthropos. Barcelona, 1995.

CUSSET, F., *French theory: Foucault, Derrida, Deleuze & Cia. y las mutaciones de la vida intelectual en Estados Unidos*. Melusina edicions. Pàgina 147. Barcelona, 2005.

DE BEAUVOIR, S., *El segundo sexo*. Volumen II. Cátedra i Universitat de València. Madrid i València, 1999.

DELEUZE, G. i GUATTARI, F., (2000), *Rizoma introducción*. Pre-textos. València, 2000.

FÀBREGAS, L., *La nena dels nou dits*. Columna. Barcelona, 2008.

FERNÁNDEZ, J. A. (ed.), *El gai saber*. Llibres de l'Índex, Barcelona, 2000.

FIRESTONE, S., *The Dialectic of sex: The case for feminist revolution*. Bantam Booker. Toronto, 1971.

FREEMAN, J., *The Politics of Women's Liberation*. Logman. Nova York, 1975.

GREER, G., *L'eunuc femella*. Robert Laffont. París, 1971.

KRISTEVA, J., *Desire in language*. Columbia University Press. Nova York, 1980.

LIPOVETSKY, G., *La tercera mujer*. Anagrama. Barcelona, 1999.

MITCHELL, J., *La condició de la dona*. Edicions 62. Barcelona, 1977.

MILLET, K., *Sexual Politics*. Hardback. Regne Unit, 1971.

MOI, T., *Teoría literaria feminista*. Cátedra. Madrid, 1995.

MURARO, L., *El orden simbólico de la madre*. Horas y horas, Madrid, 1995.

PALAU, M., *Maria Aurèlia Capmany. Escriure la vida en femení*. Arola Editoris. Tarragona, 2008.

SIMÓ, I. C., *El caníbal*. Columna. Barcelona, 2007.

STANTON, D. C., « Difference on Trial: A Critique of the Maternal Metaphor in Cixous, Irigaray, and Kristeva» a Miller, N. K., (ed.), *The poetics of Gender*. Columbia, Columbia University Press. Pàgines 169-170. Nova York, 1986.

WOOLF, V., *Tres guineas*. Lumen. Capellades, 1980.

Dones, homes, famílies, feminisme i cura

Reflexions al voltant de qüestions controvertides

Cristina Brullet* | cristina.brullet@uab.cat

VISTA PRÈVIA

Tothom sap que la convivència no és senzilla. I sovint, perquè les relacions de parella funcionin s'han d'establir acords sobre com organitzem la nostra vida quotidiana. Un acord que sigui just per ambdues parts, mantenint en equilibri les prioritats i les renúncies de cadascú. Per sort, cada vegada hi ha més parelles que assenten la seva convivència en base a un acord d'aquesta tipologia. Però malgrat tot, els rols d'homes i dones establerts pel patriarcat continuen sent molt presents, fent bona aquella dita feminista de «per cada dona que no ha tingut accés a un treball o a un salari satisfactori, hi ha un home que ha d'assumir la responsabilitat econòmica d'un altre ésser humà».

Hi ha qui no té família. O qui no vol saber res de la família. Però com diu l'escriptora Siri Hustvedt: «Si hi ha algú en aquest món que creu que la família no és important, m'agradaria conèixe'l».¹ Que la família sigui important –si més no, ho és per l'estudi de la societat– no vol dir que el balanç que en fem a la nostra biografia individual sigui satisfactori. Contràriament pot arribar a ser del tot dramàtic. Només cal pensar en el sofriment que tantes dones, infants o altres persones, familiars i amistats, han patit per causa de la violència masclista o patriarcal.

El feminisme i la ciència social crítica han aportat suficients arguments i evidències per poder afirmar avui que la família occidental de tipus patriarcal ha estat i encara és per a les dones una font de limitació de drets, llibertat i autonomia personal. Però les famílies estan canvi-

¹ «Entrevista a Siri Hustvedt» a *La Vanguardia*. Suplement Culturas del 14 de gener de 2009.

* Professora de Sociologia de la UAB. Investigadora de l'Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU)

La família occidental de tipus patriarcal ha estat i encara és per a les dones una font de limitació de drets, llibertat i autonomia personal

ant molt i el repte que tenim és com aprofitem la deslegitimació del patriarcat a les societats democràtiques per construir nous patrons de relació de vida quotidiana entre sexes i generacions; i com construïm democràticament nous mecanismes polítics per avançar cap a una major justícia i equitat a totes les esferes i àmbits de la nostra vida. Perquè la deslegitimació del patriarcat no significa el desmantellament de tots els mecanismes i estructures simbòliques i materials que l'han mantingut al llarg dels segles. Queda molta feina per fer.

La revista **EINES** m'ha demanat un escrit sobre el lloc de les dones en les famílies i en el món laboral. M'he decidit per elaborar un text que reflecteix les meves reflexions i preocupacions al respecte, lògicament des del punt de vista que més he treballat en els darrers anys: les dinàmiques i transformacions familiars. No és un text que busqui convèncer i ni tan sols demostrar. Més aviat és un text polèmic, discutible. Recentment vaig fer diverses entrevistes en profunditat a dones i homes joves amb fills, ambdós treballant fora de casa amb l'objectiu de conèixer com s'organitzaven la seva vida quotidiana. Doncs bé, he pres dues cites molt breus dels seus testimonis i m'he deixat anar. El resultat és el que segueix.

L'Ester, una dona jove de classe treballadora, amb família²

La gran majoria de dones joves de Catalunya treballen fora de la llar. També quan tenen fills. I per bé que a Catalunya l'escolarització dels infants de tres a cinc anys està coberta des de 1994, en canvi els serveis d'atenció a les criatures de zero a tres anys són molt insuficients; els permisos laborals per a la criança de fills i filles són massa escassos en temps; les excedències suposen la pèrdua total de salari; i la descoordinació entre els temps laborals, escolars, i altres serveis necessaris, dificulta l'organització de la vida diària del grup domèstic. El testimoni d'Ester sobre els efectes d'aquest context és el següent: «No tenia la idea de deixar la feina però pfff..., no sé, va sorgir una oportunitat, la veritat, (...) vaig pensar, com a treballadora encara tinc molt temps i com a mare necessito viure això ara (fill de quatre mesos), i com a filla necessito estar amb el meu pare (greument malalt) i estar amb la meua família. I *bueno*, l'empresa no ho va entendre bé, però *bueno*, em van acomiadar i vaig poder cobrar l'atur».

1. L'Ester parla des d'un cos de dona que reclama temps per la cura, activitat que ella prioritza després de reflexi-

2 En el marc d'una recerca compartida amb la sociòloga Clara Roca. Vegeu **BRULLET, C.**; **ROCA, C.**, «Tener y cuidar hijos. Estrategias, redes sociales y políticas de apoyo a la crianza» a **BRULLET, C.** i **GOMEZ-GRANELL, C.**, *Malestares. Infancia, adolescencia, familias*. Graó-CIIMU. Barcelona, 2008.

Entre vuit i nou de cada deu majors de 18 anys –amb fills o sense– reconeixen la família com l'àmbit de relació més important de les seves vides

onar davant del dilema o les dificultats de poder articular treball remunerat i treball familiar o de cura. Però la seva decisió solament s'entén plenament quan ens diu que és una dona treballadora, dona mare, dona filla, dona germana, i dona d'una xarxa familiar –de dones i homes– de la que se sent part de manera molt significativa. També ens parla d'altres dimensions identitàries: dona de l'associació de veïns, dona amiga, dona participativa, dona batquera... Ara bé, per a l'Ester la seva petita família, el seu fill i la seva família extensa formen part de les principals relacions que ha construït a la seva vida. És el que més li importa, sense excloure que li interessin moltes altres persones i espais de relació social. Entre d'altres, els que formen part de la seva vida laboral i associativa.

De la mateixa manera totes les enquestes d'opinió a Catalunya, Estat espanyol i Europa, informen que, entre vuit i nou de cada deu persones majors de divuit anys –amb fills o sense fills– reconeixen la família com l'àmbit de relació més important de les seves vides.³ És ben cert, també, que hi ha dones –generalment molt qualificades– que no han volgut tenir fills en el marc d'un projecte personal en el que han estimat prioritari la professió i el seu temps personal. Tot i així, i fins i tot quan han triat viure soles, també s'han de confrontar amb relacions familiars, ja sigui amb els seus

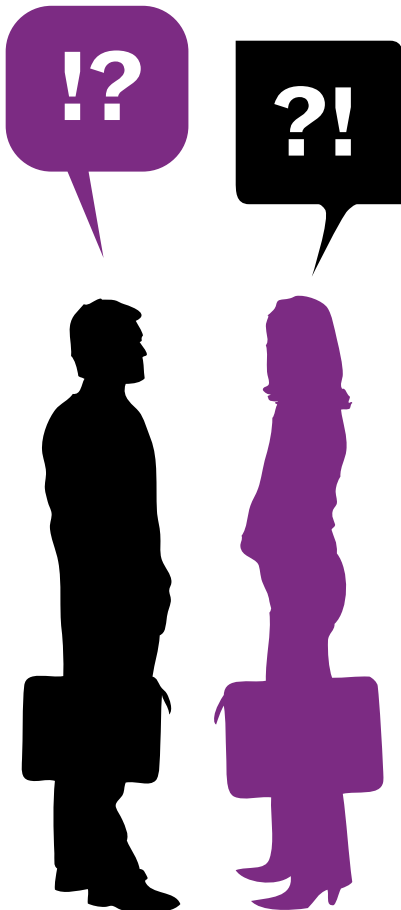
ascendents, amb germans o germanes, amb altres parents pròxims, o amb les famílies de les seves amistats.

2. Per això, és un error producte de la vella confrontació entre feminisme i família que alguns discursos feministes no incloguin explícitament les relacions familiars com un dels «temps i espais de vida quotidiana». I a l'inrevés. També és un error afirmar que les relacions i els espais laborals no són «espais de vida». Ho comento perquè l'interès actual de les polítiques del temps en clau feminista –a les que dono suport entusiasta i reconec les seves importants aportacions– a vegades decau quan alguns discursos al seu favor desestimen el valor i la importància que les relacions familiars tenen per a la gran i diversa majoria de dones. Una devaluació que s'estén a les polítiques de suport a les famílies considerant-les de poc interès pel feminisme, és a dir per a l'emancipació de les dones. Si pensem que les polítiques familiars progressistes defensen prestacions econòmiques per compensar les despeses de la criança de fills i filles, prestacions de serveis col·lectius per la cura, permisos parentals per la criança i la cura de persones dependents, serveis de formació parental, de mediació i suport...,⁴ no s'acaba d'entendre perquè no poden interessar i actuar en benefici de les dones.

3 Segons l'informe del CIS *Opiniones y actitudes sobre la familia* –Estudi 2578. Octubre i novembre de 2004–, el 85% de persones de l'estat espanyol de més de 18 anys consideren que la salut és el més important; i el 78,5 % considera que és la família.

4 He discutit i argumentat àmpliament aquesta qüestió a l'article **BRULLET, C.**, «Temps, conciliació i cura: noves reflexions des de les polítiques familiars i socials» a *Nous Horitzons*. Número 185. Pàgines 30-38. Barcelona, 2007.

Tenim el repte d'aprofitar la deslegitimació del patriarcat a les societats democràtiques per construir nous patrons de relació de vida quotidiana entre sexes i generacions

En alguns fòrums dirigits a impulsar polítiques dels temps en clau feminista he sentit dir, des de l'autoritat que atorga ser ponent en una taula rodona, que «les polítiques dels temps van dirigides a millorar la gestió de la vida quotidiana de les dones i els homes i no tenen res a veure amb les famílies». Us sona bé? No ho trobeu estrany? Tinc clar que aquesta frase és un deformació del discurs rigorós sobre aquestes polítiques, que disposen d'una argumentació ben articulada i de propostes molt ben elaborades com les que s'estan plantejant en el Pla estratègic sobre els usos i gestió dels temps a la vida quotidiana.⁵ Puc entendre que les subtileeses de discursos complexos i acadèmics fan difícil la seva transmissió al llenguatge més senzill que necessita la pràctica política. En tot cas, és evident, per mi, que el discurs polític sobre la vida quotidiana hauria de ser entenedor per la majoria i, si es fa en clau feminista, hauria de procurar a més a més que la majoria de dones hi sentissin reflectides les seves experiències de vida, incloses les familiars.

Entre dones, entre amigues, entre mares parlem de molts temes diferents. Però sovint ho fem de les nostres famílies, dels fills –els propis o dels altres–, de les parelles –pròpies o dels altres–, dels pares i mares malalts a qui s'ha de fer costat, etc. Sí, les dones parlem molt de

⁵ *Pla estratègic sobre els usos i gestió dels temps a la vida quotidiana (2008-2018)*. Secretaria de Polítiques Familiars i Drets de Ciutadania. Departament d'Acció Social i Ciutadania, Generalitat de Catalunya.

És un error que alguns discursos feministes no incloguin les relacions familiars com un dels «temps i espais de vida quotidiana», com ho és no veure els espais laborals com «espais de vida»

relacions personals, d'intimitat i de famílies, de manera explícita o implícita. Perquè és un dels nostres sabers acumulats al llarg dels temps. L'Ester és una dona feminista que busca construir noves formes de relació familiar tenint alhora un projecte molt clar d'autonomia econòmica a través del treball remunerat.

3. La família és un invent cultural i social de naturalesa patriarcal en els seus orígens que ha mantingut fins a l'actualitat sota formes diferents. Els trets patriarcals més propis de les societats agràries es van modificar –que no desaparèixer– amb les societats modernes industrials quan es va anar consolidant el patriarcat modern. Avui s'està discutint sobre si les transformacions del sistema familiar en el món occidental ens permeten parlar de l'emergència d'un possible sistema familiar post patriarcal. En tot cas el grup domèstic familiar ha estat i és encara l'espai fonamental de la reproducció, el manteniment i la cura de la vida humana en el que les dones han tingut i encara hi tenen un paper fonamental però socialment devaluat.

4. Avui més que mai, les experiències vitals de les dones són múltiples i molt diverses, a qualsevol classe social, siguin dones autòctones o dones immigrades europees o de països no occidentals –déu n'hi do l'experiència que dóna haver d'immigrar–. Però totes compartim una realitat originària: venim d'una dona a la que reconeixem com a mare; tenim una família amb la que ens relacionem d'una o altra

manera –encara que visquem soles; encara que visquem a milers de quilòmetres dels nostres fills o filles–. La vida quotidiana de les dones del nostre barri, la nostra ciutat, les nostres amigues, les nostres companyes de feina i professió –tinguin o no tinguin fills; visquin soles o amb parella; estiguin casades o no; siguin obreres, pageses, mestres o metgesses– està amarada de relacions familiars i de treball de cura encara que siguin a distància. Relacions a vegades solidàries i positives, a vegades poc agraïdes, d'altres massa exigents, i encara algunes que caldria trencar d'una vegada, sense pensar-s'hi més. Siguin com siguin, les relacions familiars i el treball de la cura dels altres són molt significatives per la gran i diversa majoria de dones.

5. De fet, les dones som agents de transformació social de primer ordre. No només perquè treballem molt en el mercat laboral –certament, amb més precarietat que els homes–. No només perquè estem adquirint noves posicions de poder a la vida política i econòmica –encara massa poc. No només perquè se'ns comença a reconèixer en els nostres sabers, pensaments, arts i cultura –encara massa poc. Sinó també perquè busquem construir relacions personals i d'intimitat basades en la reciprocitat, reconeixement, respecte, cooperació justa i equitativa, dins i fora de les llars, dins i fora de la família. En el treball de cura i en el treball remunerat. En la política i en la vida social en general. El món laboral i el sistema econòmic-productiu tenen una importància cabdal i estructu-

La família ha estat i és l'espai de la reproducció, el manteniment i la cura de la vida humana en el qual les dones han tingut i encara hi tenen un paper fonamental però socialment davaluat

ral en l'organització de la nostra vida quotidiana i per tant, cal revisar el seu funcionament i eliminar-ne els mecanismes de discriminació per raó de sexe/gènere, a través de polítiques laborals i a través de la negociació col·lectiva. Tanmateix, cal prestar molta atenció als altres àmbits de la vida quotidiana de les dones i les seves xarxes socials, familiars, d'amistat, associatives, escolars, i comunitàries.

En Pau, un home jove de classe treballadora, amb família

La gran majoria d'homes joves de Catalunya treballen fora de la llar. També quan tenen fills. I per bé que a Catalunya l'escolarització dels infants de tres a cinc anys està coberta des de 1994, en canvi els serveis d'atenció a les criatures de zero a tres anys són molt insuficients; els permisos laborals per a la criança de fills i filles són massa escassos en temps; les excedències suposen la pèrdua total de salari; i la descoordinació entre els temps laborals, escolars, i altres serveis necessaris, dificulta l'organització de la vida diària del grup domèstic. Més amunt, he escrit exactament aquest mateix paràgraf posant dones on ara poso homes. Perquè en Pau, parella de l'Ester, viu, objectivament, la mateixa problemàtica. Ara bé, davant d'aquesta realitat objectiva la seva resposta és diferent, però això no significa que es mantingui indiferent.

A la nostra societat les estratègies per assegurar la

cura de les persones en situació de dependència resulten quasi sempre en un sobre esforç o renúncia laboral de les dones, o renúncia als seus temps personals –ep! L'Ester va aprofitar l'atur per estar amb qui volia estar, i per fer un curs de formació professional. En Pau, n'és conscient. I voldria poder viure la seva quotidianitat personal, familiar i laboral de manera diferent. Ell ens dóna testimoni de l'emergència d'un nou perfil de pare jove que busca temps per estar amb els seus fills o filles i compartir l'organització i les feines de la llar i la cura. Ho expressa d'aquesta manera: «Tinc feina per estar treballant potser des de les set del matí i no venir a casa en tot el dia, i podria guanyar més, però no ho faig. Renuncio a guanyar més per estar amb ell dues tardes que el porto i el vaig a buscar a l'escola i després estic amb ell. Això ho he fet des que va néixer».

1. El testimoni d'en Pau marca un camí: cal reduir la centralitat dels temps de treball remunerat a les nostres vides –de la majoria dels homes i cada vegada més de més dones– per poder ampliar els temps de la nostra vida personal, familiar, associativa, comunitària.

La recerca social sobre els usos sexuals del temps de la vida quotidiana mostra una i altra vegada l'estructura desigual de la dedicació de les dones i els homes al treball remunerat i al treball de cura. Ells en fan més del primer, elles del segon. Tanmateix, la suma del temps dedicat a un i altre treball mostra que elles treballen més. És

Cal reduir la centralitat dels temps de treball remunerat a les nostres vides per poder ampliar els temps de la nostra vida personal, familiar, associativa i comunitària

una realitat injusta que cal modificar perquè tot i treballant més n'obtenen menys beneficis econòmics i socials. Ara bé, aquestes recerques no capten les decisions i comportaments que estan adoptant molts homes joves amb fills, a favor d'una major coresponsabilitat en la cura tal com ens mostra el testimoni del Pau.

2. L'estudi de l'ús dels permisos de reducció de jornada durant el primer any de vida del fill o filla mantenint el sou complet –Llei de mesures de conciliació de la vida personal, familiar i laboral del personal al servei de les administracions públiques de Catalunya⁶–, ha mostrat que més de la meitat de les reduccions demanades per a la cura de la criatura les han fet homes. És a dir, quan les polítiques de suport a la cura no penalitzen de manera greu l'economia de la llar el pare s'hi apunta. Cal dir que aquesta és una informació encara parcial que cal estudiar més en profunditat.

Altres dades ens diuen que el 2008 els homes joves s'acullen cada vegada més al permís de paternitat de quinze dies –del tot insuficient, ben cert!!– Pel conjunt de l'Estat, i segons dades de la Seguretat Social, 279.756 pares van demanar d'aquesta prestació, un 7,13% més que l'any anterior. El percentatge de permisos de pater-

nitat sobre els de maternitat va ser del 77,9%. També es van incrementar els permisos de les mares, 353.585 en total, en un 8,3% més. Tanmateix, és evident que si fem la comparació entre els dies de permís de mares i pares, les distàncies continuen sent abismals. En aquest sentit cal una intervenció política molt més radical.

Estem molt lluny encara dels permisos de parentalitat més generosos a Europa. Per exemple, des de 2007 a Suècia hi ha el dret a 480 dies de permís per la cura del bebè –catorze setmanes de baixa per maternitat més divuit mesos de permís parental, tant per la mare com pel pare, amb compensació de salari– dels quals almenys 60 dies són per al pare o per a la mare, i la resta per a qualsevol dels dos, si volen i segons convinguin ells mateixos.⁷

3. Els temps de treball remunerat i no remunerat d'homes i dones són distints i desiguals. Subjectivament, el dilema entre ocupació i família afecta més les dones per causa de la seva major proximitat històrica a l'àmbit de la cura diària i a la seva sobresocialització en l'ètica de la cura. I afecta molt menys als homes per causa de la seva sobresocialització en l'ètica del treball remunerat. Objectivament, la suma del treball remunerat de les dones amb el seu treball domèstic familiar i de cura ens demostra que elles treballen més.

⁶ Llei 8/2006, de 5 de juliol, de mesures de conciliació de la vida personal, familiar i laboral del personal al servei de les administracions públiques de Catalunya. Parlament de Catalunya.

⁷ <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/07/66/62/7fc1234d.pdf>.

**Els homes dediquen més temps al treball remunerat i les dones al de cura.
Però la suma del temps dels treballs mostra que elles treballen més obtenint menys beneficis econòmics i socials**

No obstant, les dades de diverses enquestes apunten que s'estenen les pràctiques compartides de cura i criança dels fills entre mare i pare; la qual cosa no significa que la cura sigui simètrica, ni en les activitats ni en els temps de criança. En tot cas, l'increment moderat d'un tipus de pare jove que s'ocupa dels fills està directament relacionat amb una mare treballadora a temps complet, encara que també puguin influir altres factors com per exemple el nivell d'instrucció, el nombre de fills i els ingressos en la llar. I, avui per avui, la influència positiva de les polítiques de conciliació a favor de la coresponsabilització és molt débil. Per incrementar el seu efecte a favor d'una major equitat cal que siguin més generoses, però a més, cal que estiguin acompanyades d'altres polítiques de reestructuració dels temps d'organització de la vida social, i de polítiques educatives que incideixin en la transmissió de l'ètica de la cura tant a nois com a noies. Sobretot als nois.

4. És important ressaltar que moltes mares, tot i tenint una càrrega horària laboral molt semblant a la seva parella, s'esforcen a arribar abans a casa i això els suposa assumir més temps de cura. Aquest és un exemple de com actua la lògica femenina de l'ús del temps: elles acostumen a tenir més present a la seva ment les necessitats de cura de la família –doble presència– i actuen en conseqüència. Les majors dificultats per articular la vida familiar i laboral quan hi ha fills menors d'edat a casa es donen

quan aquests estan malalts; quan no hi ha coordinació entre els horaris laborals i els escolars; i a les vacances escolars. Ara bé, entre cinc i sis de cada deu llars, amb infants i de nivell socioeconòmic elevat, tenen ajuda remunerada de terceres persones per al treball de cura de la llar i de la família. Aquesta ajuda només la rep una de cada deu llars amb infants i de nivell econòmic baix.

5. L'anàlisi de les trajectòries personals i de parella, laborals, familiars i formatives, de les persones que he entrevistat mostra que els canvis en les relacions de gènere a la llar entre sectors populars joves són més importants del que les estadístiques ens indiquen –en general referides a tota la població sense diferenciar grups d'edat i posició social–. Gairebé tots els homes entrevistats de classe treballadora mostren una gran proximitat expressiva amb els seus fills o filles, els agrada tenir-ne cura, els agrada estar amb ells i en la mesura del possible alguns han reduït els seus temps de treball remunerat. Les parelles entrevistades mostren diferents modalitats i graus en les seves estratègies d'aproximació a la cura compartida. Hi ha qui practica el model tradicional d'home «guanyador del pa» i dona «cuidadora de la llar i dels fills» (tot expressant que desitjarien un altre model i malgrat que ella fa treball remunerat a temps parcial), fins la parella que ha construït una estratègia organitzativa plenament equitativa en els àmbits que ara ens interessen: ambdós treballen durant temps similars i ambdós són curadors du-

Cal desenvolupar una nova ètica política que doni valor a la cura a la vida quotidiana sobre la corresponsabilitat i reciprocitat entre dones i homes

rant temps similars. En aquest darrer cas, això els ha estat possible per una conjunció de factors ben poc comuns: molt esforç personal, capacitat de negociació entre la parella i adaptació comú a l'increment de les necessitats de cura a mesura que tenien els fills; permisos laborals, reduccions de jornada i flexibilitat laboral –ambdós treballen al sector públic–; accés a serveis públics de qualitat per a la cura dels infants; prestacions econòmiques pel fet de tenir tres fills menors de sis anys –que els permet «aguantar» millor per un curt període de temps la reducció de sou.

6. En tot cas, l'ètica de la cura és central per al benestar individual i col·lectiu. Les pràctiques de cura a la vida diària han estat històricament associades a la família i a les dones. Però a les societats avançades haurien de ser valors i pràctiques universals a transmetre a homes i a dones, a la família, a l'escola, a la comunitat, i a través de totes les polítiques socials.

Cal doncs desenvolupar una nova ètica política que doni valor a la cura a la vida quotidiana. Que orienti una nova organització social de la cura sobre la base de la corresponsabilitat i reciprocitat entre dones i homes; entre famílies, societat civil i institucions públiques. L'ètica de la cura és allò fonament de les relacions personals, familiars i socials positives, a qualsevol cultura. Les dones n'han estat i encara en són les principals difusores i protagonistes, a costa de la seva autonomia i llibertat perso-

nal. Però ja és hora de redistribuir i estendre aquesta responsabilitat al conjunt de la societat. |

+ INFO

Fonts

- ❏ **CIS**, *Opiniones y actitudes sobre la familia*. Estudi 2578. Octubre i novembre de 2004.
- ❏ «Entrevista a Siri Hustvedt» a *La Vanguardia*. Suplement Culturas del 14 de gener de 2009.
- ❏ Llei 8/2006, de 5 de juliol, de mesures de conciliació de la vida personal, familiar i laboral del personal al servei de les administracions públiques de Catalunya. Parlament de Catalunya.
- ❏ *Pla estratègic sobre els usos i gestió dels temps a la vida quotidiana (2008-2018)*. Secretaria de Politiques Familiars i Drets de Ciutadania. Departament d'Acció Social i Ciutadania. Generalitat de Catalunya.

Articles

- BRULLET, C.**, «Temps, conciliació i cura: noves reflexions des de les polítiques familiars i socials» a *Nous Horitzons*. Número 185. Pàgines 30-38. Barcelona, 2007.
- BRULLET, C.**, «Les polítiques de suport a les famílies. El paper clau de les polítiques locals en la cooperació entre famílies, escoles i comunitat a favor de la cohesió» a *DEPROP*. Número 28. Diputació de Barcelona. Barcelona, 2008. Consultable a http://devel.ciimu.org/uploads/20081216/politiques_suport_flies_brullet_diputacio_bibliogr.pdf

Llibres

- BRULLET, C.**, «Cap a un sistema familiar postpatriarcal?» a **BODELÓN, E.** i **GIMÉNEZ, P.**, *Construint els drets de les dones: dels conceptes a les polítiques locals*. Diputació de Barcelona. Col·lecció Estudis; Sèrie Igualtat i Ciutadania, 1. Pàgines 217-236. Barcelona, 2006.
- BRULLET, C.**, «Vida quotidiana i cura dels altres: afrontant el canvi i la complexitat familiar» a de **RIQUER, B.** (dir.), *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Enciclopèdia Catalana i Edicions 62. Barcelona, 2008.
- MARIKLOSE, P.**, **GOMEZ-GRANELL, C.**, **BRULLET, C.** i **ESCAPA, S.**, *Els temps de les famílies: Anàlisi sociològica dels usos del temps dins de les llars catalanes a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància*. Departament d'Acció Social i Ciutadania - Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2008.
- BRULLET, C.**; **ROCA, C.**, «Tener y cuidar hijos. Estrategias, redes sociales y políticas de apoyo a la crianza» a **BRULLET, C.** i **GOMEZ-GRANELL, C.**, *Malestares. Infancia, adolescencia, familias*. Graó-CIIMU. Barcelona, 2008.

Dones i ciutadania

Marisa Fernández* | marisafe@arrakis.es

VISTA PRÈVIA

Han passat més de 200 anys des de la *Declaració dels Drets de la Dona i de la Ciutadana* redactada per Olympe de Gouges (1748-1793) en plena Revolució Francesa com a resposta a l'exclusió de les dones de la *Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà*. I si els fets iniciats el 1789 marquen l'entrada al món contemporani, l'exclusió de les dones d'aquest procés significa l'inici de la lluita per la seva plena emancipació. Una lluita que avui té com a principals objectius l'eradicació de la violència de gènere, el repartiment de les responsabilitats familiars, la participació paritària a l'esfera pública i el ple assoliment del dret a l'avortament. Objectius que ens han d'acostar més cap a una igualtat on la dona tingui una identitat pròpia i lliure respecte l'home.

Els diversos feminismes han demanat el reconeixement de la plena ciutadania de les dones com un dels compromisos jurídics i ètics de la modernitat pendents de complir. La ciutadania està vinculada a l'exercici dels drets, però les dones tenim una ciutadania restringida, afectada per pràctiques ancestrals de discriminació i subordinació.

El model de ciutadania ha exclòs a les dones, que continuen mantenint un estatus de ciutadania formal. Les dones tenen els mateixos drets que els homes davant la llei, però han estat socialitzades per a no exercir-los i, en gran part, això explica que les dones considerin l'exclusió del poder i la cura i atenció familiar com una elecció lliure en el seu projecte de vida.¹ Podem resseguir una a una totes les instàncies de la vida pública on es prenen les decisions socials i polítiques, com la cultura, la ciència, la recer-

¹ RUBIO, A. *Mujeres, Derechos y ciudadanía*. Tirant lo Blanc. València, 2008.

* Advocada. Membre de la Junta Directiva de Dones Juristes

El model de ciutadania ha exclòs a les dones. Tenen els mateixos drets que els homes davant la llei, però han estat socialitzades per a no exercir-los

ca, l'economia o l'esport, i trobarem una titularitat masculina del poder i un dèficit de representació de les dones.

El Dret ha de desenvolupar totes les eines necessàries per aconseguir el reconeixement, l'apoderament i la participació activa, creativa i instituïdora de les dones perquè està en joc la legitimitat dels sistemes democràtics.

El Dret també és un instrument per avançar en la igualtat de dones i homes. Quan parlem de drets humans, de la fragilitat dels drets, de la llibertat i de la seguretat, també estem parlant de les dones. La teoria crítica feminista aposta per la creació d'espais d'inclusió oberts, plurals i heterogenis on les dones tinguem participació plena i no només drets formals.

La promulgació de lleis específiques sobre els drets de les dones és un objectiu i una conquesta feminista perquè suposa el reconeixement que la declaració formal del principi d'igualtat no ha estat suficient per acabar amb la discriminació de les dones, però la consecució de la igualtat efectiva entre dones i homes necessita nous instruments jurídics i socials.

La discriminació i la subordinació històrica de les dones, tan fortament arrelades a la societat, no es poden eradicar únicament amb lleis. El Dret afecta allò que fem, però no la nostra identitat, configurada i reforçada pels estereotips socials. Una prova de la insuficiència de les lleis és que es manté la infrarepresentació de les dones a tots els àmbits on es construeix la ciutadania, tot i que no queden normes manifestament discriminatòries i la igualtat de to-

tes les persones, amb independència de la seva condició, raça, sexe o religió, està reconeguda per la Constitució Espanyola i per nombrosa legislació europea i internacional.

La construcció d'un nou concepte de ciutadania ha d'incloure les dones com a subjectes de drets individuals i ha de tenir en compte les experiències, estratègies i alternatives desenvolupades per les dones.

En la construcció de la ciutadania de les dones hi ha cinc temes centrals que passem a exposar.

La igualtat

Què és la igualtat? Què significa aquest terme present en totes les reivindicacions per un món més just, per un món sense exclusions? No existeix una resposta simple però en tot cas la igualtat no és ni uniformitat ni homogeneïtat. La igualtat no consisteix en un tracte igual per a tothom sinó en un tractament desigual pels desiguals. Segons la interpretació del Tribunal Constitucional, el poder legislatiu pot establir diferències entre homes i dones, l'únic que es prohibeix és que es diferenciï d'una manera no objectiva, no raonable i no proporcionada.

El problema de la noció d'igualtat és que implica un judici de valor, és un concepte incomplet que remet a una referència des de la qual s'efectuen les comparacions —qui és igual a qui—, i el model sempre ha estat el masculí. Però la igualtat no es defineix a partir d'un criteri

El Dret ha de garantir el reconeixement, l'apoderament i la participació activa, creativa i instituïdora de les dones perquè està en joc la legitimitat dels sistemes democràtics

de similitud sinó de justícia. El principi d'igualtat ha d'estar estretament relacionat amb el reconeixement de l'altra persona com a igual, el reconeixement que tots tenim els mateixos drets i responsabilitats.

Tot judici d'igualtat de tracte requereix un acte de decisió: quines dades han de considerar-se rellevants per a emetre un judici comparatiu d'igualtat. Per exemple, per accedir a un concurs públic o a un contracte laboral quins són els mèrits que cal valorar: la titulació, la disponibilitat i la flexibilitat laboral o per contra, l'adquisició d'experiències i la capacitat per a les relacions humanes?² Quan els criteris de selecció estan demanant alta mobilitat o disponibilitat plena, estan afavorint el subjecte home i estan discriminant el subjecte dona. Si col·loquem les persones en el mateix punt de partida però no controlem els mèrits o requisits que estan decidint la competició, podem caure en l'error de pensar que el resultat és just perquè s'estan complint les normes del joc, però continuarem mantenint la discriminació estructural que creen aquestes normes del joc.

Aquest ha estat el gran error en la formulació i aplicació de la normativa sobre igualtat. Les regles han estat establertes sense tenir en compte les diferències de poder o *status* i amb independència de les càrregues familiars, de manera que els homes han resultat més aptes pel seu com-

pliment. Si l'aplicació del principi d'igualtat no té en compte les estructures ni la diferent socialització d'homes i dones, es legitimen i reproduïxen les desigualtats inicials.³

Si bé és cert que les lleis d'igualtat de dones i homes són normes necessàries que regulen la normalitat i l'equitat a la vida pública, esdevenen insuficients si no transformen els mecanismes androcèntrics que sostenen i reproduïxen les desigualtats, perquè no possibiliten la plena incorporació de les dones a la titularitat del poder polític i social. Un exemple clar és l'anomenada Llei d'igualtat,⁴ aprovada pel Congrés dels Diputats el març de 2007, que possiblement millorarà les condicions de vida d'una part de les dones, perquè promou que la població femenina participi cada vegada més en el món públic i abasti espais socials tradicionalment reservats per als homes, però no estableix polítiques diferenciades per a dones, per la qual cosa resulta clarament insuficient.

Les violències contra les dones

Parlar de drets humans, de llibertat i de dignitat exigeix parlar de les violències contra les dones. Les dones pa-

2 **BARRERE, M A.**, «Problemas del Derecho antidiscriminatorio: subordinación versus discriminación y acción positiva versus igualdad de oportunidades» a *Revista vasca de administración pública*. Número 60. Pàgina 149. Instituto Vasco de Administración Pública. Oñati, 2001.

3 **RUBIO, A.**, *Ciudadania y Feminismo*. Instituto Andaluz de la Mujer. Sevilla, 1997.

4 Llei Orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes. Congrés dels Diputats

La igualtat no consisteix en un tracte igual per a tothom, sinó en un tractament desigual pels desiguals

tim violències en proporcions alarmants i cal recordar que la violència és un problema de desigualtat; és la manifestació més extrema de la desigualtat i el sexisme. Tal com estableix el preàmbul de la Llei dels drets de les dones a eradicar la violència masclista,⁵ del Parlament de Catalunya, la violència masclista és una greu vulneració dels drets humans de les dones i un impediment per assolir la plena ciutadania, l'autonomia i la llibertat.

En un estat social i democràtic, el dret a viure sense violències és un dret de ciutadania; és la llibertat per viure sense violències i sense pors. Un concepte modern de seguretat la vincula a la situació política i social en la qual totes les persones tenen garantit el gaudi dels seus drets; el dret a la vida suposa dotar-la de condicions de subsistència físiques, psicològiques i socials per a mantenir un equilibri biològic que permeti assumir amb plenitud l'exercici de la resta de drets.

L'Estat ha de garantir a totes les persones el gaudi d'aquests drets, però les violències contra les dones encara estan carregades de silenci i tolerància; les violències es reconduïxen a causes individuals o familiars. Només es veu el cop, l'hematoma, la contusió.

Fins que no s'assumeixi que la violència contra les dones és aleatòria, irracional i cega, que les dones patim violències pel sol fet de ser dones amb independència de

qualsevol altra variable, no podrem atacar l'origen de la violència, no proposarem solucions efectives i les normes jurídiques no tindran l'eficàcia desitjada. La violència existeix es tradueix en dones mortes i agredides però també en la desvalorització social de la dona, en la violència silenciada al treball, a l'esport, a la vida política. Una de les dificultats per al gaudi dels drets, per al gaudi de la ciutadania és la manca de reconeixement social de les dones; el plus valoratiu que tenen les activitats considerades com a masculines.

Repartiment i usos dels temps

Una altra cara de la mateixa moneda és l'espai domèstic, la responsabilitat del qual ha estat atribuïda a les dones en el repartiment dels rols socials. La cura i atenció de la família i les conseqüències de la maternitat recauen fonamentalment sobre les dones i suposen un seriós obstacle per a la seva plena incorporació a l'espai polític i social.

El model de participació a la vida política respon a una dinàmica de funcionament inflexible, amb dedicació *full time* basada en l'experiència masculina, que comporta greus dificultats per a les dones que volen compatibilitzar la vida pública, la familiar i la personal. La composició del Parlament de Catalunya n'és un exemple. Dels 135 escons, 49 són dones, que en gran majoria superen els 45 anys, i que en pocs casos tenen filles o fills al seu càrrec.

⁵ Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista. Parlament de Catalunya

Si l'aplicació del principi d'igualtat no té en compte les estructures ni la diferent socialització d'homes i dones, es legitimen i reproduïen les desigualtats inicials

Les dones estem socialitzades per a la cura i la reproducció i els homes per a l'exercici del poder polític. Tenir cura de la vida humana i atendre les persones dependents és una qüestió social i política de primer ordre i requereix el compromís de tota la societat. Les polítiques anomenades de «conciliació de la vida familiar i laboral» són errònies en la seva denominació i contingut perquè posen el centre de les polítiques en les dones, és a dir, són normes que tot i que es formulen en neutre –parlen de persones treballadores– amaguen que les veritables destinatàries de les normes són les dones.

En definitiva, les normes atorguen facilitats a les dones perquè puguin «conciliar» la cura i les responsabilitats familiars amb el treball assalariat. Un dels grans objectius pendents del feminisme és la manca de progrés en el repartiment del treball domèstic i de cura, que encara troba una considerable pressió social i grans resistències entre els homes.

Hem de desterrar l'expressió «conciliació de la vida familiar i laboral». Cal parlar de repartiment de responsabilitats familiars, repartiment que no avançarà sinó introduïm polítiques d'acció positiva, que estimulin i incentivin el gaudi de permisos i excedències per part de la població masculina, perquè a igualtat de condicions, les que utilitzen majoritàriament els permisos i excedències són les dones, que són les que pateixen la discriminació i segregació salarial.

La Llei d'igualtat no canvia aquesta denominació, i continua parlant de «conciliació» per afirmar que els drets de

conciliació de la vida personal, familiar i laboral es reconeixen als treballadors i a les treballadores de manera que fomentin l'assumpció equilibrada de les responsabilitats familiars, evitant tota discriminació basada en el seu exercici (article 44).

En aquest àmbit, el contingut de la Llei no és gaire nou; la principal innovació i la que ha tingut més repercussió mediàtica és, paradoxalment, una regulació que beneficia als homes: el permís de paternitat. La resta de disposicions es limiten a fer extensius a homes i dones treballadores els drets que es regulen per fer efectiva la conciliació: com permisos, reduccions i adaptacions de jornades, suspensió de contractes o excedències. No altera les regles per les que es regeixen els espais privats i laborals, sinó que es reconeix a homes i dones una sèrie de drets, que podran utilitzar indistintament, tenint en compte que els drets només corresponen a la dona activa laboralment, per la qual cosa queden fora de la norma les dones que es dediquen a la cura de la família i els seus companys.

El dret de les persones dependents s'ha de considerar com un dret d'elles mateixes i no com una solució per quan les «dones» de la seva família no les puguin atendre. S'han de garantir uns serveis públics que permetin a les dones escollir si volen o no volen cuidar els seus familiars.

El repartiment del treball, entès com a tota activitat humana destinada a la satisfacció de les necessitats de producció i reproducció, és el gran repte social. Habitual-

Fins que no s'assumeixi que les dones patim violències pel sol fet de ser dones no podrem atacar l'origen de la violència

ment utilitzem el terme treball com a sinònim d'ocupació, però ocupació és només aquella part del treball que és remunerat. Cal harmonitzar la vida privada i la pública i coresponsabilitzar als pares i a les mares en l'educació dels infants, amb una nova distribució del temps. Com s'indica en un programa de polítiques de dones de la Generalitat de Catalunya, cal fer de la vida quotidiana l'eix vertebrador de les polítiques públiques.⁶

Democràcia paritària

La democràcia paritària és un instrument necessari per afrontar l'exclusió de les dones del poder polític i dels espais de decisió. La paritat és més que una qüestió formal. Es tracta que els òrgans polítics i socials reflecteixin la composició social, que és aproximadament de la meitat d'homes i dones, perquè aquest equilibri és imprescindible per aprofundir en la democràcia.

No volem amagar els riscos que comporta la paritat. Un d'ells és el conflicte entre el principi d'igualtat i el principi de llibertat. Altres posicionaments feministes en contra de la paritat tenen a veure amb el fet que la idea de paritat no s'enfronta a les estructures socials, sinó que es limita a integrar les dones al sistema patriarcal. Tampoc

⁶ V Pla d'Acció i desenvolupament de les polítiques de dones a Catalunya (2005-2007). Generalitat de Catalunya

L'atenció de la família i les conseqüències de la maternitat recauen fonamentalment sobre les dones i suposen un seriós obstacle per a la seva plena incorporació a l'espai polític i social

ofereix garanties sobre el sentit de les polítiques per eradicar la subordinació de les dones en la vida quotidiana i pot tenir efectes pràctics oposats als interessos de les dones, com la inhabilitació de candidatures compostades per dones. Però tot i això, cal apostar per la paritat, perquè té la virtut de treballar i visualitzar els interessos de les dones. És un procés estratègic de lluita contra el monopoli masculí del poder, una proposta d'una nova distribució del poder entre homes i dones.

La futura llei electoral catalana hauria de garantir la representació paritària de dones i homes a les llistes electorals, entenent com candidatures paritàries les que incorporin a persones de diferent sexe de manera alterna i correlativa. La regulació de la Llei d'igualtat ha estat poc ambiciosa, no ha tingut la valentia de plantejar un sistema paritari real d'incorporació de dones de manera alterna i correlativa.

El sistema regulat manté la proporció 40-60 a les llistes electorals en trams de cinc llocs, de manera que permet que els tres primers llocs de la llista estiguin ocupats per homes i els dos següents per dones. La representació equilibrada tampoc s'aplica als òrgans de decisió que sorgeixen del plenari.

Les eleccions municipals que tenen lloc a l'Estat espanyol al maig de 2007, les primeres després de l'entrada en vigor de la Llei d'igualtat, tenen uns resultats minsos en relació a les quotes de poder polític assumides per les

dones. A Catalunya, segons fonts de Municat,⁷ hem passat del 23% al 31% de regidores i l'augment en nombre d'alcaldeses ha estat imperceptible: del 10% al 12%.

Un informe de la Federación Española de Municipios y Provincias (FEMP)⁸ alerta sobre la segregació vertical i horitzontal de les dones, provocada per la sexualització de les àrees de gestió municipal, de tal manera que caldran normes complementàries per a incidir en la presa de poder de les dones. Les àrees de gestió claus dels ajuntaments, les que tenen i creen més recursos —com desenvolupament territorial i urbanisme— continuen en mans dels homes. Els sostres de vidre es mantenen, hi ha un nucli dur resistent a les dones; el rol de gènere i l'atribució de funcions i responsabilitats continua intacte i opera en nom de la política.

Ciutadania sexual

Quan parlem d'avortament i Dret estem parlant de quelcom més important que les normes jurídiques que recullen la interrupció de l'embaràs; estem parlant de com el Dret regula el cos femení; de quina manera el Dret construeix la dona i la relació entre sexes i, en darrer terme,

⁷ Sistema d'Informació d'Administració Local

⁸ FEMP, *Impacto de la Ley Orgánica para la Igualdad efectiva de mujeres y hombres*. Madrid, 2007

El repartiment del treball, entès com a tota activitat humana destinada a la satisfacció de les necessitats de producció i reproducció, és el gran repte social

com concep la ciutadania sexual. El dret a l'avortament és una tema central de l'agenda feminista i és un tema central en la construcció democràtica d'una societat; és la frontera del dret a decidir de les dones, és un dret imprescindible per aconseguir que les dones formin part del pacte constitutiu i abastin la categoria de ciutadanes. Tot i que els conflictes jurídics sobre l'avortament es presenten com conflictes ètics sobre l'origen de la vida humana, són conflictes sobre la legitimitat dels sistemes democràtics i sobre la discriminació i subordinació social i sexual de les dones.

Un dels elements claus de l'avortament és determinar si la reproducció és un assumpte públic o privat. Les dones hem reclamat el dret a exercir el control i a decidir lliure i responsablement sobre les qüestions relatives a la nostra sexualitat; hem reivindicat que el plaer, les coincidències amoroses i la maternitat siguin qüestions privades i que ens retornin el poder per decidir o impedir els naixements, poder que ens ha estat arrabassat pel patriarcat i que s'ha transmès socialment amb la construcció de prejudicis, mites, costums i normes que tenen una força coactiva extraordinària.

Tot i això, quan invoquem els drets sexuals i reproductius cal qüestionar com construïm aquests drets perquè no quedin en meres formulacions liberals. Hem de dotar de contingut a la llibertat en matèria de reproducció. El sistema polític i jurídic ha configurat el dret a la lliure decisió i el dret a la intimitat com drets individuals emmarcats

en els drets civils i polítics. Són drets descontextualitzats, aïllats de la comunitat, que tenen la funció de limitar la intrusió de l'estat a l'esfera privada, i que es formulen en neutre; no fan referència a un subjecte sexual sinó a subjectes autònoms que actuen en condicions d'igualtat. Els paràmetres són individualistes i no tenen en compte la complexitat social, ni la subordinació social de les dones.

El dret a la intimitat o la *privacy* –segons l'expressió anglosaxona– respon a un plantejament propi del liberalisme clàssic que habilita a la persona titular a rebutjar qualsevol intromissió sobre la seva vida privada, llevat que existeixi el seu consentiment exprés. El dret a la intimitat liberal s'ha centrat a l'àmbit domèstic, a l'àmbit privat, al dormitori inaccessible on l'Estat no pot entrar, i deixa fora del control públic un àmbit de relacions humanes essencial per a la dignitat i la identitat de les persones. Per a les dones, moltes vegades la mesura de la intimitat ha estat la mesura de l'opressió, per això des del feminisme hem vist allò personal com a polític. L'opció de la intimitat en l'avortament reafirma i recolza la divisió públic/privat, perquè al restringir les intrusions a la intimitat, es prohibeixen els canvis en el control d'aquesta intimitat. En definitiva, el que es protegeix és la distribució del poder a l'esfera privada.

Les teories jurídiques a favor de l'avortament l'han construït com un dret de llibertat, enfront a l'autoritat de l'Estat i de les esglésies, la qual cosa significa negar a les dones el control sobre la reproducció. El dret a la intimi-

**La paritat és més que una qüestió formal.
Es tracta que els òrgans polítics i socials
reflecteixin la composició social,
element imprescindible per aprofundir
en la democràcia**

tat no atorga a les dones el control de l'accés a la seva sexualitat i fa abstracció de les condicions socials. Conceptes com «autonomia reproductiva», «dignitat» i «integritat» s'han reconduït a paràmetres totalment liberals.⁹ És el món sense intervenció estatal.

El mandat social no qüestiona tant la interrupció de l'embaràs com la lliure decisió de la dona. De fet, a gairebé totes les lleis –des de les més conservadores a les més avançades– trobem esclatxes per a la interrupció de l'embaràs en determinats supòsits. La normativa de l'Estat espanyol n'és un bon exemple. Amb certs requisits –quan hi ha perill per a la vida de la mare, malformació del fetus o violació– l'avortament no està penalitzat, però en tot cas la dona no decideix sinó que atorga el seu consentiment. El control continua sent públic.

Com diu Chaterine A. MacKinnon,¹⁰ mentre que per l'experiència de les dones, sexualitat, reproducció i gènere

re són inseparables, el debat sobre l'avortament s'ha centrat en separar el control sobre la sexualitat del control sobre la reproducció, i ambdós del gènere. Socialment, el cos de la dona no ha estat nostre, perquè les dones no hem pogut controlar ni el seu significat ni el seu destí, i la regulació del dret a l'avortament ha marcat el camí perquè el patriarcat controlï les conseqüències reproductives del sexe, és a dir, que les possibilitats d'avortament augmenten les possibilitats de coït. Sigui quina sigui la ideologia política subjacent, tant els detractors com els defensors de l'avortament l'han argumentat amb termes rigorosament neutres quant al gènere, però el que està en joc és una xarxa de relacions, en les quals les dones tenen un gènere i són desiguals.

Seguint Tamar Pitch,¹¹ afirmem que el desafiament ètic que s'ha de plantejar és el reconeixement de la dimensió pública de l'avortament voluntari i el reconeixement de la competència moral femenina per decidir, per si i per tots, en l'àmbit de la reproducció.

Sovint el debat sobre l'avortament gira entorn de si el fetus és o no titular del dret a la vida. La clau és si el dret a la vida és el dret a respectar la vida aliena, és a dir, el dret a no veure's privat injustament de la vida per ningú o si la vida és un concepte més ampli que té en compte totes les dimensions del concepte persona: individu biològic, físic, ètic... Si posem les persones, les seves aspiracions i ca-

9 Als Estats Units d'Amèrica (EUA) hi ha hagut dues sentències importants, ressenyades per les feministes americanes, que han marcat el debat jurídic posterior i que són un bon reflex de la configuració liberal del dret a la privacy. En el Cas Roe contra Wade (1973), el Tribunal Suprem va declarar inconstitucional la normativa que considerava delictes tots els avortaments, llevat aquells amb els que es pretenia salvar la vida de la mare. L'avortament va passar de crim estatal a un dret constitucional. Aquesta resolució va marcar una fita en el dret a la intimitat, però en una sentència posterior, Cas Harris contra Mcrae (1981), el Tribunal Suprem va dictaminar que aquest dret a la intimitat no significava que el programa federal sanitari s'hagués d'ocupar dels aspectes mèdics de l'avortament.

10 MACKINNON, C. A., *Hacia una teoría feminista del Estado*. Ediciones Cátedra. Universidad de Valencia. València, 1989.

11 PITCH, T., *Un derecho para dos*. Trotta. Madrid, 2003.

La Llei d'Igualtat és poc ambiciosa perquè no ha tingut la valentia de plantejar un sistema paritari real d'incorporació de dones de manera alterna i correlativa a les llistes electorals

pacitats al centre de la vida, hem de tenir en compte elements com la dignitat humana i la qualitat de la vida.

La vida és un procés continu, en constant evolució, però no és la ciència qui ha de decidir quan comença la vida en sentit social i jurídic. És el Dret qui atorga la qualitat de persona; ni la naturalesa ni la ciència creen l'estatus de persona.

La ciència no té res a dir sobre la definició de persona, perquè si la competència científica és definir què és la vida, la competència jurídica és establir quan comença la personalitat humana, atès que el Dret és la disciplina que pondera els valors, regula les relacions socials i crea la qualitat de persona.

Una gran part de propostes per a regular l'avortament es basen en la viabilitat fetal, seguint la definició que l'Organització Mundial de la Salut (OMS) fa de l'avortament com «interrupció de l'embaràs abans de la viabilitat fetal». Però aquest paràmetre és tan convencional com un altre, perquè el principi de viabilitat fetal és una qüestió científica i per tant, sotmesa a contínues revisions, en funció dels avenços científics i tecnològics.

La Sentència del Tribunal Constitucional 53/1985 considera que el *nasciturus* no té Dret a la vida, perquè no és una «persona humana», sense perjudici que se'l qualifiqui com un bé jurídicament protegible. La tutela jurídica al *nasciturus* es deriva de que si bé no és un subjecte, tampoc és un objecte, i conté una potencialitat, una vida humana en formació, però quan existeix una col·lisió d'interessos entre els drets de la

dona i la protecció d'una vida humana en formació, aquest col·lisió s'ha de resoldre a favor de l'elecció de la dona.

El Dret es nodreix de conflictes; abans que qualsevol altra cosa, el fenomen jurídic primari és un conflicte d'interessos i la llei és un instrument que tracta de resoldre aquests conflictes. L'elecció d'avortar ha de ser de la dona, però no perquè el fetus no sigui una forma de vida, sinó perquè en el conflicte d'interessos ha de prevaldre el dret a decidir de la dona, el dret a decidir que «sí» i el dret a decidir que «no» a ser mare.

S'ha pervertit el debat jurídic i polític, donant més pes als fetus que a les dones. El procés pel qual es reivindica pel fetus la categoria de persona el construeix com a víctima potencial de les dones; és un discurs que ens defineix com a potents i arrogants: les víctimes de les dones són els fetus.

La construcció del fetus com a ésser autònom tracta a les dones amb total indiferència; les esborra i les redueix a ser el medi ambient del fetus. Un avortament és una dona que interromp el seu embaràs.

Els avenços científics han fet entrar al fetus en escena. L'impacte visual del desenvolupament del fetus s'està convertint en un element polític per impedir que les dones posin remei als embarassos no desitjats. De forma perversa, es presenta i visualitza el fetus com algú autònom i aïllat de la dona que el porta al seu si.

Un dels principis rectors del nou Estatut de Catalunya, establert a l'article 41.5, disposa que «Els poders públics

Quan parlem d'avortament estem parlant de quelcom més important que les normes jurídiques que recullen la interrupció de l'embaràs; estem parlant de com el Dret regula el cos femení

en l'àmbit de llurs competències, i en els supòsits que estableix la llei, han de vetllar perquè la lliure decisió de la dona sigui determinant en tots els casos que en puguin afectar la dignitat, la integritat i el benestar físic i mental, en particular pel que fa al propi cos i a la seva salut reproductiva i sexual». Aquest principi no pot quedar en una mera declaració formal sinó que estableix un veritable dret subjectiu per a les dones i vincula a tots els sectors públics de Catalunya.

El que hem de veure des dels feminismes és quin tipus de regulació jurídica de l'avortament voluntari seria coherent amb el reconeixement del principi de responsabilitat de les dones. En principi, s'hauria de despenalitzar, fent-lo desaparèixer del Codi Penal. El Dret Penal té funcions preventives i dissuasives que no es compleixen a l'avortament. La penalització és injusta i inútil i en darrer terme, sotmet el Dret Penal a una concreta opció moral i l'estat no ha d'assumir cap opció moral front la ciutadania.

Les dones ja hem despenalitzat l'avortament. La llarga història de prohibició i de repressió únicament l'ha convertit en més insegur i més discriminatori. Cada any es practiquen al món més de quaranta milions d'avortaments. Les dones avortem, no en virtut d'un dret conquerit o concedit sinó en virtut d'un poder generatiu, tot i que el dret no el reconegui. Les dones som subjectes plenament morals i se'ns ha de confiar la tutela de la vida. L'opció de continuar o no amb l'embaràs s'ha de deixar a la consciència i responsabilitat de cada dona.

Hauríem de centrar el debat jurídic en l'elaboració d'una llei civil que reconegui els drets sexuals i reproductius de les dones, amb el dret a la salut com a referent; una llei que garanteixi que les dones siguin ateses per les estructures sanitàries públiques.

I en últim terme, caldria emmarcar el debat en un context més ampli i fer una reflexió profunda sobre les matèries que les lleis han de regular. En definitiva, un debat feminista sobre els avantatges i desavantatges de legislar sobre àrees que afecten a la intimitat de les dones. |

+ INFO

Fonts

- ❏ FEMP, *Impacto de la Ley Orgánica para la Igualdad efectiva de mujeres y hombres*. Madrid, 2007
- ❏ Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Congrés de Diputats.
- ❏ Llei Orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes. Congrés de Diputats
- ❏ Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista. Parlament de Catalunya
- ❏ V Pla d'Acció i desenvolupament de les polítiques de dones a Catalunya (2005-2007). Generalitat de Catalunya

Articles

BARRERE, M A., «Problemas del Derecho antidiscriminatorio: subordinación *versus* discriminación y acción positiva *versus* igualdad de oportunidades» a *Revista vasca de administración pública*. Número 60. Pàgina 149. Instituto Vasco de Administración Pública. Oñati, 2001.

Llibres

MACKINNON, C. A., *Hacia una teoria feminista del Estado*. Ediciones Cátedra. Universidad de Valencia. València, 1989.

PITCH, T., *Un derecho para dos*. Trotta. Madrid, 2003.

RUBIO, A., *Ciudadania y Feminismo*. Instituto Andaluz de la Mujer. Sevilla, 1997.

RUBIO, A., *Mujeres, Derechos y ciudadania*. Tirant lo Blanc. València, 2008.

Valoració de les aportacions de les dones en els espais de decisió política. Reflexions a peu d'obra

Mireia Bofill* | m.bofil@arrakis.es

VISTA PRÈVIA

En els darrers temps, s'han fet importants avenços pel què fa a la plena participació de les dones a l'esfera pública. L'aplicació de l'anomenada Llei d'igualtat¹ ha anat acompanyada en el cas de les institucions del Principat de Catalunya d'una nova manera de fer política encaminada a fer sentir la veu de les dones a tota acció de govern. Una nova dinàmica que comença a donar els seus fruits i que cal potenciar, implementant-la a altres àmbits de la societat com el món laboral, per tal de seguir avançant cap a la construcció d'una societat més lliure i més justa.

Amb la instauració d'un govern d'esquerres a la Generalitat de Catalunya i el nomenament d'un equip de reconegudes feministes –Marta Selva, Mercè Fernández, Anna Solà, Isabel Segura, i ara Conxa Royo– al capdavant del Institut Català de les Dones, la participació de les dones en els espais de decisió política ha rebut un fort impuls. S'estan fent esforços importants per fer realitat l'aspiració de que en l'elaboració de les polítiques públiques es tinguin en compte les aportacions de les dones a la construcció de la societat i es reconeixin les seves necessitats i demandes, com a element imprescindible per avançar cap a una societat autènticament democràtica i socialment justa, amb el benestar de les persones com a eix central.

Voldria aprofitar l'oportunitat que m'ofereix EINES –una mostra de confiança que agraeixo i que espero merèixer– per reflexionar sobre l'objectiu de construir una societat que tingui com a objecte central el benestar de les persones i per intentar esbrinar fins a quin punt els

¹ Llei Orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes. Congrés dels Diputats.

* Representant de l'Associació Ca la Dona al Consell Nacional de Dones de Catalunya

Amb la instauració d'un govern d'esquerres a la Generalitat, la participació de les dones en els espais de decisió política ha rebut un fort impuls

avenços aconseguits en la materialització de moltes de les demandes del moviment feminista i de les dones en general ens ajuden a apropar-nos-hi. Una reflexió a peu d'obra, en el sentit que està basada en la meua pròpia experiència com a persona implicada en el procés i per tant, com a part interessada. Intentaré exposar el meu particular punt de vista, amb l'expectativa de contrastar-lo amb d'altres, com a part d'aquest procés de construcció en curs.

En primer lloc, aquestes reflexions van adreçades a les pròpies dones i a tots aquells amb qui compartim aquest objectiu, amb la voluntat de que puguin servir per iniciar un debat sobre les possibilitats de superar l'escissió actual entre la política institucional –que cada vegada més es presenta com una tasca de gestió i repartiment de recursos– i la política de les organitzacions i moviments on ens apleguem les persones mogudes pel desig de construir un entorn que ens permeti fer realitat les nostres aspiracions, per desenvolupar en llibertat el propi projecte de vida. És la política entesa com a interrelació, que al llarg dels anys s'ha anat desenvolupant des del moviment feminista i que també està impregnant altres moviments –encara que no sempre se'n reconeixen els orígens–, amb la construcció d'un espai comú de relació que parteix de les aspiracions personals de cadascuna i de les demandes i reflexions de cada grup concret, de l'intercanvi i del reconeixement mutu, en la qual preval el reconeixement d'autoritat, encara que no

sempre hi hagi coincidència en les accions o les demandes concretes. Una pràctica que des d'alguns grups del moviment de dones també s'ha traslladat a les relacions amb dones que ocupen càrrecs tècnics o de responsabilitat política a les institucions i que ha donat, i segueix donant, molts fruits.

Per les finalitats d'aquest text pot ser útil distingir entre diferents tipus de polítiques públiques adreçades a afavorir la presència de les dones en els espais de decisió política i la valoració de les seves aportacions, i que també responen a diferents reivindicacions i demandes: polítiques i mesures encaminades a impulsar i afavorir la presència de dones en els espais de decisió en tots els nivells i àmbits de la vida pública; polítiques destinades a atendre les necessitats específiques de les dones i a favor del benestar de les dones; polítiques que tenen com a finalitat el reconeixement de les aportacions de les dones a la construcció de la societat i a la cohesió del teixit social; polítiques i mesures encaminades a incorporar els sabers i les experiències de les dones als diferents àmbits de l'acció de govern. Encara que totes elles formen un *continuum* i s'interrelacionen en la pràctica.

No obstant, com ja he advertit abans, la finalitat no és descriptiva, sinó que, sense negar la necessitat i conveniència d'aquestes polítiques, el que m'interessa destacar és en quina direcció convindria orientar els esforços en el futur.

S'estan fent esforços importants perquè en l'elaboració de les polítiques públiques es tinguin en compte les aportacions de les dones i es reconeixin les seves necessitats i demandes

Participació de les dones en espais de decisió

La participació de les dones en els espais de decisió i gestió política, econòmica i social ha estat objecte de controvèrsia des de l'antiguitat. I no és d'estranyar, atès que el sistema patriarcal s'ha construït sobre l'exclusió de les dones d'aquest àmbit, tot negant-los el reconeixement de les seves aportacions a la vida col·lectiva. Per tant, els debats i la lluita per accedir-hi s'han centrat en aquests dos aspectes: la reivindicació de la capacitat de les dones per intervenir en el govern del món; i la valoració del que han fet i fan les dones i dels valors que han desenvolupat en l'acompliment de les tasques que els han estat reservades, bàsicament la cura material i afectiva de les persones: el manteniment de la vida i de les relacions.

Les lluites dels darrers 200 anys per la universalització dels drets de ciutadania i el reconeixement de la igualtat de drets per a totes les persones pel sol fet de pertànyer a una col·lectivitat, han deixat obsoleta la primera versió del debat: ja només des de sectors molt retrògrads es discuteix la capacitat de les dones per gestionar els afers públics.

Ha estat un camí llarg i no gens fàcil, i tot just ara comencem a veure'n els fruits, amb la presència d'un nombre creixent de dones en càrrecs de responsabilitat, no només en els àmbits que tradicionalment s'ha considerat que els eren propis sinó també en altres de molt allunyats.

I tot i això, encara són molt visibles les absències i s'està lluny d'haver-se assolit la paritat.

Per altra banda, per arribar fins aquí s'han requerit mesures de suport, com les accions positives o l'aplicació de quotes i més recentment, del principi de paritat. Mesures que, malgrat ser possiblement necessàries, al presentar les dones com a necessitades de suports especials, enllacen subliminalment amb arguments anteriors sobre la seva –la nostra– suposada incapacitat. I de fet encara s'exigeix a les dones moltes més proves de la seva capacitat, dedicació i eficàcia.

Al mateix temps, cal no oblidar que els mecanismes arbitrats per garantir la igualtat d'oportunitats també tenen, o poden tenir, un efecte d'encobriment dels mecanismes excludents de fons. Si l'absència de dones en els llocs d'alta responsabilitat política era un símptoma del caràcter inherentment desigual, jeràrquic i discriminatori del sistema, ara la fotografia ha millorat i podem dir que hem començat a curar el símptoma. Hem fet baixar la febre, però, estem curant també la malaltia, o només l'hem soterrada i un dia o altre potser rebrotarà amb efectes perversos?

El cert és que s'han suprimit les barreres més evidents, però sense transformar les dinàmiques bàsiques de funcionament, com ho demostra el fet que cada vegada que es constitueix un nou consell, comissió o comitè, cal estar amatent per garantir que les dones hi siguin degudament representades. Sense oblidar el que passa en el

La reivindicació de la capacitat de les dones per intervenir en l'acció de govern és obsoleta: només els sectors més retrògrads discuteixen que les dones puguin gestionar els afers públics

món del treball i de l'empresa, on els avenços en el trencament del sostre de vidre són molts més lents i la possibilitat d'incidència des de les polítiques públiques més reduïda, malgrat algunes experiències iniciades en els països escandinaus.

S'argumenta que es tracta d'un primer pas, que tindrà per si mateix un efecte transformador i que cal insistir, amb l'expectativa que la progressiva incorporació de dones a la política institucional acabi impulsant un canvi qualitatiu a partir d'aquest canvi quantitatiu. Però també pot passar –i de fet ja està passant– el contrari: que la incorporació a un terreny de joc amb unes regles molt concretes i rígides creï una escissió entre les qui han tingut la voluntat de participar-hi i les que se'n senten molt allunyades; igual que també passa entre els homes. Encara que es pogués garantir per llei, amb les penalitzacions adequades, una presència del tot paritària d'homes i dones a tots els nivells, això no garantiria ni de bon tros l'accés de totes i tots, amb la gran diversitat que caracteritza les nostres societats actuals.

Tot això, no vol dir que no haguem de seguir donant suport a les dones que se senten capacitades per actuar des d'aquest àmbit i tenen el desig i la voluntat de fer-ho, però potser hauríem de preguntar-nos si no s'hi estan dedicant massa energies, en detriment d'altres objectius. No podem córrer el risc, ben real, que degut a la quantitat d'energia que ha consumit, i segueix consumint, aquesta lluita, quedi desplaçada a un segon terme als ulls de

l'opinió pública el reconeixement de la participació plural i diversa de les dones en la construcció social des de tots els àmbits.

A favor del benestar de les dones: de la protecció assistencial al reconeixement de les aportacions de les dones

En el camp de les polítiques a favor del benestar és on potser queda més palès que la lluita per la igualtat de drets i d'oportunitats ha d'anar unida al reconeixement de la diferència i la diversitat de les dones. Des de les diferències biològiques evidents, que requereixen un treball diferenciat en el camp de la salut, per exemple, fins el seu paper diferenciat i divers en la construcció de la societat, com a principals responsables històricament de la cura de les persones. Enfront a la concepció patriarcal de les dones com a necessitades d'una protecció especial, que els havien de donar primer el pare i després el marit en el marc de la família, mentre les polítiques públiques només tenien una funció assistencial i de suplència quan fallaven altres suports, s'imposa el reconeixement del seu paper com a principals proveïdores de benestar. Aquest fet, obliga a revisar la vinculació dels drets socials de ciutadania a la participació en el treball remunerat que està en la base del desenvolupament del nostre estat de benestar.

Malgrat que s'han suprimit les barreres més evidents, cada vegada que es constitueix un organisme, cal estar amatent per garantir que les dones hi siguin degudament representades

També en aquest camp són de destacar els avenços notables realitzats, amb lleis com la de la dependència¹ o el desenvolupament de la proposta d'una llei per a una nova ciutadania, sense oblidar la tasca per garantir la plena igualtat per a desenvolupar el propi projecte de vida, des de la Llei contra la violència de gènere² fins les mesures i lleis destinades a combatre les discriminacions en el món del treball. De la mateixa, també cal destacar en l'aplicació del principi de transversalitat, que obliga a considerar totes les polítiques des de la perspectiva diferenciada del gènere de les seves destinatàries i destinataris, mitjançant els informes preceptius sobre l'impacte de gènere, i a disposar de dades estadístiques desglossades per sexe.

Unes lleis i mesures que cal dotar, no obstant, dels recursos necessaris perquè puguin ser realment efectives. I en el debat per aconseguir aquests recursos i per concretar el desenvolupament de les polítiques en la pràctica és fonamental deixar enrere la visió de les dones com a necessitades i víctimes per assumir la concepció de la plena ciutadania de les dones com a subjectes de drets des de la seva posició diferenciada i, no ho oblidem, també diversa.

1 Llei 39/2006, de 14 de desembre, de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència. Congrés de Diputats.

2 Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista. Parlament de Catalunya

Enfront a la concepció patriarcal de les dones com a necessitades d'una protecció especial, s'imposa el reconeixement del seu paper com a principals proveïdores de benestar

Per altra banda, no es pot perdre de vista que no es tracta simplement d'afegir les dones a un marc preestablert, o d'arbitrar unes quantes mesures per tenir en compte la seva diferència, sinó que cal tenir present que l'exclusió de les dones s'ha fet històricament en benefici d'altres. Per tant, un informe d'impacte de gènere no s'ha de limitar a esbrinar com afecta les dones una política o una llei determinada, sinó que també hauria de procurar cercar la correcció de desequilibris anteriors sobre la base d'un nou enfocament global de les accions.

En aquest aspecte queda molt camí per fer i caldrà que hi treballem des de totes les vessants, des del debat dins les pròpies institucions fins al debat dins els moviments socials i en els fòrums d'opinió pública, passant també pels grups de dones, amb un esforç explícit per abandonar tota temptació de victimisme, per concentrar els esforços en impulsar amb decisió propostes realment transformadores.

Valoració de les aportacions i els sabers de les dones

Incorporar al camp de l'acció política les aportacions de les dones a la construcció de la societat en tots els àmbits i els sabers que hem desenvolupat al llarg de la història implica també la participació en l'elaboració de les polítiques des dels diversos llocs on ens trobem i des dels quals participem en el manteniment i transformació de la vida en societat, tot valorant els coneixements que podem aportar a partir de la nostra experiència. Això que és vàlid per a la participació ciutadana en general, resul-

ta encara més significatiu en el cas de les dones si tenim present el treball de reflexió crítica realitzat des del moviment de dones en els darrers trenta anys, basat en la valoració de la pròpia experiència i en el treball sobre la pròpia subjectivitat, tot cercant en la relació amb altres dones la mediació necessària per conèixer i canviar la vida i el món. Unes reflexions que han portat a posar en qüestió els models explicatius androcèntrics que han erigit l'experiència masculina de la vida en patró universal.

Així s'ha reconegut des del Institut Català de les Dones i altres instàncies de govern, i dones de diferents grups del moviment i estudioses feministes han participat com a expertes en l'elaboració de lleis i propostes d'acció, alhora que també s'ha donat nou impuls al Consell Nacional de les Dones de Catalunya, com a òrgan consultiu, i s'ha potenciat la participació d'una gran diversitat d'associacions i grups, amb la creació d'assemblees territorials i de comissions de treball sobre els diferents eixos del Pla de Polítiques de dones de la Generalitat.³

Sense deixar de valorar aquest posicionament a favor de la incorporació de les experiències i sabers de les dones a l'acció política institucional, cal recordar que aquesta participació també genera contradiccions. Per una banda, pels mateixos límits de l'acció institucional que se sustenta en unes estructures de poder i de repartiment de la riquesa i els recursos que reflecteixen les divisions jeràrqui-

3 Pla de Polítiques de dones del Govern de la Generalitat (2008-2011)

És fonamental deixar enrere la visió de les dones com a necessitades i víctimes per assumir la concepció de la plena ciutadania des de la seva posició diferenciada i diversa

ques de la societat. I per altra banda, perquè la dinàmica i els ritmes del treball des de les institucions no s'adeqüen a les pràctiques dels moviments socials, i sovint exigeixen una dedicació que pot arribar a interferir amb el funcionament dels grups i associacions, o acabar generant una especialització i una divisió entre les dones que participen en aquest àmbit i les que es concentren en la tasca del dia a dia del grup; un problema que no és exclusiu de la participació institucional, sinó que també es dona, bé que en un grau i amb matisos diferents, en altres espais, com per exemple les coordinadores o les plataformes d'acció. Cal trobar noves maneres de treballar conjuntament que garanteixin que el recolzament per tirar endavant propostes consensuades no es faci en detriment del desenvolupament dels projectes propis de cada col·lectiu i dels seus processos interns de reflexió i de debat.

Es tracta, a més, d'una col·laboració incentivada des de les institucions, que en marquen el ritme i els continguts, fins i tot quan es mostren obertes a l'aportació de noves propostes i demandes, i àdhuc les reclamen. El marc formal en què aquestes propostes s'han d'articular les separa del context en el qual s'han desenvolupat i en el moment de l'aplicació pràctica sovint es fa difícil una participació que vagi més enllà de la col·laboració de suport.

També pesa el context històric en què s'ha desenvolupat la tasca de moltes associacions i grups de dones que, davant les carències dels serveis públics, durant molt de temps han cobert buits en l'actuació institucional i han fet

una tasca de suplència, alhora que han estat pioneres en la reivindicació de serveis per millorar les condicions de vida de les dones. Però quan aquests serveis van ser assumits per les institucions, els col·lectius que els havien impulsat van perdre'n el control i es va establir una relació utilitarista, que encara perviu en molts casos, en la qual les associacions reben recursos a canvi de prestar uns serveis, moltes vegades amb una infradotació pressupostària.

Convindria encetar un diàleg sincer sobre aquestes contradiccions que posi sobre la taula els punts forts i els punts febles d'aquesta relació, tot reconeixent els llocs diferents des dels qual cadascuna –responsables polítiques, tècniques i dones actives en els grups i associacions– actua, a fi que totes hi guanyem. En definitiva es tractaria de treballar per consolidar el què s'ha anomenat l'espai de governança, «un espai on les institucions s'obrin a les idees dels moviments socials, i on aquests tinguin la possibilitat de contaminar l'acció institucional amb els seus valors i objectius per fer realitat les seves utopies».⁴ |

4 La cita és d'un text d'Anna Bosch Parera –el recent traspass de la qual ens ha deixat un buit difícil d'omplir– en el qual valora l'experiència de participació en el consell assessor per a la definició de les línies mestres del primer pla d'acció i desenvolupament de les polítiques de dones elaborat per l'Institut Català de les Dones del nou govern d'esquerrres al 2004. Aquest text ha estat un dels referents per al debat sobre les relacions amb les institucions que varem fer a Ca la Dona a finals de l'any passat. BOSCH, A., «Feminismo, nuevos paradigmas y acción gubernamental», a GRAU, E. i IBARRA, P. (coords.), *La política en la red: Anuario de movimientos sociales*. Icaria Editorial. Barcelona, 2005.

+ INFO

Fonts

- ▮ Llei 39/2006, de 14 de desembre, de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència. Congrés dels Diputats.
- ▮ Llei Orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes. Congrés dels Diputats.
- ▮ Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista. Parlament de Catalunya.
- ▮ Pla de Politiques de dones del Govern de la Generalitat (2008-2011).

Llibres

BOSCH, A., «Feminismo, nuevos paradigmas y acción gubernamental», a **GRAU, E.** i **IBARRA, P.** (coords.), *La política en la red: Anuario de movimientos sociales*. Icaria Editorial. Barcelona, 2005.

Enllaços

- ▣ Institut Català de les Dones
www.gencat.cat/icdona
- ▣ Consell Nacional de Dones de Catalunya
www.gencat.cat/icdona/cndc.htm

NAVEGADOR

L'autodeterminació de les dones musulmanes en el segle XXI

Yaratullah Monturiol* | yaratullahmonturiol@yahoo.es

VISTA PRÈVIA

Trobar una definició de feminisme no és una tasca senzilla. L'heterogeneïtat d'hipòtesis sobre les causes de la submissió de les dones envers els homes i la diversitat de respostes a les discriminacions per raó de sexe ens porta a parlar de feminismes en plural. Una pluralitat que a dia d'avui no es pot circumscriure a la perspectiva eurocèntrica, sinó que ha de contemplar tots els projectes d'emancipació de les dones que sorgeixen de les diferents tradicions culturals. Entre ells, el feminisme islàmic, el qual ens aporta una visió de l'islam molt allunyada dels tòpics i llocs comuns que des d'Occident li atribuïm.

Avui, el feminisme no es pot tractar des d'un sol punt de vista. Catalunya ha de despertar a tots els nivells i no pot quedar adormida en un discurs únic tranuïtat. En el món global cal tenir en compte tots els moviments alliberadors, és a dir, tots els pobles oprimits del món i escoltar a les minories. No podem ignorar que existeixen feminismes en plural, si tenim en compte l'alteritat: les necessitats, les lluites, el coratge i els drets de totes aquelles persones que no viuen en les millors condicions, ni disposen de mitjans suficients al seu abast per protegir els seus drets.

El feminisme islàmic és una realitat amb molta diversitat interna. Però què vol dir «feminisme islàmic»? Quina necessitat tenim d'afegir un qualificatiu al feminisme? I quines connotacions té aquest adjectiu? A les respostes s'hi pot arribar per molts camins, però el més segur és saber d'on venim. I si pensem que són conceptes antagònics, llavors ja hem trobat el primer repte; un conflic-

* Islamòloga. Vicepresidenta de l'Associació Unesco pel Diàleg Interreligiós. Secretària general del grup internacional GIERFI amb seu a Catalunya de l'associació Desenvolupament feminisme Islàmic

En el món global no podem ignorar que existeixen feminismes en plural

te aparent que no ens deixa avançar. La cosa es complica encara més quan veiem que ambdues paraules són portadores de polèmiques, quan en realitat defineixen moviments vius, actius arreu del món!

És bo establir una aliança entre feminisme i islam, sempre des de la mútua consideració de les pròpies característiques. I quan dic «aliança» em refereixo a un acord que significa respecte, recolzament o millor encara, simpatia. I aquesta és la segona dificultat que cal analitzar i entendre. Perquè si aconseguim la cordialitat veient l'afinitat entre islam i feminisme, tindrem l'equilibri empàtic que compensa i que és realment el més convenient per les dues bandes.

Feminismes en plural

Sense treure mèrit ni valor al que ha aconseguit el feminisme occidental –sinó tot el contrari, des de l'admiraació i el reconeixement– hem d'oferir les impressions de les dones musulmanes, que vénen d'antany i solen passar desapercibudes. Som conscients de quines són les acusacions i crítiques en les quals es recolza el rebuig o les reserves de tot el que es refereix a l'islam. Però és imprescindible per a una societat multicultural com la nostra –que aspira a progressar superant prejudicis i tòpics– que aprengui dels errors del passat –o almenys, com han estat percebuts des d'altres punts de vista– per evolucionar i millorar en la mesura possible.

El passat ha de ser superat. Però per a això, un país intel·ligent mai no oblida estudiar les causes i circumstàncies que provoquen els conflictes. A llarg termini, només avancem de veritat si som conscients del nostre passat, reparant amb humilitat en el present, i amb ambiciosos projectes de prevenció per al futur.

Per aquest motiu, cal explicar allò que no s'entén des d'aquesta part del món. El que hem gosat anomenar el «primer món» però vist des de «l'altre món». De la mateixa definició amb què es proclama una societat de «primera classe», se'n dedueixen algunes objeccions lògiques dels exclosos. El primer xoc ideològic i polític entre moviments de dones al món comença al segle XIX, quan les britàniques exporten les seves idees feministes, junt amb un discurs paternalista i colonialista envers als països dominats. Per més que parlin dels drets de les dones, els països envaïts desconfien per sentit comú, amb la sospita de la impossibilitat de compartir els mateixos interessos. Tot el contrari, el propi instint de conservació els empeny a protegir-se i a intentar no ser assimilats. I les dones –que representen el bastió en el que es recolza la cultura i la identitat de cada poble– no es poden agermanar de cap manera amb l'imperialisme britànic i els seus aliats i aliades. La gent de «l'altre món» no s'identifica amb la burgesia europea ni, malgrat els complexos naturals i traumes evidents, tampoc es consideren de categoria inferior com a éssers humans. Encara que les tres quartes

El primer xoc entre moviments de dones al món comença al segle XIX quan les britàniques exporten un feminisme amb un discurs paternalista i colonialista cap els països dominats

parts de la Terra arrossega des de fa segles aquesta marginació i explotació dels seus propis recursos, el fet de patir les conseqüències no li fa perdre ni el sentit de la dignitat, ni els seus valors i potencials humans.

El model occidental no es pot imposar com l'únic si volem avançar envers un món més just dins de la diversitat. Europa mai s'ha plantejat renunciar a les seves arrels per alliberar-se de les injustícies que l'opremeixen. Per tant, tampoc ha de suposar que la resta ho hagi de fer. Per això no pot continuar en la inòpia provocada per la seva arrogància, imaginant un món que, per ser perfecte, ha de ser blanc i europeu. La professora Mary Nash ho explica molt bé en el seu llibre *Mujeres en el mundo. Historia, retos y movimientos*.¹ Precisament, en una de les seves intervencions públiques, Nash ens recorda el nostre despertar recent amb un comentari sobre la cultura de les dones catalanes que ens pot ajudar a entendre el llarg camí que encara tenim pendent: «A principis del segle XX, les dones estaven tutelades pels homes, no tenien drets, i es movien fora dels àmbits culturals. A Catalunya, l'analfabetisme entre les dones era del 75%».²

Aquests moviments feministes europeus –dèiem– són progressistes, moderns tecnològicament per difondre el

seu pensament, i fan accions exemplars amb heroïnes que estableixen els fonaments essencials per a la defensa dels drets humans. Però es formen en una idea sobre l'alteritat del tot racista –malgrat les bones intencions de les dones, la ideologia intel·lectual del seu context social i polític justifica no solament el poder sobre l'altre, sinó també la superioritat de la raça blanca– que de fet, ha estat el fonament de la missió colonitzadora i segueix en la mentalitat neocolonialista. Això genera una ideologia xenòfoba concebuda des d'una concepció patriarcal de la societat, però que malauradament les dones occidentals recolzen en el seu moment. Com diu la feminista francesa Christine Delphy,³ es tracta «d'una visió de missió 'civilitzadora' on s'imbriquen sexisme i racisme i que diu molt sobre la visió neocolonialista que la sosté».

Segons aquesta teoria –actualment compartida per moltes feministes occidentals– es tracta de «descolonitzar la pràctica feminista». Delphy afirma que aquest tipus de feminisme hegemònic considera l'experiència de la dona blanca com si fos la norma universal. Llavors, malgrat la seva pretensió, no es tracta d'un discurs universalista sinó més aviat, com el defineix Malika Hamidi,⁴ d'una «forma ex-

1 NASH, M., *Mujeres en el mundo. Historia, retos y movimientos*. Alianza. Madrid, 2004.

2 Mary Nash és Catedràtica de la UB. Paraules pronunciades a la trobada «Viure i Conviure. Fòrum Mundial de les Dones», organitzada en el marc del Fòrum de les Cultures. Barcelona, 29 al 31 juliol de 2004.

3 Christine Delphy és cofundadora amb Simone de Beauvoir (1908-1986) de *Questions féministes* el 1977 i de *Nouvelles questions féministes* el 1981, revista de la qual és, fins a dia d'avui, redactora i directora. També és responsable del Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) de França.

4 Malika Hamidi és belga. Coordinadora de European Muslim Network i portaveu del GIERFI i de l'Associació Desenvolupament feminisme Islàmic.

El model occidental no es pot imposar com l'únic si volem avançar cap un món més just dins de la diversitat. Es tracta de descolonitzar la pràctica feminista

clusiva i essencialista de la situació de la dona musulmana i/o immigrada per mantenir la «supremacia ideològica». L'Altra és, doncs, construïda com a «diferent».

Alteritat i especificitat

Tant de bo que es pugui entendre la reivindicació de la diferència sense ser tractades com a «diferents». El feminisme es refereix a les dones de forma genèrica i el que reivindicuem les dones musulmanes és el reconeixement a una especificitat i no solament a l'esforç, fins ara ignorat. Dins del feminisme, les dones afroamericanes ja s'expressen com a col·lectiu a la dècada de 1960 precisament perquè el model de referència no s'ajusta a la seva història. El feminisme no les torna blanques, ni es poden resignar a ser menys lliures pel fet de no ser-ho. De la mateixa manera, milions de musulmanes d'arreu del món lluiten pel seu alliberament des de la «pell» de l'islam. Treballem des de dins, amb les nostres eines i amb la nostra manera de fer les coses, però com a dones obertes al món. Recuperem espais i competències usurpades i volem que les nostres companyes ens mirin als ulls i no ens donin l'esquena. Que escoltin l'altra paraula en comptes de parlar per l'altra.

Tanmateix, la manca de llibertats individuals que pateixen la gran majoria de dones musulmanes –conjuntament amb la resta de la població de l'islam– és un problema polític i no religiós. Els problemes econòmics, polítics i socials no

s'han de confondre amb els culturals o espirituals. Però és obvi que les musulmanes també han de mobilitzar-se des de la cultura i l'espiritualitat, perquè no se'n pot prescindir. Només així podem compensar la masculinització del món, perquè també les religions –i ben segur l'islam– necessiten una altra sensibilitat. Per això, s'han de potenciar totes les iniciatives i esforços que avancin en aquest sentit.

La por de parlar ha de ser substituïda per la llibertat de pensament. L'apropament i el diàleg no es poden fonamentar en la superioritat ideològica de ningú. No és just exaltar les lluites de les dones occidentals com si fossin les úniques hereves de la defensa dels valors universals. Cal entendre que l'eclipsament, ocultació i anonimat en què han viscut, treballat i mort tantes dones en el món, no ha de ser la tomba de l'oblit on quedin soterrades per la nostra indiferència. I cal descobrir altres fonts culturals on trobem veus i fets admirables, poc explorats o del tot desconeguts a casa nostra. El coneixement enriqueix quan flueix i es perd quan s'amaga; brolla arreu i el poble savi és el qui el recull.

No es pot partir de la creença que els esforços en favor dels drets humans dels moviments de dones d'altres llocs i cultures del món no són igualment honorables o meritoris. S'ha de tenir en compte a l'altra, en tant que semblant i alhora diferent. Les militants dels drets de les dones han de confrontar les seves desigualtats internes i activar els seus propis mecanismes per renegociar contínuament les seves polítiques.

El feminisme es refereix a les dones de forma genèrica i el que reivindicuem les dones musulmanes és el reconeixement a una especificitat

Pors i fòbies

El fenomen migratori, el creixement de la població musulmana a Occident i la diversitat cultural en la globalització són fets que es barregen i sovint es confonen. Així, els estereotips, tòpics i malentesos es fomenten des de totes les societats i des de qualsevol política, perquè no s'analitzen aquestes qüestions amb profunditat. És més, es fa demagògia sense preveure el perill d'aquesta inèrcia, inconscient i negligent. Però encara podem posar seny i coherència en aquest afer. Si més no, malgrat les insistents alarmes que criden a la por i a la crispació per l'amenaça del «xoc de civilitzacions». Cal que siguem realistes i que parem esment en qui són aquells que insisteixen en aquest enfrontament i quins interessos hi ha darrere d'aquesta guerra que ens volen imposar els que prediquen un pensament únic.

Malauradament, una part del món ha estat intoxicada per la por a «l'altre», síndrome que entre d'altres, es copia a través del creixement de l'anomenada islamofòbia. Un clar exemple el trobem amb una enquesta que va descobrir fa uns anys que gairebé la meitat dels ciutadans nord-americans creuen que el govern ha de restringir les llibertats civils dels musulmans. Un altre senyal de la gravetat de la situació és que el 2004, el Fòrum Social Mundial organitza per primera vegada un seminari sobre la islamofòbia. Un fenomen que creix tant als Estats Units d'Amèrica (EUA) com a Europa occidental, com advertei-

La manca de llibertats individuals que pateixen la gran majoria de dones musulmanes –conjuntament amb la resta de la població de l'islam– és un problema polític i no religiós

xen els acadèmics i experts en assumptes de l'Orient Mitjà i alts funcionaris de l'Organització de les Nacions Unides (ONU). Kofi Annan⁵ ho explica així: «Quan un nou terme s'incorpora en el llenguatge sol ser com a resultat d'un avenç científic o d'una moda passatgera. Però quan el món es veu obligat a encunyar un nou terme per registrar una creixent intolerància, és una cosa molt trista. Això és el que ocorre amb la islamofòbia».

Annan parla d'una nova islamofòbia, en circumstàncies històriques distintes a les que s'havien estudiat fins ara. Algunes característiques dels antics croats coincideixen amb els nous enemics de l'islam. Però el discurs xenòfob –que sempre ha estat de dretes, i que es segueix construint per provocar violència– ha calat en el si de la societat que es deixa arrossegat pels tòpics més vulgars, els quals esdevenen el sambenito que porta penjat qualsevol «moro» del món, després que el comunisme ha deixat de ser el dolent a combatre. Annan assenyala la falsedat dels qui afirmen que «l'islam és incompatible amb la democràcia» i que és «irrevocablement hostil a la modernitat i als drets de les dones», així com la responsabilitat d'aquells cercles institucionals que segons ell «permeten declaracions injurioses sobre els musulmans sense cap censura», amb el resultat que el prejudici adquireix acceptació social. L'exsecretari General de l'ONU exhorta el món a combatre la islamofòbia, afirmant que és «una de

les pitjors xacres del present que afecta especialment als països democràtics».

D'altra banda, en una perversa maniobra s'utilitza a la dona musulmana com a símbol de la «víctima», amb la qual cosa, hem estat l'excusa tant per a bombardejar països com per a ser «protegides» fins al segrest de la nostra voluntat. No és el moment d'obeir als uns ni als altres. La nostra aportació és la llibertat de pensament i el desenvolupament del nostre intel·lecte, la recerca del coneixement, la reflexió, l'anàlisi profunda, l'honestedat en les accions, la noblesa de les intencions, la modèstia junt amb l'afany d'aprendre i la generositat d'oferir el que en surt, en el lliurament a la nostra cultura.

El repte de recuperar el califat

El procés que ha seguit el feminisme a l'islam ha estat distint al d'altres moviments. Les musulmanes ens hem quedat massa temps sumides en la letargia, confiant que els ensenyaments de l'islam original –que protegia a totes les persones vulnerables: orfes, vídues, pobres... i evidentment a les dones, ciutadanes de ple dret participant en condicions d'igualtat en totes les esferes de la societat– es durien a la pràctica. És cert que es podia haver desenvolupat el feminisme fa més de catorze segles si no haguéssim permès que es convertís en una utopia, una fantasia idíl·lica i prou. Però no era fàcil de pair per a la

5 Declaració de l'exsecretari general de l'ONU. Desembre 2004.

Cal donar suport a les dones musulmanes que interpreten el missatge espiritual de l'islam com un alliberament i encoratjar tota exegesi que facin en aquest sentit

mentalitat dels beduïns un canvi de rol de la dona que li permetia participar en qualsevol activitat i afer, social, espiritual, intel·lectual i polític. Tanmateix, homes i dones es reunien de forma assembleària, creant una mena de parlament per a la presa de decisions basant-se en la recerca del consens. Actualment, malgrat les tergiversacions i la imposició del patriarcat, amb la consegüent usurpació dels drets aconseguits en l'època muhammadiana, no podem donar-nos per vençudes, no ja culturalment o per estirp, sinó perquè és el nostre *maqâm*.⁶ I és des d'aquest propi espai vital que hem de recuperar urgentment la nostra autèntica naturalesa i responsabilitat califal.

D'aquesta manera, cal donar suport a les dones musulmanes que interpreten el missatge espiritual de l'islam com un alliberament i encoratjar tota exegesi que facin en aquest sentit. Perquè, si es rebutja com una qüestió merament «religiosa», donem una autoritat que no els hi pertany als sectors més reaccionaris del món islàmic a Occident. Això resulta del tot contraproduent. La societat laica catalana ha d'escoltar la veu de les dones musulmanes en l'esforç per millorar les seves condicions i en conseqüència, les de tota la societat on viuen i conviuen. Si deixem l'àmbit religiós a uns quants –que dins de l'islam no poden representar a ningú, ni són cap «església» ni tenen més credibilitat que la que vulguem donar-los-hi– i dubtem de les aptituds, capacitats, o fins i tot del grau

d'experiència espiritual des de la que treballen aquestes dones, vol dir que només autoritzem un islam masculí i excludent, i que pensem que tenen raó els que diuen que les musulmanes han d'estar sotmeses als homes. Donar suport a aquesta creença es fer-se còmplice dels abusos que les dones pateixen, pel fet de permetre que es justifiquin en nom de l'islam.

Reformes radicals

Encara que les dones excepcionals que han marcat la història de les musulmanes són referències islàmiques i feministes, el ressorgiment del feminisme islàmic vist com a moviment és recent. Durant la dècada de 1980, per necessitat i amb un instint espontani, unes quantes dones de diferents orígens i cultures disperses pel món, però amb el vincle comú de l'islam, comencen a qüestionar l'autoritat de les afirmacions que discriminen a la dona i a observar que, «casualment» el què al principi podia utilitzar-se en benefici de les dones, s'havia tornat en contra seva. Els costums masclistes prevalen fins al punt que la misogínia ha augmentat a les societats islàmiques estroncades per règims totalitaris, governs corruptes, economies usureres i moltes i complexes circumstàncies. Però a tot poder tirànic li arriba la seva data de caducitat i allò que segueix viu en el cor del poble, allò que queda després d'una malaltia, és la pau i la salut.

⁶ *Maqâm*: estatge espiritual, lloc en el qual s'habita i on ocorren les coses.

Si dubtem de les aptituds, capacitats i fins i tot del grau d'experiència espiritual des de la que treballen moltes musulmanes, només autoritzem un islam masculí i excloent

La banyolina, Dolors Bramon⁷ insisteix que les desigualtats no provenen de l'islam, centrant-se en aquells temes que sovint es discuteixen sense coneixement, per resoldre un cúmul de malentesos i tergiversacions que procedeixen dels tòpics. Per exemple, en el seu llibre *Ser dona i musulmana*, diu que «hi ha diversos aspectes de la vida d'algunes dones que viuen en societats islàmiques que els són especialment durs. Això succeeix al marge de la seva condició religiosa i el motiu d'aquesta situació no té res a veure amb l'islam. És per això que cal denunciar-los, perquè es produeixen a partir d'un engany. Em refereixo a l'engany de creure –o fer creure– que responen a les pautes d'una doctrina (...) Erròniament es diu, s'escriu, es divulga i se les obliga a determinades accions perquè es creu –o es fa creure– que ho mana l'islam. I en massa ocasions això no és cert».⁸

Cal explicar amb més detall tots aquells assumptes dels quals s'opina amb presses i estereotips, i fomentar l'hermenèutica islàmica des de la dona, per a oferir una altra mirada que no es percep. A *Dones a l'islam: autodeterminació* tracto moltes d'aquelles temàtiques que cal investigar i interpretar des d'una visió més polièdrica, amb un sentit pràctic de denúncia realista i crítica constructiva. El vel, la catalanitat, el discurs feminista islàmic

emergent, la sexualitat a l'islam, la instrumentalització de la imatge de les dones musulmanes, la interpretació dels textos més polèmics, personalitats històriques... O fins i tot, la inspiració que aporta a la poesia mística amorosa l'espiritualitat femenina, que li retorna a la vida la seva bellesa i el seu vincle de més intimitat amb totes les coses.

En el llibre parlo d'algunes de les dones de la història de l'islam, de diferents èpoques i procedències. Dones amb criteri i personalitat, dones amb coratge que han fet món i han donat exemple. Unes més reconegudes i unes altres eclipsades, com per exemple Malak Hifni Nasif (1886-1918), que el 1900 obté el primer certificat d'estudis que s'atorga a una dona a Egipte. Després de fer magisteri, recorre el seu país casa per casa explicant als pares la importància de l'ensenyament per aconseguir que deixessin anar a les seves filles a l'escola. No obstant això, a ella no l'anomenen mai, però sí al seu predecesor i mestre, el famós Qasim Amin (1863-1908), l'única persona que es recorda del moviment feminista a Egipte. És injust, i Malak ja ho veia venir. No confiava en què els homes les volguessin afavorir espontàniament, sinó que pensava que voldrien aprofitar aquests moviments de dones per subjugar-les de forma diferent.

A dia d'avui, gràcies a la facilitat de comunicació arreu del món, les dones musulmanes hem creat xarxes internacionals, i la recerca no s'atura ni s'estronca malgrat les dificultats i les pressions. Per això, i justament a Catalunya –que ha estat pionera en moltes iniciatives de les do-

⁷ Dolors Bramon és doctora en filologia semítica i en història medieval per la UB i professora d'estudis àrabs i islàmics en aquesta universitat.

⁸ BRAMON, D., *Ser dona i musulmana*. Cruïlla. Barcelona, 2007

Malauradament, a dia d'avui molts musulmans i musulmanes tenen dificultats per assumir el terme feminisme associat a l'islam. És la mateixa reacció occidental però des de l'altre costat

nes musulmanes—, es crea el 2004 l'Associació Desenvolupament Feminisme Islàmic, que impulsa el Groupe International d'Étude et de Réflexion sur la Femme en Islam (GIERFI),⁹ per incentivar la investigació i articular una xarxa internacional entorn el feminisme islàmic. Presentat públicament a Barcelona el setembre de 2008 i a Rabat a l'octubre del mateix any, durant el 2009 vol reforçar el seu caràcter internacional donant-se a conèixer entre d'altres ciutats a Montreal i a Brussel·les. La seva presidenta, la doctora Asma Lamrabet¹⁰ explica que «el GIERFI ha estat creat per tal de pal·liar el discurs actual sobre les dones i l'islam. Un discurs que no deixa de repetir les mateixes lletanies i que només fa que infantilitzar les dones i marginar-les per tal de dominar-les millor. Els desafiaments que ens esperen són doncs importants i múltiples (...) El GIERFI, entre altres coses, ha de fer que les dones musulmanes siguin actors centrals en els processos de transformació en curs, de les societats en les quals evolucionen. Per això caldria fomentar la participació de les dones a tots els nivells de la relectura dels textos i de la reforma del pensament islàmic, per tal de superar el blo-

queig exegetíc i jurídic actual que impedeixen la veritable emancipació de les dones musulmanes».

En els darrers anys, hem vist com se succeeixen els congressos de feminisme islàmic a Barcelona, amb algunes de les més famoses de les seves representants. La idea és interessant per fer-se ressò en els mitjans occidentals d'un fenomen tan poc conegut en aquestes terres. Però aquesta exhibició de les elits no representa realment els moviments i esforços populars. I malauradament, fins i tot les majories musulmanes tenen dificultats encara per assumir el terme feminisme associat a l'islam. És la mateixa reacció que des de l'altre costat. Els extrems es toquen. Els estereotips existeixen per ambdues parts. Per això cal treballar també des de dins, amb les dones «pont» que saben arribar on unes altres no arriben; a totes les dones i no només a unes quantes privilegiades. És imprescindible en aquest procés trobar el camí del mig, una altra via —menys concorreguda— en la qual, certament sembla que no hi ha ningú, però és just aquí on concorren les llums i l'equilibri, on es recupera el sentit comú i la consciència.

Citaré l'exemple de la companya Ziba Mir Hossein,¹¹ que des de Londres defineix aquesta tasca amb el terme

9 El GIERFI és un grup d'estudi i reflexió sobre la dona a l'islam i el feminisme islàmic, format per dones de diverses ciutats del món, que des de la investigació i l'acció treballen per difondre un discurs teòric i pràctic de les dones musulmanes, coherent amb els drets humans.

10 Asma Lamrabet és doctora hematòloga i és una de les dones més emblemàtiques del feminisme reformista. Ha escrit diversos llibres i articles, entre d'altres LAMRABET, A., *Le Coran et les femmes. Une lecture de libération*. Tawhid. 2007 (Properament es publicarà també al català).

11 Ziba Mir-Hosseini és antropòloga. Treballa com a investigadora i assessora sobre qüestions de gènere, relacions familiars, l'islam, la llei i les qüestions de desenvolupament. Associada a The School of Oriental and African Studies - University of London.

Catalunya és pionera en moltes iniciatives de dones musulmanes com el GIERFI, grup dedicat a la investigació i a l'articulació d'una xarxa internacional entorn el feminisme islàmic

musawah:¹² *Musawah* és un moviment mundial en pro de la igualtat i la justícia en famílies musulmanes. Es basa en la idea de que lleis i pràctiques han de respondre a la realitat viscuda de les dones i els homes d'avui, a través d'un marc d'igualtat i justícia que és coherent amb els ensenyaments islàmics, els drets humans universals, principis i garanties de drets fonamentals en les constitucions i legislacions nacionals. Els principis que reivindica la *Musawah* són: 1) Igualtat, no discriminació, la justícia i la dignitat com la base de totes les relacions humanes. 2) Plena i igual ciutadania per a totes les persones. 3) Matrimoni i relacions familiars basades en els principis d'igualtat i justícia, amb homes i dones compartint la igualtat de drets i responsabilitats».¹³

Xarxes transformadores, esperances de futur

Les dones musulmanes estem treballant dins la complexitat de la societat global des d'àmbits teòrics i pràctics amb una perspectiva altermundista. El moviment d'aquestes musulmanes, que com diu Bramon «s'ho creuen», s'estén per tot arreu malgrat les resistències o oposicions; les lla-

vors fundadores ja floreixen en el Magreb, a l'Àfrica oriental i occidental, Àsia, Amèrica del Nord... Aquest present incipient és el futur. De nosaltres depèn en gran mesura el rumb que prenguin les coses. Si prenem les brides, o al contrari deixem que els esdeveniments ens arrosseguin com a subjectes passius incapaços d'actuar. Tot pot canviar, segons el que fem o deixem de fer.

Cal fer homenatge a totes aquelles dones que han lluitat per la justícia, pels drets humans, que no són només –com diuen els francesos– *droits de l'homme*, sinó d'ambdós sexes. Però no ens podem aburgesar per caure des de les minories selectes, en l'autocomplaença del recolzament i aprovació del poder a les iniciatives particulars, com si fossin «alternatives marginals» i allunyar-nos de les autèntiques necessitats i del debat i la comprensió de milions de dones, del poble, de totes aquelles persones que lluiten cada dia per construir un món millor, que entre totes i tots hem de fer possible.

En el cas català crec que l'àmbit de la laïcitat és el més propici per a l'evolució i el creixement de la sensatesa i el seny, però ens cal retornar a la nostra sensibilitat creativa i artística. I per això, hem de ser gent més agosarada i submergir-nos en la profunditat d'un diàleg fructífer, que ve tant de l'escolta com de la meditació. No perdem més el temps en la fraudulenta eloqüència de sorolloses paraules buides i mentideres. Reiterades promeses sense compromís i sense compliment. Recordo sempre amb nostàlgia el talent dels nostres avantpassats del segle

12 El terme *mussawah* ve de *sawaa* que vol dir «igual». Hi ha una referència *sawas-siya* en el hadís: *anass sawassiya ka assnan el maxti* que significa que els éssers humans són iguals com les dents d'una pinta.

13 Llançament de la *Musawah* i la seva Declaració de Principis es realitzarà a Kuala Lumpur (Malàisia) el febrer de 2009.

Cal fer un esforç per assumir la catalanitat de totes i tots. Defensar els drets de totes les persones que viuen a Catalunya és l'única manera de no perdre els nostres. La seva dignitat és la nostra

XIX, la nostra ascendència catalana, valenta i respectuosa dels principis que defensaven amb passió. Tanmateix, penso en aquest inici del segle XXI, que depèn totalment de nosaltres en el seu procés.

A *Dones a l'islam: autodeterminació* hi ha dos capítols on explico algunes coses que crec importants de tenir en compte sobre la catalanitat i les nostres arrels. El nostre caràcter com a catalanes i catalans ens ve donat pel fet de viure i compartir aquesta terra i sobretot per la nostra llengua. Afortunadament, no es tracta d'una qüestió racial ni de llinatge. Catalunya no s'ha construït amb «sang pura» sinó amb una enriquidora i sempre sana barreja renovadora. Poblada des d'època immemorial per gent de diferents procedències i ètnies, mescladissa de cultures i llengües, no hauríem d'oblidar com s'ha fet a ella mateixa, i amb qui. La nació catalana compleix avui amb el requisit de totes les grans civilitzacions, que és el fet de gaudir d'una gran diversitat ètnica i cultural. No volem una Catalunya «classista». Les catalanes i els catalans som els qui som. Les i els que neixen a casa nostra, però també ho són –si s'hi senten– quan arriben d'un altre lloc i viuen, treballen i moren a Catalunya. No podem provocar una crisi convivencial per la por de suposar que pel fet de conviure amb altres referències no s'han de respectar els nostres costums. Quan la gent que ve de fora gaudeixi sense discriminació dels mateixos drets que nosaltres: educació, habitatge i treball dignes, vot, respecte i tracte com a iguals, estimaran aquesta terra. Catalunya s'en-

riqueix amb la suor de qui la treballa. Hem de fer un esforç per assumir la catalanitat de totes i tots. Defensar els seus drets és l'única manera de no perdre els nostres; la seva dignitat és la nostra.

Tot just som al començament d'aquesta nova època, en un nou principi d'un segle molt llarg. Però no ens podem malfiar, ja no podem esperar, hem de llaurar la terra per la collita. Arrosseguem un llast de dependències estèrils de què hem de deslliurar-nos, començant pels nostres propis prejudicis. Vull dir sobre l'autodeterminació de les dones musulmanes en el segle XXI, que nosaltres som, de fet «les que cardem la llana»: «L'autodeterminació és la facultat d'obrar o disposar només obeint a la pròpia reflexió o determinació. Lliure decisió de les pobladores i dels pobladors d'una unitat territorial o cultural sobre el seu futur estatut polític. L'autodeterminació de la dona musulmana és actuar segons la seva pròpia consciència, criteri i ètica. Això des de l'islam és la seva llibertat i dret com a persona, però també un deure i una responsabilitat que no pot deixar en mans de ningú més».¹⁴ |

14 MONTURIOL, Y., *Dones a l'islam: autodeterminació*. Editorial Trabucaire. Canet de Rosselló, 2006.

+ INFO

Llibres

BRAMON, D., *Ser dona i musulmana*. Cruïlla. Barcelona, 2007.

LAMRABET, A., *Le Coran et les femmes. Une lecture de libération*. Tawhid. 2007.

MONTURIOL, Y., *Dones a l'islam: autodeterminació*. Editorial Trabucaire. Canet de Rosselló, 2006.

NASH, M., *Mujeres en el mundo. Historia, retos y movimientos*. Alianza. Madrid, 2004.

Enllaços

 Groupe International d'Étude et de Réflexion sur la Femme en Islam (GIERFI)
gierfi.wordpress.com

BLOC

Dissenyar rols nous

Alba Castellví | Vicesecretària general de Política Sectorial d'Esquerra | acastellvi@esquerra.cat

Les democràcies liberals han adoptat lleis per fer que les dones tinguin un accés igual a l'educació, el treball remunerat, a certs càrrecs... Però aquestes no han conduït a la igualtat sexual. És més, certes formes de violència i degradació contra les dones augmenten. Per què aquestes polítiques no són prou

efectives? La igualtat sexual no s'assoleix pel canvi en les formes sinó a través d'una redistribució del poder que impliqui les dones en els dissenys previs dels contextos per exercir la llibertat republicana.

Legislant que no compti el sexe per definir qui ocuparà un lloc de treball, podríem pensar que es garanteix a les dones la igualtat de condicions per competir, ja que no s'afavorirà arbitràriament a un home. Però si ho veïessim així menystindríem el fet que el «disseny previ» del lloc està pensat per persones que no tenen a càrrec, per exemple, fills preescolars. I com que encara s'espera que siguin les dones les que en tinguin cura, els homes jugaran amb avantatge. La incompatibilitat entre la cura dels infants i el treball remunerat té implicacions profundament desigualtaries: els homes ocupen posicions més valorades mentre les dones són relegades a treballs a temps parcial de remuneració més baixa, fet que sovint les fa econòmicament dependents. La dependència situa el qui n'és objecte en posició dominada: pot ser víctima d'interferències arbitràries d'aquell que té la posició dominant, impedit la plena llibertat. Que l'accés sigui «sexualment neutral» no vol dir

que hi hagi igualtat sexual si han estat els interessos i els valors dels homes els que han configurat els requisits d'accés. Per això no podem considerar lliures les dones que viuen en un marc social que afavoreix per sistema els homes per la mateixa definició del que és valuós i important, feta a partir dels seus interes-

sos i motivacions. Si les dones haguessin participat des de sempre en el govern de la societat haurien trobat la manera que el treball i la cura dels petits fossin compatibles.

La desigualtat sexual és un problema de valors i no de discriminació arbitrària. Així, la solució no és l'absència de discriminació sinó la tinença del poder. Per a assolir la plena igualtat, les dones no hem de tenir les mateixes oportunitats d'exercir els rols definits pels homes o de participar en les institucions dissenyades per ells, sinó que hem de tenir les mateixes oportunitats de dissenyar nous rols, altres formes institucionals i altres prioritats. La redistribució igualitària del poder pot fer que les dones puguin transformar les estructures repensant els valors, canviant les formes de relació i reconsiderant allò que ha de ser socialment important. Només quan es pugui compatibilitzar l'exercici de totes les particularitats que ser dona faculta amb l'exercici de la responsabilitat cívica i l'obtenció autònoma dels recursos necessaris per viure amb dignitat, podrem considerar-nos lliures i serem més a prop del col·lectiu igual i fratern pel qual treballem des d'Esquerra. |

FÒRUM

catalunya
dones

Montserrat Duch

«Les dones en política plantegen amb normalitat que un servei social és tan important com una carretera»

Una conversa amb Marta Selva

Eva Arasa | Moderadora
David Campos | Fotògraf

VISTA PRÈVIA

Les polítiques de dones han posat de manifest la necessitat d'incorporar noves perspectives a la planificació i l'execució de l'acció de govern, satisfent una vella reivindicació feminista. Una tasca protagonitzada per Marta Selva (Barcelona, 1953) des de la presidència de l'Institut Català de les Dones. Com a màxima responsable de les polítiques de dones i per a dones del nostre país, Selva ha parlat amb Montserrat Duch (Tarragona, 1959) dels drets de les dones i els seus reptes de futur. Professora d'història de la URV, Duch té una dilatada trajectòria política –regidora a Constantí (1983-1987), diputada al Parlament de Catalunya (1995-2003) i senadora per designació autonòmica (2001-2003) pel PSC– que li dóna la perspectiva necessària per valorar els avenços que hem fet i el camí que ens queda per recórrer.

Eva Arasa: A Catalunya, finalment, es parla de polítiques de dones sense embuts.

Marta Selva: En aquests moments, la societat catalana ha aconseguit col·locar les polítiques de dones a l'agenda política. Que les polítiques de dones siguin assumides per gent que sap i coneix no solament la teoria política, sinó que es dedica també a la planificació política, és un pas fonamental.

Això no vol dir que ja s'estiguin desenvolupant bé i de fet, encara queda molt per fer abans no puguem considerar que aquestes planificacions estan plenament consolidades. Però com a societat hem fet un pas molt important: les dones sabem que sabem.

Montserrat Duch: Aquest reconeixement és molt important. A mi m'agrada que diguem les coses pel seu nom. Passa el mateix amb la Llei contra la violència masclista¹. El terme em sembla molt potent, tot i que és evident que hauria estat més fàcil parlar de «gènere».

Selva: Tot i que encara hi ha espais i situacions de risc, les dones joves ja no es posen en qüestió a elles mateixes. Estem vivint un canvi cultural molt important

Marta Selva: En el moment en què vam veure clar que el terme «masclista» condensava tot el que de fet la llei planteja, va ser fàcil defensar-ho i, fins i tot en la ponència al Parlament, vam aconseguir vèncer totes les reticències.

Eva Arasa: La llei anomena explícitament els «drets de les dones».

Marta Selva: El mateix títol de la llei incorpora el fet que les dones tenim el dret de viure sense violència. Aquesta és una vella reivindicació dels moviments de dones, del moviment feminista. La llei del dret de les dones a eradicar la violència masclista és la primera llei de drets de les dones que s'aprova al Parlament de Catalunya, i la primera llei de drets enunciats com a tals que s'aprova a tot l'Estat. Es tracta del reconeixement d'un dret i, per tant, els subjectes beneficiaris d'aquesta llei són, en primer lloc, les dones, però en segon lloc el conjunt de la ciutadania. I el dret consisteix a eradicar la violència masclista que posa en dubte dia a dia, des de diferents àmbits, la llibertat de les dones i la seva autonomia.

Eva Arasa: L'Institut Català de les Dones ha fet un gir aquests últims anys i ha incorporat l'experiència dels moviments de dones.

Marta Selva: L'Institut Català de les Dones reconeix l'experiència dels moviments de dones, no només en les se-

ves reivindicacions, sinó també des de la perspectiva dels coneixements. En la redacció de l'Acord del Tinell, tots els partits polítics del govern tenien molt clar quina havia de ser l'agenda en matèria de polítiques d'igualtat d'oportunitats, en matèria de polítiques de dones. És a dir, per primera vegada vam poder aplicar l'agenda dels moviments de dones a la política pública. El govern concep l'Institut com a màxim òrgan gestor de les polítiques de dones i el pacte inclou aspectes clau com l'elaboració d'un Pla de polítiques de dones o la llei contra la violència. Tot això és possible gràcies a la presència de dones dels partits vinculades també al moviment de dones, al moviment feminista.

Montserrat Duch: L'Institut Català de les Dones es va crear a Catalunya molt més tard que en altres pobles hispanics, en clara contradicció amb un moviment feminista que havia estat molt potent a casa nostra. A mi m'agradaria remarcar l'element de ruptura que significa l'Acord del Tinell i el fet d'haver encomanat les polítiques de dones a una persona que prové del moviment de dones. Els anys anteriors de nacionalisme conservador havien estat molt porucs. El primer govern entre PSC, Esquerra i ICV-EUiA, fa un salt en el camp de les polítiques de dones, però també en altres qüestions, com ara la sostenibilitat, i no només mediambiental, sinó que també em refereixo a la sostenibilitat social.

Un altre aspecte que cal destacar respecte del nou Institut Català de les Dones, des del punt de vista de la histò-

Duch: Per molt que les joves puguin tenir un grau més alt d'autonomia, de coherència i d'autoestima, si no es veuen reconegudes, hi ha un claríssim risc de regressió

ria de les dones, és la tasca de recuperació de la memòria. Perquè, en definitiva, les coses que no es reconeixen no existeixen. Les línies de suport engegades per l'Institut, com la recuperació d'experiències i els tallers de la memòria, són exemples de pràctiques noves, radicalment diferents a les que s'havien desenvolupat anys enrere.

Eva Arasa: L'Institut beu del moviment de dones. En quina situació es troba el moviment feminista a Catalunya?

Montserrat Duch: Amb l'Institut tenim un instrument important de consolidació d'identitat de les dones i de més espais de llibertat i autonomia femenina. Però hi ha un problema, i és que no tenim un moviment social actiu. Per tant, tenim riscos en el futur pel que fa al relleu generacional. En un context de devaluació d'allò públic i d'èxit ideològic del neoliberalisme, hem tingut com a contrapartida un moviment social fort que ha fet entendre a les forces de progrés la rellevància del combat de les dones. Clar, ara que aquest moviment social està una mica somort, podem caure en un parany.

Marta Selva: Estem en un viatge en el qual toca un canvi de paradigma. És a dir, encara que tots els moments històrics són de canvi, actualment estem vivint un canvi important de moltes coses. Davant d'aquesta situació, l'Institut ha de mantenir el llistó de compromís i ha de seguir fent propostes en el sentit de fer visible la gran diver-

Selva: La política no és neutra. Pot ser una política androcèntrica, masculina, o pot ser una política que incorpori la diferència de ser dona i de ser home

sitat de les aportacions de les dones en tots els àmbits i en tots els camps.

Entenc que les dones joves també tenen un nivell de compromís en relació amb el que són els seus drets i la sostenibilitat social. El que passa és que s'estan expressant de manera molt diversa. Penso, per exemple, en l'impacte que poden tenir un conjunt de dones joves que estan fent rap i que es comprometen en contra de la violència masclista. Hi ha moltes dones joves vinculades a associacions, a ONG... Tot això farà sortir una altra vertebració dels moviments de dones, i una altra manera d'entendre la relació entre les polítiques i la ciutadania femenina. Hi ha aquella consigna feminista que diu que «les dones bones van al cel i les dolentes, a tot arreu». Doncs jo crec que cada vegada serem més i més dolentes. Tenim noies que ja s'han format en un àmbit, si no plenament coeducatiu, pràcticament coeducatiu. La coeducació està incorporada sobretot a l'escola primària i també s'està incorporant a la secundària. I aquestes noies ja estan a tot arreu.

Eva Arasa: És una visió optimista.

Marta Selva: Sóc tremendament optimista. Tot i que encara hi ha espais i situacions de risc, i que encara hi ha noies que estan pactant les relacions de poder amb els companys, crec que les dones joves ja no es posen en qüestió a elles mateixes. Viuen la contradicció en alguns

moments –sobretot les dones que estan en alts càrrecs i càrrecs de direcció–, però ja no posen en qüestió els seus drets.

El pacte de gènere que la nostra generació tenia tan interioritzat –«ja me'n faig càrrec que ell ha de ser no sé què», o bé «ja ens anirà bé que sigui ell el cap visible perquè tindrà més prestigi»–, ja no es porta. Estem vivint un canvi cultural molt important. Això no vol dir que hagin desaparegut tots els impediments per materialitzar plena i satisfactòriament tot això. Segueixen havent-hi problemes d'horaris, d'usos del temps, de salaris... Però ja no hi ha aquest qüestionament personal, o no hi és de la mateixa manera.

Montserrat Duch: M'agrada molt la frase de Gramsci: «el pessimisme de la raó i l'optimisme de la voluntat». Com a historiadora del segle XX, no puc ser optimista. El segle XX ha viscut el que ha viscut. I ara parlo només des de la perspectiva de l'Europa occidental, tot i que ens hem de desempallegar d'aquesta òptica tan eurocèntrica perquè, entre altres coses, la irrupció de la diferència la tenim al carrer, amb tot el moviment migratori. Però voldria posar l'accent en el fet que, en general, els moviments d'avenç social han estat moviments col·lectius, que han disposat de les eines de cada moment. Ara tenim les eines que ens proporciona tota la tecnologia digital i hi ha tota una línia de l'altermundisme –aquest moviment convençut que el món pot ser d'una altra manera– que està

Duch: El problema actual del feminisme és que no tenim un moviment social actiu. Per tant, en el futur podem tenir riscos pel que fa al relleu generacional

fent ús d'aquestes eines. No s'ha de perdre de vista que hi ha noves eines per a la protesta social i que per tant, les noves generacions s'expressaran de manera diferent de com ho vam fer nosaltres als anys setanta. Però el que em preocupa més –i aquí hi ha el component del «pessimisme de la raó»– és que hi ha interessos molt poderosos perquè el contracte social de gènere no es modifiqui. I em refereixo als interessos del poder real, sobretot el poder econòmic. Els que pensen que un altre món és possible, els que pensen que els moviments socials són els que modifiquen l'agenda i fan que la política institucional pugui atendre unes altres prioritats, ens adonem que hi ha massa coses que juguen en contra que sorgeixi aquesta expressió col·lectiva.

Eva Arasa: Són necessaris, doncs, uns moviments socials articulats?

Montserrat Duch: Si l'expressió d'una reivindicació no més és individual, no perdura. Per molt que les dones joves puguin tenir un grau més alt d'autonomia, de coherència i d'autoestima, i que pateixin menys contradiccions que les dones de la nostra generació o generacions anteriors, el que em fa por és la mediació entre el que elles han aconseguit i els reptes culturals, ideològics i econòmics que planteja el moment actual. Si aquestes dones joves no es veuen reconegudes, hi ha un risc claríssim de regressió.

Marta Selva: És un risc si ho analitzem tenint en compte com han estat les coses fins ara. Però tu mateixa has parlat de les noves tecnologies. L'expressió col·lectiva no es produeix a l'entorn dels mateixos mecanismes que a l'Europa de la segona meitat del segle XX. A més, en una Catalunya que vivia sota la repressió, és evident que aquest col·lectiu requeria una articulació determinada. Però ara el sentiment de pertinença col·lectiva es manifesta en altres àmbits i de maneres diverses, que igual no som plenament capaces de detectar. El que dic és que l'expressió de la discussió d'aquests models que vulneren els drets de les dones s'està expressant d'una altra manera.

Eva Arasa: En quina situació diríeu que estem les dones, en aquests moments?

Marta Selva: Fins i tot en aquest petit país, les dones estem de moltes maneres. Hi ha dones que poden exercir els seus drets i n'hi ha que no, per qüestions econòmiques, de ciutadania... Però el canvi, sobretot, és de percepció. Com deia abans, les dones ja no es posen en qüestió i aquí hi ha el gran canvi cultural. I hi ha molts homes que també veuen la plenitud de drets de les dones com un element necessari per a la sostenibilitat social.

Certament, a l'altra banda, hi ha els lobbies de poder i els agents que ho posen en joc. Ara penso, per exemple, en la situació a l'Afganistan. La garantia dels drets de les dones en aquell país és fonamental per a qualsevol con-

Selva: Quan parlem de sostenibilitat social, estem plantejant la incorporació de les exigències de la vida quotidiana al centre de la política

secució de la pau, perquè la vulneració dels drets de les dones ha format part de les cartes que s'han jugat en les distribucions de poder a l'Afganistan.

Montserrat Duch: Però és que a la mateixa Europa tenim el risc que es facin polítiques de dones contra les dones. Tenim la piràmide demogràfica que tenim i per tant, hi ha un risc d'envelliment. I tothom té assumit que l'envelliment de la societat rica requereix sovint contractar persones que tinguin cura de criatures i de persones grans. I aquestes tasques de cura, qui les fa? Doncs majoritàriament dones joves sud-americanes, que en alguns casos són noies molt formades.

Em preocupa molt la preservació de l'estat del benestar. Aquesta és una qüestió fonamental. No hem d'oblidar que les dones han trobat un aliat en l'estat del benestar perquè les ha alliberat. Han aconseguit que les seves capacitats adquirides es professionalitzessin, se socialitzés el cost de les tasques de cura i es generés feina. Això no exclou, és clar, la precarització d'algunes d'aquestes feines, i és que qualsevol mesura pot incloure una perversió en ella mateixa.

Però és evident que hi ha un risc de regressió, pel que fa als avenços que les dones hem assolit, si l'estat del benestar es posa en qüestió. I això depèn de la ciutadania. Cada quatre anys hi ha unes eleccions i la gent vota a partits que promouen unes polítiques amb un caràcter o amb un altre... El dubte és què pot passar a Catalunya

en els pròxims anys, i més si tenim en compte que la societat catalana ha estat qualificada per la sociologia com una societat molt autocomplaent i una mica ensopida.

Marta Selva: El risc hi és, és clar... Quan parlem de polítiques de dones, no estem parlant d'una cosa al marge de les altres polítiques, sinó que ho fem pensant en uns criteris de sostenibilitat econòmica, social i mediambiental. La política no és neutra. Pot ser una política androcèntrica, masculina, o pot ser una política que incorpori la diferència de ser dona i de ser home. A més, les polítiques responen a models de futur. Quan un ajuntament fa una diagnosi de la situació que afecta una sèrie de qüestions i intenta posar-hi remei, està fent una proposta de política de futur i incorpora, en la majoria dels casos, la preservació d'aquesta sostenibilitat. I és clar que l'estat del benestar ha arribat fins on ha arribat en el projecte del nostre país, però d'alguna manera ara exigeix aquest equilibri de la cosa pública en una situació de distribució totalment equitativa i universal.

En definitiva, estem parlant de drets. A Catalunya hi ha la Llei dels serveis socials, aprovada pocs dies abans que la Llei de violència, que universalitza el quart pilar de l'estat del benestar. Això és un pas de gegant i això és el que s'està fent des de les polítiques públiques. Però això no treu que hi hagi altres estratègies que estiguin pressionant en una altra direcció, i que les conseqüències d'un mal finançament puguin portar a qüestionar part

Duch: Hi ha interessos molt poderosos perquè el contracte social de gènere no es modifiqui. I em refereixo als interessos del poder real, sobretot l'econòmic

d'aquests criteris de sostenibilitat presents en les polítiques socials, les polítiques educatives, les polítiques de salut i les polítiques de dones.

Montserrat Duch: Sé que tenim un problema evident de finançament a Catalunya. Ho tinc molt clar i des de fa molts anys... A més, tot el debat de l'Estatut ha demostrat quina dificultat objectiva hi ha. Però tot i el problema de finançament de la Generalitat –en això estem i ja veurem si ens en sortim–, diria que hi ha una qüestió interna de com es gestionen els propis recursos. He estat regidora i diputada, i he vist molts pressupostos. Entre el pressupost per a la construcció de no sé què i el pressupost final d'aquella obra, hi ha un diferencial i l'administració, que mai no té prou recursos –i si està mal finançada encara menys– el justifica quan es tracta de quitrà i totxos però no quan passa amb les polítiques socials.

Marta Selva: Ara mateix, l'Estat ha hagut de reconèixer que els comptes i les estimacions que s'havien fet en relació a la Llei de la dependència eren absolutament insuficients, deixant clar que cal un complement per desplegar-la. La política social és bàsica, però és que la política del totxo també és política social. És més, a la política del totxo se li ha d'exigir la voluntat de vertebració social. Una carretera, un transport públic, la construcció d'un poliesportiu... Tot això té un impacte social. Però de la mateixa manera que s'ha de reconèixer l'impacte social de les po-

Selva: De la mateixa manera que s'ha de reconèixer l'impacte social de les polítiques d'infraestructures, també s'ha de reconèixer l'impacte econòmic de les polítiques socials

lítiques d'infraestructures i equipaments, també s'ha de reconèixer l'impacte econòmic de les polítiques socials.

Una carretera és necessària i imprescindible per a la vida social i comunitària. Si inicialment no hi ha prou dotació pressupostària, tothom entén que aquesta carretera no quedi inacabada. Ara que el país es dota d'un nou dret com és l'accés universal als serveis socials, no solament l'hem de definir, sinó que també hem de dirimir com el gestionem, quina importància li donem i com preveiem la seva execució. I aquí és quan s'ha de construir aquesta cultura pública, comuna i compartida per tota la ciutadania, que atorgui a les polítiques socials el mateix reconeixement que a les polítiques del totxo. Un servei social, igual que una carretera, no es pot oferir a mitges.

Montserrat Duch: Sempre he pensat que els homes donen importància a l'obra pública, a l'urbanisme... I em sembla bé. Però és que veuen les polítiques socials com una despesa. Els mateixos alcaldes d'esquerres que han cregut en la regeneració urbana i en un urbanisme social són els que diuen que les polítiques socials són una despesa. Clar, inaugurar un edifici nou és més pràctic i té un efecte més propagandístic que posar en marxa un centre per al tractament de les persones grans, que serà car a mig termini.

La presència de dones en la política, en termes de massa crítica, segurament permetrà plantejar, en termes de normalitat, que una carretera és igual d'important que un

Duch: Hi ha el risc que es facin polítiques de dones contra les dones. Si l'estat del benestar es posa en qüestió, les dones perden l'aliat que les ha alliberat

servei social. És simplement qüestió de canviar la perspectiva de les coses.

Marta Selva: Quan parlem d'aquest projecte de sostenibilitat social, estem plantejant la incorporació de les exigències de la vida quotidiana al centre de la política. L'aparició d'aquesta massa crítica que deies, de les dones en la política, ho portarà aparellat. No és que pel fet de ser dona es garanteixi això, però moltes han viscut des de la pròpia experiència la necessitat que la política incorpori una altra perspectiva.

El fet que hi hagi una massa crítica de dones afecta no només a les dones, sinó a tots aquells que estan discutint i posant en qüestió aquest model més estrictament productivista, d'expansió sobre el territori, contraposat a un projecte amb més contingut social. Es persegueix la redistribució de les inversions tenint en compte l'objectiu de qualsevol política pública: que la ciutadania millori la seva qualitat de vida.

En aquests moments, hem escrit unes coses a les agendes polítiques que fa uns anys no hi eren. I per això sóc optimista. I estan escrites per una pressió social, però també per la descomposició d'un model que no ha portat ni a la cohesió social ni a la cobertura de les necessitats d'aquesta societat. Davant l'anàlisi de la situació actual i tots els canvis que estem vivint, hauríem de ser capaços de repensar els instruments de què ens dotem i pensar en noves formes de la política pública. Cal mirar la ciuta-

dania cara a cara i buscar allò que es pugui adoptar com a solució, encara que impliqui una remodelació de privilegis determinats d'alguns sectors socials. L'agenda política ha de donar una resposta articulada a les necessitats d'una societat complexa i diversa.

Montserrat Duch: És complex, fer l'anàlisi del canvi social que estem vivint. Els coetanis dels grans canvis, de fet, no han estat mai conscients de la magnitud del canvi. Cada gran canvi en la història de la humanitat –el pas del nomadisme al sedentarisme o la revolució industrial– ha significat un canvi en les formes de producció, en les relacions de poder i en les relacions d'experiència –la família, l'organització de la vida quotidiana... En la fase actual de la humanitat, han canviat les formes de producció –com a conseqüència de la generalització de les noves tecnologies i també per fenòmens com la globalització, la deslocalització...– i les relacions d'experiència. Els models de família diversos que han aparegut o les noves soledats són expressions del canvi.

Ara hem de veure què passa amb les relacions de poder. No parlo només del poder polític, que té una capacitat d'intervenció limitada, però és clar que tot això també ha de canviar. Moltes vegades la política, i no només la política, encara es mou amb paràmetres del segle XIX.

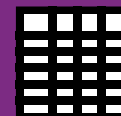
Marta Selva: No dic que la política ho sigui tot, però per sort ens queda la política. I crec fermament que les polí-

Selva: Les polítiques de dones, com a polítiques per a dones i per a homes, són claus en un replantejament de la política enfocat a donar resposta a una societat complexa i diversa

tiques de dones, com a polítiques per a dones i per a homes, són un dels elements que poden actuar en aquest reposicionament de la política pública en conjunt. Quan parlo de política pública, em refereixo als partits, però també a les associacions, les entitats, els moviments... Hi ha d'haver un debat polític, que ens ha de permetre posar el peu a la plaça pública. Aquesta plaça pública és l'escenari del comú, i aquest comú no és un i uniforme, sinó múltiples i diferents.

Montserrat Duch: Així, tal com has dit moltes vegades, assolirem la igualtat per exercir la nostra diferència. |

FULL DE CÀLCUL

El procés de Bolonya o l'adaptació a l'Espai Europeu d'Educació Superior

Xavier de las Heras* | sgcic.cur@gencat.cat

VISTA PRÈVIA

Les protestes contra el pla de Bolonya dels darrers mesos han situat l'adaptació de les universitats catalanes als estàndards europeus en el centre del debat polític i social, semblant dubtes entorn el futur de la Universitat. Però, sabem a què ens referim quan parlem de Bolonya? Coneixem els seus objectius i les seves propostes per assolir-los? Totes les parts implicades en el procés coincideixen en que part del problema ha vingut generat per la manca d'informació sobre la instauració de l'Espai Europeu d'Educació Superior (EEES) a Catalunya. Responem doncs a algunes preguntes de l'actual debat universitari.

El malestar de Bolonya

Si consulteu les hemeroteques, les videoteques o escolteu les gravacions de la ràdio d'aquesta tardor i hivern, us adonareu que Bolonya és una de les paraules més recurrents, aparegui en el contingut de cartes, reportatges, articles o editorials. Uns escrits en parlen a favor i d'altres en contra emprant arguments acadèmics, polítics, pedagògics o econòmics. Per tot això gosó dir, inspirant-me en un article de Marçal Sintes,¹ que avui per avui Bolonya és per a la societat catalana el boc expiatori del malestar de la comunitat universitària, el qual sembla que s'hagi de sacrificar per a tenir una universitat nova i millor.

El malestar en temps de crisi –i aquests no hi ha dubte que ho són– s'acaben congriant en tempestes. Probablement, aquest malestar, més palès entre l'estudiantat, també s'ha manifestat entre el professorat, el personal d'ad-

1 SINTES, M., «Minoria Revoltada» a *Avui* de 26 de novembre de 2008.

* Secretari General del Consell Interuniversitari de Catalunya

Bolonya s'ha d'entendre com un camí que s'està construint per tal de millorar els sistemes universitaris europeus. La divergència sorgeix en com es fa aquest camí de millora

ministració i els equips de govern, tant de les universitats com de la pròpia administració catalana. Això ha passat per diferents raons, amb diferents graus i en diferents moments al llarg dels darrers anys, a causa del procés de canvi generat per la Declaració de Bolonya i les diferents lectures, de vegades oposades, que s'han concretat en els diferents governs. Cal que la comunitat universitària catalana entengui, parafrasejant Salvador Cardús,² que el procés de Bolonya s'hauria de convertir en l'oportunitat de sortir d'espais més confortables, però sense futur, per tal d'arribar a pertànyer a l'EEES.

La paraula Bolonya s'ha fet servir acompanyada de diferents noms –pla i procés– que cal relacionar amb la idea d'un camí que s'està construint per tal de millorar els sistemes universitaris europeus. En aquest punt hi coincideixen tant els que hi estan a favor com els que hi estan en contra, la divergència sorgeix en com es fa aquest camí de millora.³

La implantació de l'EEES és com la construcció de l'espai Schengen però, en aquest cas, és un reconeixement mutu de persones amb estudis superiors. Paradoxalment, mentre que l'estudiantat català progressista de la dècada de 1960 abraçava amb fervor els principis de

mocràtics de la naixent Europa lluny dels totalitarismes, 40 anys més tard, amb una fe semblant, l'estudiantat actual s'aferra al no a Europa. La ciutadania jove ha vist com prosperava aquest no en diferents conteses electorals europees i en diversos països de diferent signe polític de les majories que governen. Aquesta tendència ha anat desdibuixant les lliçons apreses i l'espai de progrés generat per la memòria històrica europea nascuda arran de les guerres mundials.

Aturar l'aposta del continent europeu en educació superior no sembla el millor camí per eliminar el malestar. El filòsof Gregorio Luri proposa que per tal de fugir d'aquest malestar docent que acaba paralitzant el sistema, cal generar confiança, la qual és llavor d'un futur esperançador i ho aprofita per fer un cant a l'optimisme.⁴ La comunitat universitària, i més en temps de crisi, ha d'estar compromesa amb la recerca de solucions humanistes, socials, científiques i tecnològiques que donin resposta als grans reptes de la humanitat en termes planetaris de sostenibilitat de recursos i tot això, en un temps on la por al futur es difon amb rapidesa.

Per a uns, Bolonya és l'oportunitat de reforçar el trino: universitats, administració i empreses per tal que s'implanti una societat del coneixement sostenible, el triangle virtuós que ha permès progressar als països més avan-

2 CARDÚS, S., «La universidad invisible» a *La Vanguardia* de 28 de novembre de 2008.

3 ESIB – THE NATIONAL UNIONS OF STUDENTS IN EUROPE, *Bologna with student eyes*. 2007. <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/Bolognastudenteyes2007.pdf>

4 LURI, G., *L'escola contra el món. L'optimisme és possible*. La Campana. Barcelona, 2008.

**Per a uns, Bolonya és l'oportunitat
de reforçar el trinomi universitats,
administració i empreses, triangle que ha
fet progressar als països més avançats.
Per a d'altres és tot el contrari**

çats socialment. Per a d'altres és tot el contrari. El 1981, l'atur a Catalunya sobrepassava el 20%. Aleshores acabava la carrera i personalment hagués agraït un mínim lligam entre empreses i universitats que ja s'iniciava tímidament en algunes escoles. Vaig haver d'esperar fins el 1984 a veure penjats rètols a la cartellera de la Facultat oferint feina en un laboratori. Avui en dia, aquest lligam encara el reclamen els estudiants grecs a l'altra punta de la Mediterrània, i mentrestant, aquí, els aires semblen anar contracorrent. En els països que han adoptat recentment noves formes de governança a Europa, aquests plantejaments prenen el caire de millores socials per a la comunitat universitària d'estudiants.⁵

En aquest context, creure que les empreses capdavanteres voldran marcar les assignatures d'una carrera és desconèixer els mecanismes de treball intern del professorat universitari. Tant en el dia a dia com en la seva estratègia a llarg termini, el bon professor i la bona professora treballen en els fonaments del coneixement i en les fronteres de la disciplina així com en la generació d'idees aplicades d'utilitat. Quant duraria una empresa i un professorat sotmès a la rutina d'uns coneixements que no aporten res de nou?

De la mateixa manera, també l'estudiantat inquiet amb els seus qüestionaments vol eixamplar fronteres i desco-

brir nous territoris. Què és la recerca sinó l'altra gran missió de la universitat moderna? Tots els avenços, com una millor vacuna per a la tuberculosi, o una pròtesi més resistent, fan que tothom hi surti guanyant. Certament que hi ha mediocres arreu, però ens cal lluitar per facilitar l'avenç de la científica trencadora, la madame Curie del seu temps o de l'Steiner més proper. Ambdós ens calen per a una societat socialment avançada.

El sistema universitari català té prop de 230.000 estudiants, més de 15.000 professors i prop de 7.000 persones de personal d'administració i serveis. A Catalunya s'inicien plans pilot de Bolonya el 2004 amb una durada de tres anys com a la majoria de països europeus que s'adaptaren a l'inici; el fet que la legislació espanyola finalment adoptés els quatre anys ha generat un d'aquests malestars. Però no cal oblidar que del 2003 a 2009 s'ha doblat l'aportació pública a les universitats públiques amb un creixement sostingut del 12%. I això ens ha posat en una bona posició en el context europeu.⁶

Amb els debats de Bolonya s'han obert moltes carpetes que cal saber tancar serenament. Cal saber adaptar un model d'universitat per un temps de demografia alta a d'altres de baixa. A més a més, s'ha obert la carpeta de la llibertat i els seus límits amb les tancades a facultats i es-

⁵ ESIB – THE NATIONAL UNIONS OF STUDENTS IN EUROPE, *Bologna with student eyes*. 2007. <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/Bolognastudenteyes2007.pdf>

⁶ CENTER FOR HIGHER EDUCATION POLICY STUDIES (CHEPS), *The extent and impact of higher education governance reform across Europe III*. University of Twente. Pàgines 41-55. Twente, 2008. http://ec.europa.eu/education/pdf/doc236_en.pdf

Cal que la comunitat universitària catalana entengui que el procés de Bolonya s'hauria de convertir en l'oportunitat de sortir d'espais més confortables, però sense futur

coles. S'han obert les carpetes de l'equitat, amb les taxes i les beques, generant la qüestió de com cal repartir millor els recursos de la ciutadania en la formació superior. Perquè per a algunes famílies és més gran el cost de portar un infant a l'escola bressol que no pas pagar els estudis dels fills universitaris. I per tant, la societat té dret a exigir als estudiants el màxim aprofitament dels recursos que posem a la seva disposició –prop del 80% del cost real.

De la mateixa manera, s'ha obert la carpeta de la governança ja que els sistemes de presa de decisions són cada vegada més complexos. I també, la carpeta de la millora de la qualitat, ja que aquests processos es basen en fets i dades que cal recollir, però si no es fa bé, la seva distorsió pot fer perdre agilitat i incrementar la burocratització. La carpeta del finançament i per tant, quins recursos públics, sempre limitats, cal repartir i com estimular-ne l'ús eficient en temps de vaques flagues. La carpeta del mapa de titulacions –la racionalitat sempre l'exigim a l'altre però difícilment l'acceptem en pròpia pell, ni davant de xifres clamoroses– i la carpeta de la pedagogia –cal buscar fórmules que s'adaptin a les noves eines de coneixement i cultures d'aprenentatge: cooperatiu, virtuals, basat en problemes, treballs en grup interdisciplinaris per tal d'adequar millor les metodologies docents als nous requeriments de l'estudiantat.

Però tan important com obrir les carpetes a temps és saber-les tancar serenament, havent fet tant com es pugui amb els diners que la ciutadania deixa a l'administració per tal que els gestioni el millor possible.

Orígens de l'EEES

La Declaració de Bolonya neix d'un procés que s'inicia el 1988 amb la Magna Charta Universitatum redactada precisament a Bolonya en ocasió d'una trobada de rectors europeus per celebrar els 900 anys de la creació de la primera universitat europea. Aquest camí s'acompanya de les reflexions de l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO) al voltant de la fuga de cervells i una progressiva consciència dels polítics europeus, afavorida pel Consell d'Europa, de la pèrdua de posicions de lideratge de les universitats europees en la formació del talent mundial a favor de les universitats nord-americanes. Per tot això, s'inicia un esforç per a revertir aquest procés i recuperar el lideratge de les universitats europees.

D'aquesta manera, l'origen del procés de definició de l'EEES s'inicia amb la Declaració de la Sorbona⁷ de 1998 i culmina amb la signatura de 29 ministres europeus de la Declaració de Bolonya el 1999 que estableix els fonaments per a la construcció d'aquest espai amb un horitzó d'implementació general previst per al 2010. Alhora, assenyalava que cada dos anys es celebraria una cimera ministerial que faci un balanç dels progressos realitzats i

⁷ Declaració conjunta per a l'harmonització del disseny del sistema d'educació superior europeu. Declaració a càrrec dels quatre ministres representants de França, Alemanya, Itàlia i Regne Unit. La Sorbona, París, 25 de maig de 1998.

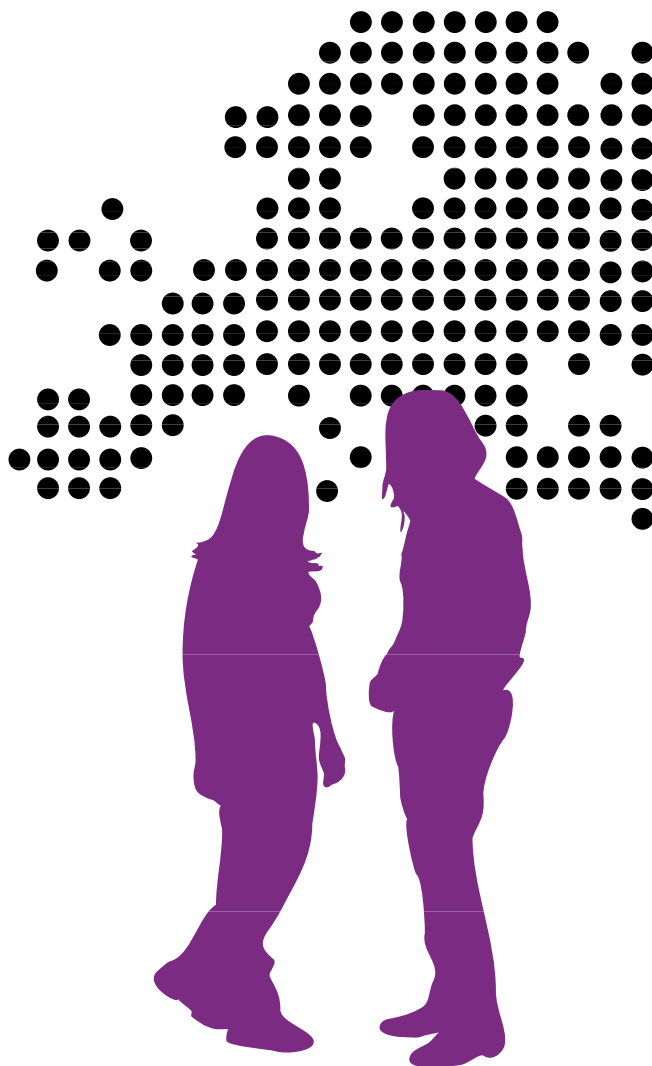
**Aturar l'aposta del continent europeu
en educació superior no sembla el millor
camí per eliminar el malestar.
Cal generar confiança, la qual
és llavor d'un futur esperançador**

estableixi els objectius per a la cimera següent. Aquestes han tingut lloc a Praga (2001), Berlín (2003), Bergen (2005), Londres (2007) i, enguany, a Lovaina.

El 2000 s'inicia la creació d'un espai europeu de recerca que mimetitza el procés de l'ensenyament, un exemple de les polítiques adoptades en aquest sentit és la creació d'unes beques de l'European Research Council (ERC) que promouen la recerca d'aspectes trencadors en les àrees de ciències humanes, ciències de la vida i tecnologies. Així es promou l'aturada del drenatge del talent europeu cap a Amèrica dels postgraduats que veien els Estats Units d'Amèrica (EUA) com la meca del seu itinerari professional. En aquesta mateixa línia, amb anterioritat, es posen a disposició de l'estudiantat universitari beques de mobilitat, que van de les Erasmus –creades el 1987– fins a les Sòcrates –instaurades el 2000–, amb la idea d'afavorir la mobilitat europea i cristal·litzar aquest procés d'harmonització.

Objectius de l'EEES

Els objectius de l'EEES són millorar la qualitat i la competitivitat internacional de les universitats d'Europa i afavorir l'increment de la mobilitat i l'ocupació dels titulats europeus. D'aquesta manera, podem definir l'EEES com l'establiment d'un sistema de titulacions fàcilment comprensible i comparable, respectant l'autonomia dels països i

La implantació de l'EEES és com la construcció de l'espai Schengen, però en aquest cas, de reconeixement mutu de persones amb estudis superiors

de les universitats –de fet, a Catalunya, la implementació de l'EEES va associat a un esforç de renovació metodològica docent.

Un dels elements que ha de facilitar aquesta comprensió i comparació a nivell europeu és el Sistema Europeu de Transferència de Crèdits, així com l'estructura dels estudis en dos nivells –grau i postgrau– i tres cicles –graduat, màster i doctorat. Per això s'adopten dos instruments com són el Suplement Europeu al Títol (SET) i el Marc Europeu de Qualificacions.

Com a segon objectiu, es pretén garantir una educació de qualitat al llarg de la vida. Com veurem més endavant, atès que les universitats guanyen més autonomia per elaborar els seus plans d'estudis, aquesta garantia es vehicula a través de les Agències de Qualitat Universitària (AQU).

Un sistema comprensible i comparable

Com hem dit, per aconseguir un sistema comprensible i comparable s'ha reforçat el concepte d'aprenentatge que hauria de perllongar-se al llarg de la vida i s'ha creat el crèdit ECTS com la unitat de mesura de formació. En segon lloc, s'ha estructurat l'ensenyament en dos nivells i tres cicles, que ja existien però que es redefeixen. També s'ha creat el Marc Europeu de Qualificacions i finalment un instrument específic com és el SET. Totes aquestes qüestions les intentem descriure amb més detall en els apartats següents.

Sistema Europeu de Transferència de Crèdits.

El crèdit ECTS.

Un dels pilars més importants de la nova estructura dels ensenyaments universitaris és el Sistema Europeu de Transferència de Crèdits i la seva unitat bàsica de mesura, el crèdit ECTS. Aquest nou crèdit implica un canvi de concepció de l'activitat docent, ja que la mesura passa de ser les hores de professorat destinades per a l'aprenentatge a ser les que dedica l'estudiantat per assolir uns coneixements nous. A ningú se li pot escapar que, si es fan bé les coses, això implica un replantejament de la metodologia docent que molt professorat ha anat incorporant amb petites innovacions que com una taca d'oli s'escampen com a bones pràctiques docents. El concepte clau és que s'avaluarà l'esforç i les activitats de l'estudiant en conjunt –classes, seminaris, tutories, treballs, lectures, cerca d'informació, pràctiques externes, pràctiques de laboratori, projectes o treballs de fi de grau, hores d'estudi, preparació dels exàmens...– i no només les hores de classe magistral. Un altre aspecte a destacar és el fet que cada universitat i cada facultat i escola té més autonomia per dissenyar el seu propi pla d'estudis. Això es dedueix de la desaparició del catàleg de titulacions. Tan sols en les professions regulades per decret es marquen els continguts mínims per poder ser acreditades.

Per tant, per a la implementació de l'EEES, en primer lloc cal la creació del Sistema Europeu de Transferència de Crèdits ECTS, el qual serveix per quantificar el treball

Els objectius de l'EEES són la millora de la qualitat i la competitivitat internacional de les universitats d'Europa i afavorir l'increment de la mobilitat i l'ocupació dels titulats europeus

de l'estudiantat, alhora que facilita la comparació dels estudis realitzats, atès que la càrrega de treball que pot tenir un crèdit ECTS és similar entre universitats.⁸

Estructura en tres cicles

L'estructura del nou sistema es basa en dos nivells –grau i postgrau– i tres cicles –grau, màster i doctorat–. Així doncs, el sistema de diplomatures i llicenciatures s'extingeix a partir del 2010. Els estudiants hauran de cursar 240 crèdits ECTS en quatre anys –60 crèdits per curs– per obtenir el títol de grau. Després, poden accedir als actuals màsters adaptats a Bolonya que tenen 60 o 120 crèdits ECTS.

Com a norma general, els estudis de grau, ofereixen una formació acadèmica i professional generalista que capacita als estudiants per a incorporar-se al món laboral. El títol oficial que s'obtindrà és el de graduat o graduada. Si bé, com s'ha dit, en un principi el període d'estudi del grau serà de quatre anys, les universitats poden flexibilitzar-ne la durada per afavorir la compatibilització dels estudis i el treball de l'estudiant. No obstant, els graus corresponents a professions regulades –com arquitectura, medicina, magisteri, veterinària...– tindran un nombre de crèdits ECTS i una durada establerta per la seva normativa específica.

Els estudis de màster permeten una formació específica avançada, orientada per una banda a l'especialització acadèmica o professional i per una altra, a promoure la iniciació de tasques investigadores. Per obtenir el títol de màster caldrà haver completat 60 o 120 crèdits ECTS equivalents a un o dos anys de dedicació. El títol oficial que s'obtindrà és el de màster.

Finalment, els estudis de doctorat tenen per objectiu la formació avançada dels estudiants en les tècniques d'investigació. Per accedir als estudis de doctorat caldrà haver superat com a mínim 300 crèdits ECTS i per obtenir el títol de doctorat caldrà haver completat un nombre de crèdits determinat pels propis estudis i presentar la corresponent tesi doctoral. El títol oficial que s'obtindrà és el de doctor o doctora.

Marc Europeu de Qualificacions

El Marc Europeu de Qualificacions és una de les darreres recomanacions del Parlament i del Consell Europeu que s'han elaborat per tal d'afavorir la transparència de les titulacions entre els països europeus. Aquest marc consta d'uns descriptors que indiquen els resultats de l'aprenentatge fet per l'alumnat en base a l'adquisició d'uns coneixements, destreses i competències.

Suplement Europeu al Títol

El SET és un document adjunt al títol universitari que té com a finalitat facilitar la comprensió i la comparació de

⁸ Un crèdit ECTS equival entre 25 i 30 hores de treball de l'estudiant. Això representa entre unes 1.500 i 1.800 hores per curs.

La societat té dret a exigir als estudiants el màxim aprofitament dels recursos que posem a la seva disposició: entre tots paguem prop del 80% del cost real de cada carrera

la titulació obtinguda arreu d'Europa, amb una descripció precisa de la carrera acadèmica i de les competències adquirides durant el període d'estudi. Per això continuarà, en un format comú a l'EEES, almenys una explicació detallada de les assignatures cursades.

Agències de Qualitat Universitària

Abans d'explicar què és l'avaluació de la qualitat universitària i el perquè de la seva importància, cal remarcar de nou que l'EEES dóna més llibertat i autonomia a les universitats perquè dissenyin els seus plans d'estudis. Com ja hem apuntat anteriorment, a l'Estat espanyol desapareixerà el catàleg de titulacions que estableix les assignatures troncales que han de tenir les diferents carreres, així com el nombre de crèdits d'assignatures obligatòries, optatives i de lliure elecció, i apareix un registre d'universitats i titulacions. Com a eina complementària a aquesta autonomia, es reforça el paper de referent de l'AQU.

Aquest fet significa que els plans d'estudis de les universitats hauran de passar per una fase de verificació prèvia a la seva aprovació on s'avalua que els estudis s'hagin dissenyat d'acord amb la normativa i que siguin coherents amb el seu contingut i els objectius marcats. I amb posterioritat, un cop finalitzats els estudis, per una fase d'acreditació on s'avalua si s'han acomplert els objectius marcats pels estudis.

La implementació de l'EEES a Catalunya

El marc normatiu de la implementació de Bolonya a Catalunya es fonamenta en tres lleis: la Llei orgànica 6/2001, de 21 de desembre, d'Universitats; la Llei orgànica 4/2007, de 12 d'abril, per la qual es modifica la Llei orgànica 6/2001, de 21 de desembre, d'Universitats; i la corresponent al marc legislatiu català, la Llei 1/2003, de 19 de febrer, d'universitats de Catalunya, coneguda com a LUC. Aquestes lleis han estat desenvolupades en un seguit de reglaments –la majoria de 2003–, dels quals, els aprovats durant els darrers dos anys en determinen l'estructura.

Darrerament, en el cas de Catalunya, també s'ha de fer esment dels criteris de la programació universitària catalana aprovats pel Consell Interuniversitari de Catalunya, d'entre els quals en destaca la necessitat d'introduir una tercera llengua de docència a les titulacions –preferentment, l'anglès–, el reforç del català i també el requeriment que els estudis incloguin pràctiques exteriors. Finalment, també s'ha adoptat un acord sobre la grandària de les cohorts d'estudiants d'accés a les titulacions de les diferents universitats per assegurar-ne la viabilitat. D'aquesta manera, només en casos excepcionals podrà ser inferior a 30 alumnes i superior a 809.

Els estudis oficials adaptats a Bolonya de màster ja s'imparteixen des del curs acadèmic 2006-2007, mentre que en aquest curs acadèmic han començat a funcionar

Estem obrint les vies de diàleg per apaivagar el malestar que tot període de canvi suposa. El govern està posant les bases per tal que el sistema universitari català surti reforçat de la crisi

31 estudis de grau. I mentre l'EEES comença a implementar-se, estem obrint les vies de diàleg per apaivagar el malestar que tot període de canvi suposa. La tasca del govern és posar les bases per tal que el sistema universitari català surti reforçat de la crisi. |

+ INFO

Fonts

- ▢ **CENTER FOR HIGHER EDUCATION POLICY STUDIES (CHEPS)**, *The extent and impact of higher education governance reform across Europe III*. University of Twente. Pàgines 41-55. Twente, 2008. http://ec.europa.eu/education/pdf/doc236_en.pdf
- ▢ **CONSELL INTERUNIVERSITARI DE CATALUNYA**, *Criteris per a elaborar la programació universitària de Catalunya*. Aprovats per la Junta del Consell Interuniversitari de Catalunya el 12 de novembre de 2007.
- ▢ *Declaració de Bolonya*. Declaració conjunta dels ministres europeus d'Educació reunits a Bolonya el 19 de juny de 1999. www.gencat.cat/diue/doc/doc_15759149_1.pdf
- ▢ **ESIB – THE NATIONAL UNIONS OF STUDENTS IN EUROPE**, *Bologna with student eyes*. 2007. <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/Bolognastudenteyes2007.pdf>
- ▢ Llei orgànica 6/2001, de 21 de desembre, d'Universitats. Congrés de Diputats
- ▢ Llei orgànica 4/2007, de 12 d'abril, per la qual es modifica la Llei orgànica 6/2001, de 21 de desembre, d'Universitats. Congrés de Diputats
- ▢ Llei 1/2003, de 19 de febrer, d'Universitats de Catalunya. Parlament de Catalunya

Articles

CARDÚS, S., «La universidad invisible» a *La Vanguardia* de 28 de novembre de 2008.

SINTES, M., «Minoria Revoltada» a *Avui* de 26 de novembre de 2008.

Llibres

LURI, G., *L'escola contra el món. L'optimisme és possible*. La Campana. Barcelona, 2008.

EXPLORADOR

Cuba: l'anquilosament de la revolució i els dilemes de futur

Francesc Bayo* | fbayo@cidob.org

VISTA PRÈVIA

Coincidències de la història, la celebració dels 50 anys de la revolució cubana ha estat marcada pels rumors entorn l'estat de salut de Fidel Castro i el consegüent debat sobre la viabilitat del castrisme, qüestió que ha incentivat les expectatives envers una hipotètica obertura del règim que comporti l'inici d'una transició democràtica. Però per tal de situar el debat de la Cuba després de Castro, ens cal radiografiar la realitat actual d'una illa on, com explica Francesc Bayo, la majoria de la població viu just per sobre del llindar de la pobresa.

Durant el gener de 2009 Cuba ha commemorat el 50è aniversari de la revolució liderada per Fidel Castro (1926). Però l'efemèride s'ha celebrat molt austerament perquè el país fa dues dècades que està travessant una situació de penúria econòmica i social que les autoritats han batejat amb un eufemisme molt peculiar: Període Especial. Durant aquests anys, en els quals el món ha canviat molt, el reduït nucli format pels dirigents històrics de la revolució ha aconseguit retenir el poder amb unes transformacions mínimes i molt controlades, però la realitat és tosuda i vint anys després sembla com si el país hagi entrat en un bucle del qual no troba la sortida. Aquest treball intenta explicar les vicissituds d'aquesta època, centrant-se en les transformacions iniciades a la dècada de 1990, en la successió del poder polític entre els germans Castro i en els dilemes de futur que afronta Cuba.

* Investigador de la Fundació CIDOB

Els 50 anys de la revolució cubana s'han celebrat austerament perquè el país fa temps que està travessant una situació de penúria econòmica i social batejada amb l'eufemisme de Període Especial

Les transformacions a partir de la dècada de 1990

Reforma econòmica controlada amb un model d'estat paternalista, protector i vigilant

Durant la segona meitat de la dècada de 1980, l'economia cubana s'estanca, i des de principis dels anys 1990 cau en una greu crisi econòmica que amenaça amb el col·lapse. Durant gairebé tres dècades, la dependència cubana en el comerç, els crèdits i l'ajuda financera respecte a l'antiga Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques (URSS) i els països de la Europa de l'est és molt gran, i amb la caiguda del Mur de Berlín i la dissolució del bloc econòmic socialista, Cuba perd uns socis estratègics fonamentals.

Entre 1989 i 1993 el PIB de Cuba es contrau entre un 30% i un 40% i gairebé perd tres quarts parts del comerç exterior. Les conseqüències de la crisi en la davallada del nivell de vida de la població són molt notables, principalment per la contracció extrema dels ingressos. Igualment es produeix un notable deteriorament de totes les infraestructures i del transport, a més d'un espectacular increment del dèficit d'habitatge, que es considera un dels problemes socials més greus de Cuba. Però també es manifesta un estancament a altres nivells de benestar que històricament es consideren ben coberts pel subministrament estatal, com l'alimentació, la salut, l'educació i la seguretat social.

Davant la greu crisi econòmica i per afrontar l'ajustament provocat per aquest xoc extern tan brutal, el govern

cubà aplica un gir estratègic per augmentar els recursos externs, que s'orienta fonamentalment en dues direccions. D'una banda, promou el desenvolupament de béns i serveis exportables —com el turisme, el níquel o el tabac—, facilitant l'entrada de capital estranger mitjançant empreses mixtes associades a grups empresarials estatals que operen en unes condicions molt estrictes de fiscalitat i política laboral. I per altra banda, es dedica a captar les remeses que envien els familiars de l'exterior. Paral·lelament, perquè l'estratègia anterior sigui més efectiva, es despenalitzava la tinença i ús del dòlar.

En l'àmbit intern, es fan canvis en l'estructura agrària, destacant la creació de les cooperatives per augmentar la productivitat. També es liberalitzen parcialment els mercats agropecuaris als productors privats i a les cooperatives, per incrementar l'accés al consum i assegurar una varietat de producció que l'Estat no podia cobrir. A la vegada, es fomenta el treball per compte propi a petita escala, liberalitzant activitats com petits restaurants, comerç minorista, producció artesanal, lloguer d'habitacions, taxis, reparacions casolanes, amb la intenció d'alleujar la subocupació i a la vegada regularitzar l'economia informal.

Aquestes mínimes reformes ajuden conjunturalment a recuperar l'economia i propicien una tímida obertura exterior, amb l'accés a nous mercats i productes, entrada de capitals, transferència de tecnologia, reorganització i aprenentatge empresarial... De la mateixa manera, diver-

Durant la segona meitat de la dècada de 1980, l'economia cubana s'estanca, i amb la dissolució del bloc soviètic cau en una greu crisi econòmica que amenaça amb el col·lapse

sifiquen la producció i el consum intern, i també permeten l'aparició d'un cert grau d'autonomia i organització en alguns segments de la població. Però a la vegada, tenen altres conseqüències no tan favorables, com l'extensió d'una economia dual, amb un sector intern majoritàriament estancat i un sector exterior més dinàmic i eficient, el reforçament de l'oligopoli en l'estructura empresarial estatal i mixta, o la continuïtat d'una economia informal fora del control oficial. També hi ha altres conseqüències considerades perilloses per al manteniment de la legitimitat d'un model de planificació econòmica i social assegurat i controlat per l'Estat. Entre aquestes darreres, destaquen especialment l'augment de les desigualtats socials i dels desequilibris territorials, amb especial incidència en la població rural i en les províncies orientals. A més, Cuba té problemes demogràfics per la baixa natalitat i l'envelliment de la població, agreujats per l'augment de l'emigració dels joves.

Però en lloc de revisar els mecanismes deficients i d'aprofundir més en les reformes necessàries, aquestes s'aturen a partir de la segona meitat de la dècada de 1990, quan es considera que s'ha parat el cop inicial i els fonaments econòmics s'estabilitzen. Així, es torna a reforçar la centralització de la gestió econòmica, es restringeixen les activitats per compte propi, i a partir de 2004 es suspèn de nou la circulació del dòlar, substituït pel pes convertible. Tot i generar més desigualtats, una obertura més ampla probablement hauria pogut generar més ri-

quesa i amb una adequada redistribució s'haurien pogut reduir aquelles. Però també amb un major grau d'autonomia econòmica personal és possible que la població hagués qüestionat el control centralitzat del poder, obligant a negociar un nou pacte polític i social. El nucli de poder opta per reforçar el control estatal de la producció i la distribució dels recursos, mantenint les polítiques socials igualitàries, però a costa de limitar els potencials creixements dels nivells de producció i de benestar.

Reafirmació de les bases del poder per assegurar el control, l'estabilitat i la continuïtat del règim polític

La crisi econòmica també té conseqüències polítiques internes que obliguen al govern a prendre decisions transformadores. Dins la mateixa coalició de poder, organitzada entorn la cúpula del Partit Comunista de Cuba (PCC), liderat per Fidel, a l'hora d'articular una solució sorgeix una divisió entre els tecnòcrates i reformistes partidaris d'una obertura i els anomenats ortodoxes de línia dura partidaris del tancament de files. Després hi ha la resta de la societat, que demana solucions per superar la crítica situació econòmica, la qual pot amenaçar amb disturbis si no obté respostes.

En el 4t Congrés del PCC de 1991 hi ha un debat molt profund sobre les reformes econòmiques, que finalment s'apliquen limitadament a partir de 1993. Però la clau de volta per poder mantenir el control des de la cúpula del règim sobre l'economia i la societat és retenir discrecio-

Després d'una etapa d'obertura, Cuba reforça el control estatal de la producció i la distribució dels recursos, a costa de limitar el creixement dels nivells de producció i de benestar

nalment la capacitat de decisió sobre l'accés de la població als sectors econòmics més dinàmics o al treball per compte propi, aconseguint renovar les lleialtats amb aquest poderós mecanisme de premi/càstig. Les noves regulacions incentiven el clientelisme polític i la cooptació per part del nucli de poder, deixant només marge a l'acceptació, amb més o menys resignació, i penalitzant a la població que actua fora de les directrius del règim. Així, Fidel i el sector més ortodox no tenen moltes dificultats per controlar els disconformes dins l'aparell polític, ni tampoc per perseguir i empresonar els opositors. De fet, les purgues en els diferents nivells del poder i l'administració han continuat sent freqüents, i els atacs preventius contra els dissidents han estat a l'ordre del dia, en ocasions produint-se de forma massiva, com succeeix el 1996 i el 2003.

En el 5è Congrés del PCC de 1997 es confirma el tancament de files, reafirmant els principis bàsics de la revolució —el sistema de partit únic, el model econòmic socialista i el liderat personal de Fidel—, però a partir de llavors posant encara més èmfasi en el nacionalisme. Els ortodoxes copen el poder i tornen a recórrer des del govern a la mobilització periòdica de la població i al reforçament ideològic com a mecanisme d'afirmació de l'adhesió al sistema, junt amb l'explotació del nacionalisme i l'antiimperialisme.

El 1997 els partidaris del tancament de files s'imposen als que opten per l'obertura, reafirmant els principis bàsics de la revolució però posant més èmfasi en el nacionalisme

Recomposició de les relacions exteriors per salvar el règim polític

Amb la desaparició de l'aliat soviètic i de l'estructura d'interacció internacional que propicia el camp socialista, el govern de Cuba es veu obligat a reconstruir les relacions exteriors, un fet que aconsegueix mantenint l'objectiu fonamental de supervivència del règim polític. Al llarg de la dècada de 1990 va desenvolupar una estratègia exterior per assolir els següents objectius: a) mantenir el règim polític vigent, impedit la democratització interna i/o la pressió internacional per promoure-la; b) fomentar l'obertura a empreses internacionals, però sempre prohibint el desenvolupament legal d'empreses privades cubanes; c) aprofitant que les polítiques de pressió dels Estats Units d'Amèrica (EUA) han servit per reforçar la cohesió interna i mobilitzar la solidaritat de l'entorn internacional, reactivar el component nacionalista de la política exterior —Cuba augmenta la seva cotització com a símbol de l'antiimperialisme—; i d) subordinar a la supervivència del règim totes les relacions exteriors, encara que impliqués el deteriorament de les relacions polítiques i econòmiques amb altres països, o la renúncia a un desenvolupament econòmic més accelerat.

La relativa obertura econòmica de Cuba facilita les relacions polítiques amb els països llatinoamericans —especialment Mèxic i Brasil—, amb Canadà i amb Europa —fonamentalment amb l'Estat espanyol. També des dels seus inicis Cuba participa en les cimeres iberoamerica-

nes i en les cimeres entre Amèrica Llatina i la Unió Europea (UE). Malgrat tot, quan algun d'aquests països o en alguna cimera o organisme internacional s'ha qüestionat la manca de democràcia interna o la situació dels drets humans, el govern cubà no ha dubtat en considerar hostil aquestes posicions i sovint ha anat a la confrontació. Així ha passat per exemple durant la presidència de Vicente Fox (1942) a Mèxic, amb l'Argentina de Carlos Menem (1930) o amb el mateix Estat espanyol durant el govern de José María Aznar (1953). Amb el triomf d'Hugo Chávez (1954) a Veneçuela el 1998, Cuba consolida una relació molt estreta amb aquest país que l'hi ha permès jugar un altre joc d'equilibris amb la resta del món.

Però l'entestament en la política de pressió per part de totes les administracions dels EUA és el millor «aliat» i el millor recurs que té el govern cubà per enrocar-se en una política exterior de defensa de la seva sobirania nacional i a la vegada del seu règim polític. Bona part d'aquestes polítiques de pressió són demandades per la potentíssima comunitat cubana exiliada als EUA, la qual té una gran força política que aplica fent *lobby* als despatxos de Washington. El 1992 s'aprova l'anomenada Llei Torricelli i el 1996 la Llei Helms-Burton, totes dues destinades a dissenyar una transició sense els germans Castro i, a la vegada, frenar l'entrada d'empreses i d'inversions estrangeres a Cuba. Més recentment el president George W. Bush (1946) reforça l'embargament —limitant els viatges dels familiars i l'enviament de remeses— i crea una comis-

La política de pressió dels EUA és el millor «aliat» del govern cubà per enrocar-se en una política exterior de defensa de la seva sobirania nacional i a la vegada del seu règim polític

sió per recolzar els opositors al sistema i dissenyar un full de ruta per a la transició.

Així, al conflicte bilateral produït per un embargament iniciat com a resposta a les confiscacions per la nacionalització de bens nord-americans a Cuba, s'hi afegeix una escalada d'ingerència que referma les posicions nacionalistes i antiimperialistes de Cuba, fomenta la solidaritat de països tercers i dificulta les pressions internacionals per a la millora dels drets humans. En qualsevol cas, també cal dir que després de la marxa de les tropes soviètiques de l'illa, la cooperació discreta entre el govern cubà i els EUA en temes migratoris i també en qüestions de seguretat, control del tràfic de drogues, del terrorisme i del crim organitzat ha anat en augment per tal d'evitar conflictes bilaterals molt més greus.

De Fidel a Raúl: la successió política tranquil·la i els dilemes de futur

Ordre i estabilitat amb els mínims canvis imprescindibles

A finals de juliol de 2006, arran de la seva malaltia, Fidel delega temporalment el poder al seu germà Raúl Castro (1931). És la primera vegada que s'activen els mecanismes successoris, encara que provisionalment. Però, malgrat els dubtes sobre l'estabilitat institucional del país, els esquemes funcionen adequadament, sense cap aldarull intern que obligui a aplicar mesures excepcionals per

controlar els disconformes o reprimir encara més a l'oposició.

També és cert que des del seu inici com a governant provisional Raúl –que sap que no té el lideratge carismàtic de Fidel i que ja no pot comptar amb l'entusiasme de la mobilització ideològica– manté un discurs molt realista i pragmàtic, incidint en les dificultats econòmiques i convocant a un debat obert per cercar solucions a les penúries quotidianes. Així, indirectament dona a entendre que el model té falles estructurals i que la sostenibilitat futura no està assegurada. Apel·lant a la ciutadania a expressar les seves propostes de millora i amb vagues promeses de reformes, Raúl genera unes expectatives de canvi i aconsegueix mobilitzar a la militància i a una bona part de la societat darrere seu. Però a canvi, la població el valorarà pels seus resultats, i si aquests no arriben la frustració pot anar en augment.

Després de les eleccions parlamentàries del gener de 2008, amb partit i candidats únics, Fidel renuncia a continuar al front del poder i el febrer l'Assemblea Nacional del Poder Popular (ANPP) escull a Raúl president del Consell d'Estat i del Consell de Ministres, junt amb un conjunt de dirigents on hi ha una barreja de vella guàrdia ortodoxa, reformistes i joves dirigents, i on també hi ha una major predominança de militars. Així es va consolidant formalment la successió, dotant al nou equip de tota la legitimitat que li dona el sistema institucional vigent. Però ara s'ha de guanyar la legitimitat de la societat. Raúl –que

A finals de juliol de 2006, Fidel delega temporalment el poder al seu germà Raúl. És la primera vegada que s'activen els mecanismes successoris, encara que provisionalment

compta amb el suport dels militars per mantenir l'ordre i l'eficiència de l'economia— vol revitalitzar el PCC com a instrument d'intermediació entre el poder i la societat. Per això, ha convocat a finals de 2009 el 6è Congrés del partit, on s'establiran les línies estratègiques de futur, alhora que es podran copsar les idees dels dirigents i de la militància, i les correlacions de forces internes.

Reformes tímides davant la persistència dels desafiaments econòmics i socials

Després de la reestructuració de l'economia hi ha una predominança del sector serveis, que ha passat a suposar el 76% del PIB. Aquest resultat es deu a la sobrevaloració dels serveis públics —que són menys eficients—, mentre que els sectors productius estan estancats —excepte els que estan vinculats al sector exterior i a les empreses mixtes. També l'economia informal no controlada pel govern s'estima que ha crescut de forma considerable, en gran mesura per l'existència de prohibicions absurdes i també per la necessitat de subsistència de la població.

Però la consolidació del model econòmic és feble i un bon exemple és que la seguretat alimentària no està garantida. El sector agrícola concentra el 20% de la força laboral, només genera el 4% del PIB i la importació d'aliments supera el 50% de les necessitats. A més, els EUA esdevenen el principal proveïdor d'aliments de l'illa des que l'administració americana rebaixa l'embargament econòmic per motius humanitaris. En aquestes condici-

ons, els factors de vulnerabilitat per la seguretat alimentària és dupliquen, tant per la dependència importadora com per la dependència d'un proveïdor amb el qual la tensió política és molt elevada. Igualment, el nou model d'intercanvi de serveis mèdics cubans per petroli i altres ajudes de Veneçuela també ha suscitat debat sobre la seva idoneïtat i el seu futur. En aquest cas, es discuteix tant sobre el risc de crear una nova dependència exterior com el fet que estigui sustentada en l'eventual continuïtat d'una relació política privilegiada i molt personalitzada.

En l'àmbit social, el control estatal de l'economia —tant en la producció com en la distribució de béns i serveis— permet anivellar les capacitats adquisitives, però a costa de mantenir a la major part de la població en un nivell no gaire més enllà del llindar de la supervivència. Els diferencials de productivitat provoquen distorsions salarials i diferents capacitats d'accés a les dues monedes que operen en el país. També hi ha diferències entre la població per l'accés a les remeses de familiars de l'exterior. Per això es manté encara la llibreta de racionament i també hi ha mercats segmentats, un subvencionat i l'altre amb preus liberalitzats, alhora que el govern encara manté una àmplia gama de serveis socials gratuïts i universals. Però el principal debat actual gira entorn a la baixa eficiència dels mecanismes igualitaris en l'assignació de recursos i la manca d'incentius per augmentar la productivitat. També es parla de valorar el salari i la motivació pel treball, aplicant després polítiques fiscals amb subsidis per a les

El futur de les relacions amb la gran majoria de països del món dependrà del major o menor grau d'obertura que es produeixi a l'economia i a la societat cubana

persones necessitades en comptes de subvencions generalitzades als productes.

De moment, Raúl no ha presentat formalment un programa de govern clar i detallat, encara que en diferents declaracions ha confirmat la voluntat d'eliminar les excessives prohibicions que compliquen la vida quotidiana de la població, l'administració de les empreses i el Govern. Entre les reformes anunciades, que són molt tímides i ambigües, hi ha les d'aplicació senzilla i que tenen un impacte simbòlic —algunes ja són vigents, com la possibilitat de comprar determinats productes de consum o l'accés als hotels abans reservat exclusivament als estrangers— i després les d'aplicació més complexa, que podrien tenir conseqüències estructurals —repartiment de terres per a producció privada i cooperatives, ampliació dels mercats agrícoles, adequació dels salaris a la productivitat pagant per resultats, liberalització de la participació privada en determinades activitats productives i en el comerç, obrir més espais a la inversió exterior...

Cuba i el món: l'actualitat de les relacions exteriors

A banda de les privilegiades relacions amb Veneçuela, Raúl ha accentuat el pragmatisme en la política exterior i ha diversificat les relacions. En un ambient menys polaritzat i davant les eventuais perspectives de canvi, la política dels diferents països envers Cuba també és molt més pragmàtica, encara que cadascú cuida els seus interessos i cert joc d'equilibri de poder amb EUA. A l'Amè-

rica Llatina, Mèxic, Brasil, Xile i Argentina estan facilitant una major participació de Cuba a l'entorn regional, mentre que Canadà manté la política d'aproximació econòmica. A Europa, el govern de José Luis Rodríguez Zapatero (1960) propicia una distensió de les relacions amb l'Estat espanyol i lidera un canvi en la política europea per avançar en la normalització de relacions. Finalment, Rússia i Xina, cadascú per la seva banda i seguint els seus interessos econòmics i geopolítics, han propiciat polítiques d'acostament. Malgrat tot, la fluïdesa no està garantida, perquè les restriccions internes i les debilitats estructurals de Cuba no faciliten una relació més àmplia i diversificada, mentre que encara hi ha qüestions per resoldre, entre elles els deutes impagats amb la majoria de països.

Però de moment, l'únic cas on encara perdura una relació amb grans dificultats és amb EUA. Aquesta situació podria començar a canviar perquè el president Barack Obama (1961) anuncià durant la recent campanya electoral nord-americana que pensava eliminar algunes polítiques de pressió, concretament les restriccions que afecten els viatges de familiars i l'enviament de remeses. Aquest podria ser un primer pas per a iniciar una distensió en la relació i potser en el futur, si aconsegueixen resoldre els contenciosos pendants, avançar cap a noves esferes de confiança mútua i responsabilitat compartida. En qualsevol cas, el futur de les relacions amb la gran majoria de països del món dependrà del major o menor grau d'obertura que es produeixi a l'economia i la societat cubanes. |

+ INFO

Articles

BRUNDENIUS, C., «Whither the Cuban economy after recovery? The reform process, upgrading strategies and the question of transition» a *Journal of Latin American Studies*. Volum 34. Londres i Nova York, 2002.

CORRALES, J., «The Gatekeeper State: Limited Economic Reforms and Regime Survival in Cuba, 1989-2002» a *Latin American Research Review*. Volum 39. University of Texas. Austin, 2004.

DDAA., «¿Cuba cambia?» a *Nueva Sociedad*. Número 216. Caracas, 2008

DILLA, H., «Hugo Chávez y Cuba: subsidiando posposiciones fatales» a *Nueva Sociedad*. Número 205. Caracas, 2006.

DOMÍNGUEZ, J. I., «Cuba en las Américas: ancla y viraje» a *Foro Internacional*. Volum XLIII. Mèxic, 2003.

MONREAL, P., «El problema económico de Cuba» a *Espacio Laical*. Número 2. L'Havana, 2008.

RITTER, A., «Economic Illegalities and the Underground Economy in Cuba» a *Focal Background Briefings*. Ottawa, 2006.

RITTER, A., «Obama, Cuba, and Latin America: Renewal and Reconciliation?» a *Focal Point*. Volum 7. Ottawa, 2008.

Llibres

BAYO, F., *Las relaciones políticas entre España y Cuba: continuidad histórica y ajustes frecuentes*. Fundació CIDOB. Barcelona, 2006.

DDAA., *Cuba: presente y futuro*. Real Instituto Elcano. Madrid, 2008.

DOMÍNGUEZ, J. I., *Cuba hoy. Analizando su pasado, imaginando su futuro*. Colibrí. Madrid, 2006.

DOMÍNGUEZ, J. I., **PÉREZ VILLANUEVA, E.** i **BARBERIA, L.** (eds.), *The Cuban Economy at the Start of the Twenty-First Century*. Harvard University Press. Cambridge (Massachussets), 2004.

HOFFMANN, B. i **WHITEHEAD, L.** (eds.), *Debating Cuban Exceptionalism*. Palgrave MacMillan. Nova York, 2007.

MESA-LAGO, C. i **PÉREZ-LÓPEZ, J.**, *Cuba's Aborted Reform: Socioeconomic Effects, International Comparisons, and Transition Policies*. University Press of Florida. Gainesville, 2005.

PÉREZ-STABLE, M., *La revolución cubana. Orígenes, desarrollo, legado*. Colibrí. Madrid, 1998.

PÉREZ-STABLE, M. (ed.), *Cuba en el siglo XXI*. Colibrí. Madrid, 2006.

XALMA, C., *Cuba: ¿Hacia dónde?*. Icaria. Barcelona, 2007.

Enllaços

Con Cuba

www.concuba.org

Focal Cubasource

www.cubasource.org

Gobierno de la República de Cuba

www.cubagob.cu

Juventud Rebelde

www.juventudrebelde.cu

ARXIU

Solidaritat Catalana cent anys després

Santiago Izquierdo* | sizquierdo@uoc.edu

VISTA PRÈVIA

En certa manera, la història és capritxosa i fins a cert punt fa bo el tòpic que sovint es repeteix. Potser perquè les coses no han canviat tant. Allò de «canviar-ho tot perquè res no canviï». Però el més probable és que no sabem aprendre del passat. En aquest sentit, l'autor investiga els paral·lelismes entre la conjuntura política del catalanisme a l'inici del segle XX i les vicissituds que estem vivint a l'actualitat, a través dels quals podem copsar els errors del passat per no tornar a entrebancar-nos amb la mateixa pedra.

Actualment, quan ja han passat cent anys de l'esclat solidari de 1906, quines lliçons podem extreure d'aquella emblemàtica conjuntura històrica? Què ha sobreviscut d'aquella Solidaritat Catalana que, durant tres anys escassos, semblava capgirar el panorama polític català i l'actitud col·lectiva dels catalans? Hem d'entendre Solidaritat només en clau de passat o el seu esperit és –o hauria de ser– intemporal? Més enllà d'intentar respondre aquestes qüestions, les pàgines que segueixen a continuació tenen la pretensió de repassar les circumstàncies que permeten la formació de Solidaritat Catalana, la seva posterior actuació i la seva dissolució final, després de tres anys d'una vida plena d'il·lusions, encerts, desencerts i oportunitats perdudes.

L'article s'ha pensat en clau de present. Hem volgut fer un exercici d'història comparada, amb la pretensió de buscar els possibles paral·lelismes entre la situació catalana actual i la d'ara fa un segle. Certament, l'escenari és diferent, però tot i la distància temporal que separa els dos moments històrics, no ens serà difícil trobar uns evidents punts de contacte entre allò que passa a Catalunya entre

* Professor d'Història Contemporània a la UOC i a la UPF

El segle XX porta un gran canvi del mapa polític català amb el sorgiment del republicanisme de masses i el catalanisme polític, superant el bipartidisme dinàstic de la Restauració

1906 i 1909 i alguns dels reptes que té plantejats la classe política catalana a inicis del segle XXI. Des d'aquest punt de vista, els ensenyaments que ens pot oferir el passat ens haurien de servir per no cometre els mateixos errors en el present. Sobretot si tenim en compte que la conjuntura actual és complexa i preocupant, si ens fixem, per exemple, en les dificultats que té l'Estatut per a la seva validació definitiva per part de l'Estat, o en els seriosos entrebancs que està tenint la Generalitat per a consensuar amb l'Estat un model de finançament òptim per a Catalunya. Sense oblidar, és clar, les lamentables picabaralles internes –i partidistes– entre les diferents forces polítiques catalanes a l'hora de posar-se d'acord sobre quin hauria de ser el millor model de finançament per Catalunya.

La història es repeteix? Aquí no tenim la pretensió de fer història-ficció, però no ens podem estar de fer una reflexió en veu alta: en tots aquests decennis no ha canviat massa l'actitud d'hostilitat envers Catalunya de bona part de la classe política espanyola, ni tampoc sembla que l'Estat hagi fet res per canviar la seva crònica actitud anti-catalanista, ben visible a l'actualitat, com igualment explica ara fa cent anys.

Solidaritat Catalana podia haver estat una bona oportunitat per fer sentir a Madrid amb una sola veu les reivindicacions catalanes. És allò tan tòpic de «la unió fa la força». O, dit d'una altra manera, la necessitat de sumar esforços davant una conjuntura difícil per a Catalunya com a país. Una conjuntura molt complexa el 1906, com ho és l'actual.

El context històric

Per a poder valorar en tota la seva magnitud Solidaritat Catalana, un dels moviments cívics i polítics de major transcendència de principis del segle XX a Catalunya, cal que abans analitzem el context històric en el qual es gesta. En aquest sentit, convé recordar que l'adveniment del segle XX porta a Barcelona un gran canvi del mapa polític i electoral, que es tradueix en el sorgiment de dues noves opcions polítiques: el catalanisme polític i el republicanisme de masses. El punt d'inflexió del canvi polític se situa al 1901, quan tenen lloc unes eleccions legislatives que a Barcelona donen el triomf a quatre catalanistes –els «quatre presidents»: Bartomeu Robert (1842-1902), exalcalde de Barcelona i expresident de la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País; Albert Rusiñol (1863-1928), expresident del Foment del Treball Nacional; Lluís Domènech i Montaner (1850-1923), expresident de l'Ateneu Barcelonès; i Sebastià Torres, president de la Lliga de Defensa Industrial i Comercial– i dos republicans –Francesc Pi i Margall (1824-1901) i Alejandro Lerroux (1864-1949)¹. Per tant, el 1901 s'assoleix la liquidació a la capital catalana del característic bipartidisme dinàstic de la Restauració, marcat pel repartiment del poder entre liberals i conservadors.

1 Em permeto remetre el lector a **IZQUIERDO, S.**, *La primera victòria del catalanisme polític. El triomf electoral de la candidatura dels «quatre presidents» (1901)*. Barcelona. Pòrtic, 2002.

Regionalistes i republicans estimulen una nova actitud ciutadana que deixa de considerar l'activitat política com una cosa aliena, culminant a partir de 1906 amb Solidaritat Catalana

A partir d'aquests moments, regionalistes i republicans canalitzen i estimulen una nova actitud ciutadana que deixa de considerar l'activitat política i electoral com una cosa aliena, per passar a veure-hi una forma de defensar interessos i d'expressar reivindicacions. Aquesta nova actitud culmina amb el moviment de Solidaritat Catalana a partir de 1906.

La gènesi de Solidaritat Catalana

Aquest és l'escenari general amb el qual s'arriba al 1905, moment en què s'han de celebrar dues conteses electorals que precipiten els esdeveniments que donen lloc a la creació de Solidaritat Catalana. Les primeres eleccions, les legislatives, s'han de celebrar el 10 de setembre. De cara a aquests comicis, els únics contrincants seriosos que els republicans han de vèncer són una Lliga Regionalista que apareix com un grup compacte, en separar-se'n, el 1904, l'ala més esquerrana i republicana, grup que resta al marge de la contesa tot esperant adquirir estructura orgànica per tal de disputar als regionalistes el camp del catalanisme polític. Malgrat l'elevat índex d'absència a Barcelona (71%), els republicans aconsegueixen el triomf, amb cinc diputats. Als regionalistes els corresponen dos.

Només unes setmanes després d'aquestes eleccions, té lloc una nova contesa electoral, ara municipal. La data

assenyalada per a la seva celebració és el 12 de novembre. També en aquesta ocasió els dos contendents principals són la Lliga i la Unió Republicana.

Un cop celebrades les eleccions –a Barcelona la participació és de poc més del 25%–, els resultats confirmen els bons resultats de la Lliga, que veu triomfar els dotze candidats a regidors presentats per Barcelona. També la Unió Republicana obté uns excel·lents resultats, que permeten el triomf de catorze dels vint candidats presentats a la capital catalana.

La sensació de victòria dels regionalistes ve provocada pel fet que la seva estratègia de presentar candidats només a set dels deu districtes barcelonins resulta un èxit: sis candidats republicans es queden fora del consistori mentre que els catalanistes els entren tots. Malgrat tot, els republicans continuen tenint majoria a l'Ajuntament –28 regidors republicans, enfront de dinou regionalistes–. Alhora les eleccions confirmen el naufragi barceloní de les forces polítiques dinàstiques. Atès el nou equilibri de forces a l'Ajuntament, regionalistes i republicans arriben a una mena de «Solidaritat Municipal», que cal entendre com un precedent del que poc després serà Solidaritat Catalana. Aquest pacte municipal tàcit entre regionalistes i republicans, no exempt de discrepàncies polítiques entre els uns i els altres i que funciona durant el període 1905-1908, pretén fer de Barcelona una gran capital cultural i urbanística, independentment de qui tingui la majoria consistorial.

L'anticatalanisme plasmat a través de l'assalt al *iCu-Cut!* i a *La Veu de Catalunya* i la tramitació de la Llei de Jurisdiccions actua com agent aglutinant de Solidaritat Catalana

La Lliga decideix celebrar l'èxit electoral a les municipals amb una gran festa cívica, tot convocant els seus seguidors a prendre part en l'anomenat «Banquet de la Victòria», que se celebra el 18 de novembre de 1905 al Frontó Condal. Al multitudinari acte hi assisteixen unes 2.500 persones.

Dies després, el 23 de novembre, el *iCu-Cut!*, setmanari humorístic catalanista afí a la Lliga, publica un dibuix on un militar, davant del Frontó Condal, pregunta a un civil: «¿Qué se celebra aquí, que hay tanta gente?», el civil respon: «El Banquet de la Victòria», i el militar reflexiona: «¿De la Victoria? Ah, vaya, serán paisanos»². Com era de preveure, la frase injuriosa que pressuposa que els militars espanyols no tenen victòries, i dita poc després del desastre de 1898, molesta molt l'estament militar de Barcelona, hostil com és al naixent catalanisme polític i carregat de prejudicis contra la realitat nacional de Catalunya.

Com a conseqüència de tot plegat, la nit del 25 de novembre un grup de militars assalta les redaccions de *La Veu de Catalunya* –òrgan d'expressió periodística de la Lliga– i del *iCu-Cut!*, en una acció típica del nacionalisme espanyol més intransigent. En els fets hi participen uns 400 militars, que destrossen les impremtes i les redaccions d'ambdues publicacions catalanistes. L'atac acaba amb alguns ferits. El saqueig, fet impunement sense oposició de

AL FRONTÓN CONDAL

—¿Qué se celebra aquí, que hay tanta gente?
—El Banquet de la Victoria.
—¿De la victoria? Ah, vaya, serán paisanos.

2 SANTOLARIA, F., *El Banquet de la Victòria i els Fets de iCu-Cut! Cent anys de l'esclat catalanista de 1905*. Meteora. Barcelona, 2005.

La plataforma unitària aplega la Lliga, una part de la Unió Republicana, independents, els federals, els nacionalistes republicans, la Unió Catalanista i els carlins

les forces d'ordre públic, dura hores i compta amb la convivència de la Capitania General de Barcelona.

El relat dels fets corre de boca en boca. Amadeu Hurtado (1875-1950) explica: «La notícia del succés m'arribava al teatre Romea, (...). Era durant el darrer entreacte que els fets es precisaven, i produïen un astorament general i una efervescència d'indignació entre la gent aplegada al saló de descans del teatre. En un dels angles del saló es trobava el conegut periodista republicà, (...) Josep Roca i Roca,³ i així que em veia em deia visiblement emocionat: «Això no pot continuar; s'han d'acabar d'una vegada les nostres baralles; hem d'ésser una cosa tots els catalans»».⁴ L'opinió pública manifesta la seva commoció, però tanmateix el govern no castiga els responsables de l'acte i, a més, nombroses guarnicions se solidaritzen amb els militars, com també fa la major part de la premsa espanyola, en especial la militar. Fins i tot el monarca, Alfons XIII (1886-1941), veu amb simpatia l'acció dels militars a Barcelona.

El 26 de novembre, alguns polítics catalans marxen cap a Madrid per donar una dimensió política a la protesta. A la capital, però, es troben amb un ambient hostil i de seguida s'adonen que a Madrid l'únic element a debatre i la gran amenaça a abatre és el «separatismo catalán».

L'endemà s'inicien els debats sobre els fets al Congrés i al Senat. Les paraules de condemna pronunciades pel marquès de Camps, Carles de Camps i Olzinel·las (1860-1939), al Senat són ofegades per crits, xiulets i picaments de peus, entre visques a la pàtria i a l'Exèrcit. En la sessió del Congrés en la qual el govern decideix suspendre les garanties constitucionals a la província de Barcelona, el cap del govern, Eugenio Montero Ríos (1832-1914), i altres líders parlamentaris espanyols es manifesten hostils al catalanisme. Les queixes i les argumentacions de la major part dels diputats catalans de totes les tendències no serveixen de res.

En la sessió del 29 de novembre, Nicolás Salmerón (1838-1908) fa un discurs contra la suspensió de les garanties constitucionals a Barcelona. En el seu parlament s'adreça a la minoria regionalista, a la qual invita a marxar d'acord amb els republicans, per damunt de les diferències doctrinals: «Catalanistas, ¿os ponéis de acuerdo conmigo para llevar la paz á Cataluña? ¿Queréis que vayamos juntos del brazo republicanos y catalanistas á Barcelona, para decir: nuestras ideas difieren, nuestras opiniones pueden ir en sentidos divergentes; pero vamos á exponerlas, á sustentarlas en el santo y amoroso regazo de la madre común España?».⁵ Els regionalistes accepten convençuts l'ofertament: «En aquell moment pot dir-se que s'inicià el procés

³ (1848-1924)

⁴ HURTADO, A., *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps (1894-1936)*. Ariel. Barcelona, 1969. Pàgina 81.

⁵ Copiem de PLA, J., *Francesc Cambó. Materials per a una història*. Destino. Barcelona, 1981. Pàgina 268.

La definició interclassista del moviment permet mobilitzar un nombrós electorat entorn una única idea, Catalunya, i contra un únic enemic comú, la política centralista de l'Estat

polític del que havia d'ésser el formidable moviment de Solidaritat Catalana».⁶

La posada en marxa de Solidaritat Catalana

Presidida per Salmerón, aquesta plataforma unitària de partits aplega la Lliga Regionalista, una part de la Unió Republicana, independents, els federals, els nacionalistes republicans –els escindits de la Lliga el 1904–, la Unió Catalanista i els carlins. L'esclat solidari serveix, paradoxalment, per aclarir el panorama de la política catalana de partits, si bé és la Lliga el partit que millor sap aprofitar aquesta conjuntura en un sentit polític i estratègic indiscutiblement moderns: d'aquesta situació en surt configurada com el gran partit del catalanisme. Sovint, els altres grups es limiten a actuar com a mers compar-se dels regionalistes.

A finals de gener de 1906 s'escull el Comitè Executiu de Solidaritat Catalana, en el qual estan representades totes les formacions polítiques que la integren. Queden al marge d'aquest comitè –i, per tant, fora de Solidaritat– els dos partits dinàstics, en franca davallada a Catalunya, i els republicans que segueixen Lerroux, malgrat que reben invitacions per integrar-s'hi. La decisió d'un sector del republicanisme unionista d'integrar-se dins del moviment soli-

dari provoca el trencament d'Unió Republicana, ja que el nucli més nombrós del partit es decanta cap a la tendència antisolidària comandada per Lerroux, per al qual Solidaritat és una coalició conservadora. Però la causa principal de l'oposició de Lerroux a Solidaritat és la por de perdre la direcció del republicanisme a Catalunya.

El primer acte solidari important és la celebració a Girona d'un gran miting per a reclamar la restitució de les garanties constitucionals i per demostrar la solidaritat de tots els catalans en la defensa de Catalunya. L'11 de febrer de 1906 se celebra el miting –hom parla d'uns 4.000 assistents–, d'on resulta la proclamació formal de Solidaritat Catalana com a coalició electoral. En un clima d'exaltació es comença a desplegar la campanya política, l'objectiu de la qual és formar una Diputació catalana que pugui fer front a la Llei de Jurisdiccions, en fase de tramitació parlamentària i que té com a objectiu fonamental situar el catalanisme fora de la llei. Tot i aquest clima de consens, la Lliga, hàbilment dirigida per Francesc Cambó (1876-1947), es converteix en la directora del moviment i n'esdevé la principal beneficiària, convertint Solidaritat en una arma política per a defensar els ideals del catalanisme conservador.

El 12 de maig de 1906 el Comitè Executiu de Solidaritat fa públic un manifest on anuncia que aquesta plataforma de partits pensa presentar-se a les diverses eleccions de 1907: «La Solidaritat és quelcom diferent, quelcom més alt que els partits que la formen, i la seva missió pla-

6 CAMBÓ, F., *Memòries (1876-1936)*. Alpha. Barcelona, 1981. Pàgina 115.

La Lliga, hàbilment dirigida per Cambó, es converteix en la directora del moviment, fent de Solidaritat una arma política per a defensar els ideals del catalanisme conservador

na per damunt de les finalitats de banderia. La Solidaritat és la formació viva de l'ésser de Catalunya com a col·lectivitat conscient de sí mateixa, (...) ara davant de la campanya electoral que s'acosta, la seva missió primordial, capitalíssima, és aconseguir que sigui la funció electoral dels ciutadans una funció lliurement exercida, sense coaccions ni imposicions; que la representació parlamentària de Catalunya sigui manifestació sincera i proporcionalment exacta de la voluntat del nostre poble; que els elegits de Catalunya constitueixin una veritable diputació catalana que, traduint totes les modalitats del nostre sentit polític i recollint tots els punts d'actual convergència de l'opinió de la nostra terra, siguin dintre el Parlament espanyol l'afirmació clara i activa de l'ideal i de la voluntat de Catalunya».⁷

Pocs dies després, el 20 de maig, té lloc l'homenatge de Barcelona als diputats i senadors que han intervingut a les Corts contra el projecte de Llei de Jurisdiccions. És la «Festa de l'Homenatge» que té lloc al passeig de Sant Joan amb una multitudinària –les cròniques de l'època parlen de 200.000 persones– desfilada cívica, en la qual prenen part ciutadans anònims i també, les principals entitats ciutadanes sense excepció. És la mobilització de la societat civil en bloc.

La victòria solidària a les eleccions de 1907

S'arriba així al 1907, moment clau en la història de Solidaritat Catalana. Per començar, el 25 de gener el conservador Antoni Maura (1853-1925) forma un nou govern, en substitució de l'anterior gabinet liberal. El ministeri de la Governació s'encarrega de posar en marxa els mecanismes per fornir una majoria parlamentària afí al nou partit de govern. Les eleccions a diputats per a les noves Corts es fixen per al 21 d'abril.

Prèviament, Solidaritat Catalana assaja el seu poder mobilitzador concorrent als comicis per a diputats provincials celebrats el 10 de març. Presenta candidatura només a les demarcacions de Barcelona i Girona, atès que a les de Lleida i Tarragona encara no s'ha fet la conjunció dels partits coalitats. La victòria solidària en aquestes eleccions demostra que les seves aspiracions han calat en la voluntat popular i que gaudeix de la força electoral suficient per a optar, en la propera votació d'abril, als 44 escons que Catalunya ocupa al Parlament espanyol.

La Lliga entén que Solidaritat pot ser una bona plataforma per assolir els seus objectius polítics. La resta de les formacions solidàries són massa febles per a oposar-s'hi i sobretot, per a renunciar a unes futures actes de diputat i a l'ocasió d'assolir una clientela política guanyada en una lluita per Catalunya i contra el llerrouisme. En el seu paper director, la Lliga té cura de no donar al moviment un contingut massa ideològic i vol evitar qualsevol

⁷ El manifest a **DE CAMPS I ARBOIX, J.**, *Història de la Solidaritat Catalana*. Destino. Barcelona, 1970. Pàgines 60 i 61.

Els esforços de Maura per integrar el regionalisme català en l'òrbita del partit conservador espanyol esquerden Solidaritat Catalana

enfrontament entre els seus integrants. En conseqüència, Solidaritat és capaç d'integrar un espai electoral que cobreix els extrems més oposats.

Ara bé, al seu interior hi conviuen estratègies polítiques oposades, circumstància que avança la curta durada d'un moviment nascut accidentalment i vàlid per a un moment històric en el qual la correlació de les forces polítiques catalanes està en transformació. De moment, la pretesa definició interclassista del moviment possibilita que Solidaritat obtingui la mobilització d'un nombrós electorat entorn d'una única idea, Catalunya, i contra un únic enemic comú, la política centralista de l'Estat.

A partir del 12 de març de 1907 es fan públiques les instruccions per dur a terme la designació dels candidats de Solidaritat: sempre que hi hagi acord entre els elements solidaris dels diferents districtes, són aquests els encarregats d'escollir el candidat. Si no hi ha acord previ, la comissió executiva solidària procedeix a la proclamació. Si no s'arriba a cap acord a l'hora de proclamar candidats, es deixa llibertat de vot per tal que l'electorat faci la tria. Finalment, dels 44 escons totals, Solidaritat presenta 41 candidats, atès que renuncia als de Sort-Viella i Roquetes, ambdós de forta tradició monarquicoliberal, i presenta Francesc Macià (1859-1933) a dos districtes –Barcelona i les Borges Blanques–. Tot i tractar-se d'un militar de carrera, Macià, que té la graduació de tinent coronel d'enginyers, s'indigna davant l'atac de la guarnició de Barcelona a les publicacions de la Lliga i decideix pre-

sentar la seva candidatura.⁸ Les candidatures de Solidaritat estan formades per disset republicans –sis unionistes, sis federals i cinc nacionalistes republicans–, quinze regionalistes, sis carlins i quatre independents.

Solidaritat comença la campanya electoral amb la publicació d'un manifest on es demana disciplina de vot i renuncia a qualsevol sentiment partidista perquè cal pensar només en el bé comú de Catalunya. Aquest desig conciliador, dirigit a evitar enfrontaments en el si de Solidaritat, perdura com un tòpic reiteratiu al llarg de la campanya, però tot i aconseguir-se una tasca unitària, cadascuna de les forces polítiques solidàries valora uns aspectes i n'oblida uns altres, entenent l'elecció sota una òptica particular que respon a uns interessos específics en cada cas. Malgrat tot, el clima de consens és ben evident.

En aquest context d'eufòria popular, el 13 d'abril de 1907 Joan Maragall (1860-1911) publica a *La Veu de Catalunya* un emblemàtic article, «L'alçament»: «Solidaritat és la terra, ho sents? És la terra que s'alça en els seus homes. (...) I la terra no és carlina, ni republicana, ni monàrquica, sinó que és ella mateixa, que crida, que vol son esperit propi per a regir-se; i ho crida a tots els seus fills,

8 La inclusió a les llistes de Macià suscita un profund malestar a l'estament militar, que decideix el seu trasllat a Cantàbria. Aquest fet i, sobretot, l'evolució personal d'un Macià cada vegada més identificat amb les reivindicacions nacionals catalanes, el porta a demanar la baixa voluntària de l'Exèrcit. La seva evolució personal i política durant aquests anys és estudiada a **ROIG ROSICH, J. M.**, *Francesc Macià. De militar espanyol a independentista català (1907-1923)*. L'esfera dels llibres. Barcelona, 2006.

Amb la Setmana Tràgica, Solidaritat deixa d'existir, perdent una bona oportunitat per fer sentir amb una sola veu les reivindicacions catalanes davant una conjuntura difícil pel país

republicans, monàrquics, revolucionaris, conservadors, pagesos, ciutadans, blancs i negres, rics i pobres. I mentre durí el crit de la terra no hi ha pobres, ni rics, ni ciutats, ni pagesies, ni partits, ni res més sobre d'ella que un gran afany d'acallar-la i satisfer-la; perquè sols quan ella sia en pau podrà cadascú ser republicà, carlí, pagès, blanc o negre, pobre o ric (...). Els partits catalans dividits en la lluita d'idees polítiques serien vençuts fàcilment per la corrupció forastera compacte en mans dels caciques. I heus ací la necessitat de la unió, de l'avinença, (...) No és un *montón*, senyor Maura, amb la companyia. Que no ho veu? És un alçament». Recordem que Maura havia qualificat de «montón» els partidaris de Solidaritat.

El diumenge 14 d'abril, una setmana abans de la votació, se celebra l'acte més important i multitudinari de la campanya: el míting del Tivoli, en el qual es presenta el vague programa electoral de Solidaritat, que redacta Enric Prat de la Riba (1870-1917). En paraules d'Antoni Rovira i Virgili (1882-1949), el programa proposa: «La derogació de la Llei de Jurisdiccions; dignificació del sufragi; desvetllament dels organismes socials d'Espanya per posar remei a la ineficàcia de l'Estat; endegar, a través dels òrgans públics de l'Estat, l'energia col·lectiva de Catalunya; encarregar gran part de les funcions d'ensenyança, beneficència i obres públiques a organismes regionals representatius de la personalitat de les regions, dotats de mitjans econòmics propis; autonomia provincial i municipal; atribuir als organismes regionals la facultat de prepa-

rar i proposar al poder legislatiu de l'Estat, la renovació del Dret civil especial de cada regió».⁹

La cívica i massiva concurrència a les urnes el 21 d'abril és el tret característic de la jornada electoral a tot Catalunya. El dia 25 la Junta Provincial del Cens proclama guanyadora dels set escons a la ciutat de Barcelona la candidatura solidària. Amb una participació que ultrapassa el 60%, Solidaritat compta amb un 42% del cens electoral mentre la candidatura lerrouxista només arriba a un 17%. A Barcelona voten més de 70.000 persones, d'un total aproximat de 108.000 electors censats.

De les 44 actes només quatre són guanyades pels candidats antisolidaris: les de Sort-Viella i Roquetes, no disputades, i les de Tortosa i Torroella de Montgrí, perdudes en la votació. Després de l'escrutini els escons queden repartits així: als solidaris els corresponen sis escons pels carlins, catorze pels regionalistes, disset pels republicans –nacionalistes republicans quatre, Unió Republicana set i federals sis– i tres pels independents –aquestes tres actes són en realitat dues, les d'Hurtado i Macià, aquest guanyador, per partida doble, de l'acta a Barcelona i a les Borges Blanques–. Per tant, Solidaritat aconsegueix els seus objectius a 40 dels 44 districtes, si bé posteriorment les files solidàries es reforcen amb l'adhe-

9 **ROVIRA I VIRGILI, A.**, *Resum d'història del catalanisme*. La Magrana-Diputació de Barcelona. Barcelona, 1983. Pàgines 84 i 85. Podeu consultar el «Programa del Tivoli», a **GONZÁLEZ CASANOVA, J. A.**, *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*. Curial. Barcelona, 1974. Pàgines 545 a 548.

No és difícil trobar uns punts de contacte entre allò que passa a Catalunya entre 1906 i 1909 i alguns dels reptes que té plantejats la classe política catalana a inicis del segle XXI

sió del liberal Emili Riu (1871-1928), de Sort, i la del nacionalista republicà Josep Torras i Sampol (1869-1920), guanyador de l'elecció complementària de Torroella de Montgrí celebrada el 4 d'agost, després de la renúncia a l'acta del conservador Robert Robert (1851-1929), marquès de Robert.

La conjuntura solidària és molt important per al futur electoral de Catalunya, ja que significa el desvetllament de l'activitat política en molts districtes rurals i la disgregació del poder polític provincial, que des d'ara està repartit entre monàrquics i sobretot, entre republicans i regionalistes, guanyadors d'unes actes irrecuperables per a les forces dinàstiques. Però contra el que proclama l'eufòria de la premsa solidària, encara no és una victòria total sobre el caciquisme.

La davallada final

Malgrat els bons resultats obtinguts i tot i les excel·lents perspectives polítiques de les que, a priori, semblen disposar els flamants diputats solidaris, el cert és que la seva actuació a les Corts es veu dificultada per la progressiva hegemonia que pren la Lliga dins del moviment solidari. El possibilisme dels regionalistes, la seva acceptació del vot corporatiu proposat en la Llei d'administració local de Maura i el clericalisme palesat per la Lliga davant el Pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Bar-

celona de 1908, en distancien els republicans. A més, a principis de 1908 esdevé del domini públic el propòsit de Maura d'estimular la dissolució de la Solidaritat atraient-ne l'ala dreta amb l'esquer de la Llei d'administració local i integrant el regionalisme català en l'òrbita d'un partit conservador espanyol renovat. Solidaritat Catalana comença a esquarterar-se.

Cada vegada més, els republicans solidaris tendeixen a agrupar-se per fer front comú en actuacions diverses i això origina una tendència a treballar plegats. L'esquerra solidària admet que la Solidaritat ha servit per a sensibilitzar l'opinió pública sobre el problema de Catalunya i per a obtenir un triomf electoral sobre el caciquisme, però també adverteix que ha decebut els qui, amb raó, n'esperaven reclamacions més enèrgiques i més marcadament esquerranes.

En aquest context, el 13 de desembre de 1908 es celebren eleccions per a cobrir a Barcelona algunes vacants que s'han produït en les files solidàries. Les dificultats per confeccionar una candidatura de consens presagien que l'elecció no serà gens favorable per Solidaritat. De fet, només un dels quatre candidats solidaris és capaç de guanyar la minoria, per darrera dels integrants de la candidatura antisolidària. La derrota electoral de Solidaritat Catalana és incontestable, i la reacció a Madrid és de joia.

En aquesta difícil situació s'arriba al 1909, any en el que s'han de celebrar tres conteses electorals –dues mu-

En tots aquests decennis no ha canviat l'actitud d'hostilitat envers Catalunya de bona part de la classe política espanyola

nicipals i una provincial—, en les quals els republicans solidaris volen concórrer a títol individual i no en representació de Solidaritat. Aquesta decisió provoca l'enuig dels regionalistes, que comencen a parlar de seguida dels republicans solidaris com d'una dissidència del catalanisme, d'un catalanisme que la Lliga no vol deixar de monopolitzar. En qualsevol cas, les formacions solidàries competeixen separatament en les conteses municipals de 1909. A partir d'aquells moments, sembla evident que les relacions entre els regionalistes i els republicans solidaris són molt tibants i posen en entredit la continuïtat de Solidaritat. A més, els mals resultats electorals, que signifiquen la primera desfeta seriosa de Solidaritat Catalana, fan que l'acord sigui cada vegada més insostenible. L'esperit que havia inspirat Solidaritat ha mort.

Quan l'estiu de 1909 esclata la Setmana Tràgica, Solidaritat ja ha deixat d'existir a la pràctica, tot i que els últims vestigis del pacte són esborrats definitivament per les diferents actituds d'uns i altres davant les desproporcionades represàlies que provoca aquest episodi revolucionari. Tot plegat es tradueix en el trencament definitiu entre la dreta i l'esquerra del bloc solidari. Aquesta és la mort definitiva, ara sí, de Solidaritat. Les desqualificacions personals i les polèmiques periodístiques mantingudes pels òrgans de premsa d'uns i altres s'accentuen, esdevenint una més de les baules en aquest procés d'irreversible deteriorament de la plataforma solidària. Tot i això, de cara a les eleccions provincials que s'han de

celebrar a l'octubre, la tònica és encara de presentar a comarques —però no a Barcelona—, candidatures solidàries. És el cant del cigne de Solidaritat Catalana. A partir d'aquest moment, la seva dissolució definitiva només serà qüestió de setmanes.

Conclusions

Arribat el moment de fer un balanç de Solidaritat Catalana, cal assenyalar que si hagués estat només una mera aliança de partits davant una consulta electoral, sorgida d'un acte comú de protesta per fets atemptatoris a la llibertat civil, la seva durada hauria estat quelcom inexplicable. Si dura uns tres anys (1906-1909), és perquè amaga un afany que va més enllà d'una conjuntura breu, amb aspiracions i estímuls d'esdevenir permanent en la política catalana i per projecció, en l'espanyola. I és que per damunt de tots els defectes de Solidaritat Catalana, per damunt de les seves crisis internes i malgrat no haver aconseguit cap dels objectius principals, la veritable dimensió del moviment la dona el fet d'haver ajudat a fer arrelar el catalanisme en l'ànima col·lectiva dels catalans.

Tanmateix, l'efímera vida de Solidaritat Catalana no amaga la importància del fenomen com a punt de referència per a futurs intents d'unió entre diferents sectors polítics catalans. A més, estem davant del primer moviment transversal del catalanisme polític. Un catalanisme que,

Com demostra Solidaritat, el moviment transversal del catalanisme no pot ser monopoli de cap partit sinó la unió de tots els catalans independentment de la seva adscripció política

com demostra Solidaritat, ja no pot ser monopoli de cap partit, atès que ha d'esdevenir un vincle d'unió de tots els catalans, independentment de la seva adscripció política. Tot plegat converteix Solidaritat Catalana en una de les fites emblemàtiques en aquella cruïlla de 1906, que ha esdevingut clau per al desenvolupament de la Catalunya contemporània. |

+ INFO

Fonts

- ▢ **AMETLLA, C.**, *Memòries polítiques, 1890-1917*. Pòrtic. Barcelona, 1963.
- ▢ **CAMBÓ, F.**, *Memòries (1876-1936)*. Alpha. Barcelona, 1981.
- ▢ **GARCÍA JUNCEDA, J.**, «El Banquet de la Victòria» a *iCu-Cut!* de 23 de novembre de 1905.
- ▢ **HURTADO, A.**, *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps (1894-1936)*. Ariel. Barcelona, 1969.
- ▢ **MARAGALL, J.**, «L'alçament» a *La Veu de Catalunya* de 13 d'abril de 1907.
- ▢ **ROVIRA I VIRGILI, A.**, *Resum d'història del catalanisme*. La Magrana-Diputació de Barcelona. Barcelona, 1983.

Articles

- DE Riquer, B.**, «Les eleccions de Solidaritat Catalana a Barcelona», a *Recerques*. Número 2. Barcelona, 1972.

Llibres

BALCELLS, A., CULLA, J. B., i MIR, C., *Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923.* Fundació Jaume Bofill. Barcelona, 1982.

COLOMINES, A., *El catalanisme i l'Estat. La lluita parlamentària per l'autonomia (1898-1917).* Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1993.

DE CAMPS I ARBOIX, J., *Història de la Solidaritat Catalana.* Destino. Barcelona, 1970.

DE RIQUER, B., *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme, 1898-1904.* Edicions 62. Barcelona, 1977.

GONZÁLEZ CASANOVA, J. A., *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938).* Curial. Barcelona, 1974.

IZQUIERDO, S., *República i autonomia. El difícil arrelament del catalanisme d'esquerres, 1904-1931.* Afers. Catarroja, 2006.

MOLAS, I., *Lliga Catalana. Un estudi d'estasiologia.* Edicions 62. Barcelona, 1972.

PÉREZ-BASTARDAS, A., *L'Ajuntament de Barcelona a primers de segle (1904-1909). Albert Bastardas i Sampere, primer alcalde popular.* Edicions 62. Barcelona, 1980.

PLA, J., *Francesc Cambó. Materials per a una història.* Destino. Barcelona, 1981.

ROIG ROSICH, J. M., *Francesc Macià. De militar espanyol a independentista català (1907-1923).* L'esfera dels llibres. Barcelona, 2006.

SANTOLARIA, F., *El Banquet de la Victòria i els Fets de iCu-Cut! Cent anys de l'esclat catalanista de 1905.* Meteora. Barcelona, 2005.

XARXA

El espejismo nuclear

Marcel Coderch i Núria Almiron

Los libros del lince. Barcelona, 2008

Ramon Arribas | rarribas@gencat.cat

Director del Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible

El darrer informe *World Energy Outlook 2008* de l'Agència Internacional de l'Energia assenyalava amb claredat que les tendències actuals de subministrament i de consum d'energia són clarament insostenibles, des del punt de vista ambiental, econòmic i social.

Per aquesta agència de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE), el sistema energètic mundial és en una cruïlla, i esdevé urgent respondre a dos reptes: assegurar un subministrament energètic fiable i assequible i passar, tant ràpid com sigui possible, a noves fonts energètiques eficients i respectuoses amb el medi ambient. Una necessària transició que reclama una decisiva acció política.

La qüestió és punyent i és uns dels temes centrals de l'agenda política global i nacional. L'augment de la demanda i el consegüent *peak oil* –assoliment del màxim de producció de petroli– provocarà escassetat de petroli i després de gas i urani. A aquesta situació, cal afegir-hi el canvi climàtic, una de les principals conseqüències del model energètic intensiu en carboni.

En aquest context, reapareix amb força l'energia nuclear com l'esperança per superar els problemes derivats de

les emissions de CO₂ i del progressiu esgotament dels combustibles fòssils, sense posar en crisi l'actual model de creixement i de consum. L'ús de l'energia atòmica és considerat un component obligat de qualsevol combinació energètica que es plantegi per al futur. El llibre de Marcel Coderch i Núria Almiron contribueix a posar en qüestió aquesta aposta, argumentant el perquè l'energia nuclear no és la solució, sinó part del problema. És una obra oportuna que dona arguments i dades per a un debat necessari. Un text carregat de raó i de raonaments. No dogmàtic, sinó dialèctic. Que no vol convèncer als convençuts, sinó a la majoria. Que no parteix d'apriorismes sinó d'una potent aproximació holística.

Per Coderch i Almiron la indústria nuclear no ha resolt les seves eternes dificultats de seguretat –contaminació generada pel propi cicle de funcionament de les centrals i risc d'accidents i d'atemptats–, de costos –de seguretat i manteniment, molt més elevats que la resta de tecnologies de generació elèctrica, terminis de construcció i d'amortització molt dilatats que disparen els costos financers–, de residus –cap avenç en els darrers quaranta anys– i de proliferació d'armament nuclear. No és cert que es puguin construir tots els reactors necessaris per mitigar de manera significativa les emissions de CO₂ en el termini necessari. Ni tampoc hi ha suficient combustible nuclear en el cas que fos possible la construcció de tal nombre de centrals nuclears.

Lluny d'assegurar un subministrament energètic fiable, assequible i respectuós amb el medi ambient, la reactivació nuclear només fa augmentar els problemes esdevenint part del conflicte

No és cert que es pugui compensar la progressiva escassetat del petroli ni que redueixi la dependència energètica de la major part de països industrialitzats. Ara per ara, no hi ha solució pels residus radioactius ni tampoc mecanismes que evitin que es pugui estendre la utilització civil de l'energia nuclear sense provocar al mateix temps una proliferació generalitzada de l'armament nuclear.

Lluny de constituir la solució als problemes plantejats, la reactivació nuclear no fa res més que augmentar-los i esdevenir part del conflicte. Les gegantines inversions que requereix prendrien recursos a altres alternatives que si poden contribuir a que el futur sigui energèticament sostenible, més equitatiu i lliure de tensions geopolítiques. I sobretot, estendre la idea que si acceptem l'opció nuclear podrem seguir creixent i consumint com fins ara seria només un miratge, allunyant la possibilitat d'un canvi cultural que és del tot imprescindible per fer una transició no traumàtica cap a un futur realment sostenible. A la Unió Europea (UE) necessitem cinc hectàrees per habitant, quan sols disposem de 2,2 hectàrees pròpies; la resta l'obtenim d'altres parts del planeta. Catalunya requereix gairebé set vegades més que la superfície pròpia. Aquesta gran petjada, sobretot als països occidentals, caracteritza la gran insostenibilitat de l'actual model econòmic i de consum.

Catalunya té una forta dependència energètica exterior, ja que importa el 96% de l'energia que consumeix. El fet no

és nou, però sí que ho és la intensitat i la fragilitat d'aquesta dependència, elements que poden significar problemes de competitivitat per a la nostra economia. La qüestió del canvi climàtic i la posada en marxa de les diferents mesures d'adaptació i mitigació, conjuntament amb la resta de països de la UE –reducció del 20% de les emissions dels gasos amb efecte d'hivernacle, fer que les renovables produeixin el 20% de l'energia consumida i millorar un 20% l'eficiència energètica– marquen el tret de sortida d'una transició cap a un nou model de generació energètica. Un nou model que minvi els actuals consums energètics basats, majoritàriament, en uns recursos finits, cada dia més escassos i cars. És una qüestió de país i una qüestió mundial, i convé no caure en miratges. L'energia nuclear no és la solució, sinó part del problema. Coderch i Almiron contribueixen a desfer el miratge. |

El malestar en la cultura catalana

Josep-Anton Fernàndez

Editorial Empúries. Barcelona, 2008

Patricia Gabancho | gabancho.avui@gmail.com

Periodista i escriptora

Vaig escriure fa poc que Josep-Anton Fernàndez havia fet el seu magnífic treball de recerca sobre la realitat cultural a Catalunya amb mirada d'extraterrestre. En efecte, sobre *El malestar en la cultura catalana* no gravita cap dels complexos o dels eufemismes amb què s'acostuma a analitzar el problema que planteja tenir una cultura pròpia en situació d'anormalitat.

Fernàndez, que té tots els títols acadèmics necessaris per avalar la seva tesi, elabora aquest material –400 pàgines, poca broma– des de la Universitat de Londres on professava. La distància i el contacte amb una cultura normal contribueixen a la claredat dels seus enuncisats i conclusions. També el fet que li ha aplicat, a la cultura catalana, les eines –preguntes, teories, estudis...– internacionals que avui serveixen per analitzar la manera com les persones ens relacionem amb les cultures, pròpies i alienes, des que el postmodernisme ha capgirat totes les jerarquies i no pas poques ambicions expressives.

Només comentaré una de les línies argumentals del llibre, que és riquíssim en suggeriments, i ho faré amb la llibertat que prescriu el diàleg, ficant-hi cullera i remenant la collita. Fernàndez passa la cultura catalana per l'escàner acadèmic i dictamina, per començar, que Catalunya viu

un projecte inacabat de modernitat –el llibre tracta, bàsicament, dels governs de Jordi Pujol (1930), però serveix molt bé per mirar la realitat actual–. En les nostres circumstàncies, modernitat equivaldria a «normalitat», una paraula que està fora del discurs oficial. Es parla de «normalització», que comporta procés, sense definir quin és el punt d'arribada. L'autor precisa els termes. El 1939, Francisco Franco (1892-1975) opera una substitució de la normalitat catalana per una «normalitat» espanyola; això dura 40 anys, mentre el dictador exerceix. La democràcia –l'autor en diu «restauració monàrquica», establint la continuïtat del fil històric espanyol– hauria hagut de refer l'ordre, retornant la normalitat catalana, però no ho fa. La Constitució de 1978 no va per aquí. La cultura catalana ha quedat en posició subordinada en relació a la cultura nacional de l'Estat, una subordinació que té el seu correlat en els tractes polítics.

Ningú no parla en aquests termes –excepte potser *El Mundo*, quan es preocupa per la substitució del castellà en el món oficial–. Parlem, encara, «d'anar fent». Com que la normalitat era (i és) espanyola, la catalanitat té l'etiqueta de «resistència»; de ser aquella parcel·la que no s'ha domesticat i/o normalitzat en l'espanyolitat. La cultura catalana seria, doncs, militant. I des del moment que exigeix militància –consciència i actitud– es desproveeix de legitimitat. No és una cultura que serveixi per tothom, no és una cultura que «representi» tothom. Parlar de la «crisi de

Fernández passa la cultura catalana per l'escàner acadèmic i dictamina que Catalunya viu un projecte inacabat de modernitat

representació» de la cultura catalana és un encert de Fernández. Arran de la mort de Francisco Casavella (1963-2008), els comentaristes li han reconegut la capacitat de retratar la realitat barcelonina –i per extensió, catalana– a través d'una trilogia que és molt i molt parcial. La novel·lística espanyola escrita a Catalunya té adjudicada la representació sense ni buscar-la! La pregunta és si la cultura catalana l'ha buscada, aquesta representació.

Una de les conseqüències d'aquestes normalitats en disputa és que la cultura catalana té males relacions amb el mercat. La cultura de consum, vehiculada per la indústria, és en espanyol. Sense gaire capacitat de representació i sense gaire mercat, la cultura catalana tampoc no té poder d'integració. Com que el llibre no arriba als nostres dies, Fernández no proposa el tema de la nova immigració –ja em direu a quina cultura s'integren els immigrants...– però fa una cosa més agosarada: parla llargament de la immigració espanyola, un dels tabús més radicals d'aquest país. L'autor, amb experiència conjugada en primera persona, planteja que molts descendents d'aquesta migració estan fora de la cultura catalana. La cultura catalana no els interpel·la, no els parla ni en parla, no els representa. I què és, doncs, ser català si la cultura pròpia ja no és capaç de definir la identitat col·lectiva? Ens podem preguntar quina (idea de) Catalunya és, o sembla ser, més legítima. Legítima, i per tant més útil a la societat. Perquè, afegeixo jo, se-

gons quina sigui la idea de país que acceptem com a bona, així serà el futur que construirem. Parlem de cultura o parlem de política? Parlem de Catalunya, parlem de frustració: el títol incorpora la paraula «malestar».

El llibre de Josep-Anton Fernández és ple de temes que van tocant, com un instrument ben afinat, el moll de l'os de la cultura, de la societat i dels seus agents. És un llibre intel·ligent, seriós, amanit amb un subtil i eficaç sentit de l'humor molt *british*. Hom pot gaudir, per exemple, quan l'autor desmunta, des de la pura racionalitat, els arguments d'un Arcadi Espada celebrat en el seu moment –*Contra Catalunya*,¹ Premi Ciutat de Barcelona 1997– per la intel·ligència local. Fernández ha escrit, doncs, un clàssic. Un recorregut intel·lectual per dur-nos a port. Al port de l'autodeterminació, si som capaços de construir un imaginari positiu i, per una vegada, no subordinat a les veus dels qui manen (allà i aquí). |

1 ESPADA, A., *Contra Catalunya*. La Flor del Viento. Barcelona, 1997

Audiència pública

Els Setze Jutges

Enderrock, 2008

Salvador Cardús | salvador.cardus@uab.cat

Professor de Sociologia de la UAB

La revista *Enderrock*, en el seu número de gener, ha distribuït una peça excepcional de col·leccionista: un CD que conté les cançons d'un disc dels Setze Jutges absolutament introbable, editat el 1966 per Concèntric i de títol *Audiència pública*.

A les tretze cançons originals d'aquell disc de vinil, s'hi han afegit tres peces més que corresponen a les incorporacions posteriors dels tres jutges que faltaven per arribar al nombre mític de setze. La reedició digitalitzada d'aquell disc ha coincidit amb la cinquantena d'anys del text de Lluís Serrahima (1931) publicat a la revista *Germinabit*, circular de la Unió Escolania de Montserrat, titulat «Ens calen cançons d'ara», i que es considera el manifest fundacional de la Nova Cançó.

Ja he escrit algunes reflexions sobre aquell manifest¹ que, segons el meu parer, constitueix un cas de veritable «efecte papallona», on un gest modest, desencadena una sèrie de moviments que han acabat donant al país una impressionant cartera de cantautors de prestigi internacional. I això, per no dir que el rock català, en el fons, també té el seu punt de partida en aquell mateix gest. En Josep Benet

(1920-2008), que va suggerir l'article a Serrahima, que va empènyer a Miquel Porter i Moix (1930-2004), Josep Maria Espinàs (1927) o la Remei Margarit (1935) a agafar una guitarra, fins que Josep Espar Ticó (1927) i Ermengol Passola (1925-2009) van fundar Edigsa per enregistrar-los, per llavors encara Passola crear Concèntric i amb Espinàs obrir la Cova del Drac i... si el 1961 només s'havia editat un disc en català, el 1965 ja eren 73 discos de deu editors. I així successivament fins a disposar de prou massa musical en català com per tenir, ara, una revista mensual com *Enderrock* o la bimestral *Sons de la Mediterrània*, una producció musical en català impressionant i un circuit de concerts i presència regular en tota mena de festes arreu del país. És un cas que s'explica, principalment, per la profunda estima que algunes persones van tenir pel país i, és clar, pel suport que sempre han obtingut aquestes iniciatives que, com passa a tot el món, posen la cultura al servei del país, amb una profunda consciència patriòtica.

Però ara no vull insistir més en aquesta qüestió, sinó parlar atenció específica en el contingut del disc. Estic convençut que a tots aquells que escoltaran per primera vegada aquells «setze jutges» pioners, les músiques, lletres i les interpretacions els semblaran d'un primitivisme, per dir-ho d'alguna manera, sorprenent. Cinquanta anys són molts, sí, però els The Beatles existien des de 1957, Bob Dylan canta des de 1959 i els The Rolling Stones es formen el 1962.

¹ CARDÚS, S., «Som una cançó» a *Avui* de 16 de gener de 2009.

Escoltant Els Setze Jutges m'han semblat indecents les actuals queixes de tots plegats, ara que lluitem des d'una confortabilitat nacional incomparable amb aquell treball de trinxera

I, és clar, Georges Brassens (1921-1981), el 1953 ja havia enregistrat *La mauvaise réputation*. Val a dir que aquests eren un tipus d'autors i uns estils de discos que no conformaven el panorama musical dominant en aquells anys encara de franquisme pur i dur. Per estar al dia d'aquesta música s'havia d'anar a comprar els discos a Andorra i passar-los discretament amagats per la duana. A més, també Déu n'hi do de la simplicitat d'aquelles «novetats» musicals! Però, fins i tot tenint en compte el context de l'època, *Audiència pública* sona tan, com ho diria... ingenu, potser? La força, és clar, provenia fonamentalment del fet de cantar en català. De la llengua. Aquesta era la potència que invisibilitzava les limitacions musicals dels primers passos del projecte. La llengua, i la convicció patriòtica. Certament, de seguida Raimon (1940) va marcar una diferència notable, i després Joan Manuel Serrat (1943), i en Lluís Llach (1948) o la Maria del Mar Bonet (1947), i abans en Francesc Pi de la Serra (1942). I els primers Setze Jutges, amb consciència del seu paper de suplència, es van retirar immediatament. Però les cançons que podem escoltar a *Audiència pública*, que en molts casos ja eren una segona versió millorada amb els aranjaments de Francesc Burrull (1934) i eren cantades amb més «estil» que en els *singles* originals, hi insisteixo, mostren tota la rudesia dels inicis d'aquell moviment. Doncs bé: la reivindicació d'aquells orígens, el respecte que mereixen, la lliçó que n'hauríem de treure, tenen a veure precisament amb

aquest primitivisme, amb la modèstia del gest. Efectivament, no es partia de cap excel·lència prèvia, sinó de la promesa i del risc que la Nova Cançó anunciava el somni que anticipava. La discreció artística del gest original, doncs, és el que el fa superb a la vista dels resultats aconseguits. Des del meu punt de vista, allò que realment corprèn és la voluntat tosuda, arriscada i coratjosa que s'endevina darrera d'un gest que trasbalsaria el curs de la història que ens tenien escrita.

La majoria de les cançons d'*Audiència pública* les havia escoltades primer en els discs que compraven a casa. Jo encara no havia fet deu anys. I n'han passat molts des de llavors. La memòria les havia endolcit, i ara el record autèntic m'ha retornat a la duresa formal d'aquells temps, tan pobres com érem en tots sentits. I, de cop, escoltant-les, m'han semblat dramàticament indecents les actuals queixes de tots plegats, ara que lluitem des d'una confortabilitat nacional incomparable amb aquell treball de veritable trinxera que van fer els pioners de la Nova Cançó. Que no sigui per les lamentacions que se'ns escoli la força dels nostres gestos d'ara! |

El camí cap a la independència?

Murray Pittock

Pascual Editor. Anglès, 2008

Rafael Xambó | rafael.xambo@uv.es

Professor de Sociologia de la Universitat de València

El llibre del professor de la University of Glasgow Murray Pittock (1962) és una documentada, amena i complexa argumentació de l'evolució d'Escòcia en els darrers 50 anys, una guia excel·lent quant al futur que s'obre en el procés de reconfiguració de la unió d'Escòcia amb Anglaterra, Gal·les i Irlanda del Nord. La independència d'Escòcia és una de les possibilitats, gens menyspreable atès el creixent suport de la població i el decantament de sectors rellevants de l'elit econòmica, social i cultural.

L'autor identifica tres elements fonamentals en el procés de canvi que ha dut a la situació actual: primer, la fi dels beneficis i les oportunitats que reporta l'Imperi britànic i que s'esvaeixen amb nitidesa durant la dècada de 1960; segon, la forta centralització en l'àmbit social i econòmic posterior a la Segona Guerra Mundial, la qual cosa fa que l'Estat domini els sectors industrials que Escòcia ha liderat i intervingui en els àmbits d'autonomia –dret, govern local i educació i cultura– que ha mantingut des de l'Unió de 1707; i tercer, l'accelerat declivi de l'economia escocesa com a conseqüència. Si entre el 1911 i el 1980, una quarta part dels nascuts a Escòcia emigren, només en la dècada de 1950 en surten mig milió, la meitat dels

quals van a Anglaterra, fet que subratlla la decadència escocesa i la pujança de la metròpoli londinenca.

Són comparables Escòcia i Catalunya? Anem a pams. Totes dues nacions han format part d'un imperi i el seu nacionalisme emergeix amb la decadència d'aquest. Tanmateix, Escòcia en forma part voluntàriament –si més no, per la voluntat de les seues elits– mentre que Catalunya, igual que el País Valencià i les Illes Balears, són exclosos dels beneficis de l'imperi espanyol, el qual és una empresa castellana. El militarisme escocès és gairebé absent en la tradició catalana contemporània. Escòcia és anglòfona en la pràctica totalitat. Els parlants del gaèlic escocès no arriben a representar el 2% de la població. Això fa que el nacionalisme escocès tingui poc a veure amb la reivindicació lingüística, que ha estat un dels factors clau entre nosaltres.

Mentre Escòcia perd població durant el segle XX i la gran majoria de la població actual ha nascut a Escòcia, la població nascuda a Catalunya no arriba al 60%. Els pares i mares de més de la meitat de la població catalana no han nascut a Catalunya. El discurs integrador català –qui viu i treballa a Catalunya– ha hagut de competir amb el discurs hegemònic del neoregeneracionisme espanyol del PSOE i l'espanyolisme rampant del PP.

A més, Escòcia té unes fronteres territorials clarament definides des de l'Edat Mitjana. En el cas català, tot i que

**Allò en què més s'assemblen
Catalunya i Escòcia és en l'aspiració
a obtenir més autogovern. Qualsevol
pas endavant d'una de les dues nacions,
esperona i encoratja l'altra**

L'Estat de les autonomies deixa fixat el territori català al Principat, algunes forces polítiques reivindiquen els Països Catalans i la qüestió dels vincles entre els territoris de parla catalana és objecte de manipulacions interessades, especialment al País Valencià. La qüestió dels territoris dins l'Estat francès n'incrementa la complexitat. A Catalunya, les referències del discurs nacionalista dels Països Catalans no passen d'un ús ritual per refermar la unitat de la llengua, llevat d'Esquerra i altres grups menors de l'esquerra independentista.

Quant al posicionament identitari, la població escocesa quan només li donen dues opcions alternatives –escocès o britànic– tria escocès en prop del 80% dels casos. Aquesta pregunta no sol fer-se a les enquestes a l'Estat espanyol. Els resultats per a Catalunya, amb molta probabilitat anirien en sentit invers. Més encara, quan se'ls planteja als escocesos que ordenen per ordre d'importància un ventall d'identitats socials –classe, edat, sexe, religió i fins a 23 alternatives–, el fet de ser escocès es situa en primera posició, tot recollint prop de la meitat de la població, i només el fet de ser pare o mare s'hi acostava.

No hi ha dubte que en allò que més s'assemblen Catalunya i Escòcia és en l'aspiració a obtenir més autogovern. Els camins poden ser molt diferents si atenem les estructures estatals. El fet que el Regne Unit no tingui una Constitució permet el canvi sense grans embolics ju-

ridics ni bloquejos polítics. El cas espanyol, a la llum del recorregut legal de l'Estatut català, per exemple, o que els bascos no puguin ni fer una consulta popular, és ben diferent i oposa grans obstacles i forces contràries al canvi constitucional. Qualsevol pas endavant d'una de les dues nacions, esperona i encoratja l'altra. El futur és obert, en qualsevol cas, a formidables oportunitats de canvi. Amb el llibre de Pittock –que a la traducció catalana porta un pròleg del primer ministre escocès Alex Salmond, una introducció de qui escriu aquestes ratlles i un epíleg del president d'Esquerra Joan Puigcercós– el lector català pot aprofundir en les possibilitats d'Escòcia i reflexionar sobre què és aplicable a l'experiència catalana. |

PORTAL

La mirada violeta

FINESTRA

Fonts d'informació política
i comportament electoral
a Catalunya

Jordi Muñoz

Els assistents al 25è Congrés
Nacional d'Esquerra. Un perfil
entre l'estabilitat i el canvi
Joan Botella

CONNEXIONS

Dones i política:
tan lluny i tan a prop
Ester Alberich

Teories feministes
i implicacions socials
Laia Climent

Dones, homes, famílies,
feminisme i cura
Cristina Brullet

Dones i ciutadania
Marisa Fernández

Valoració de les aportacions
de les dones en els espais
de decisió política.
Reflexions a peu d'obra
Mireia Bofill

NAVEGADOR

L'autodeterminació de les dones
musulmanes en el segle XXI
Yaratullah Monturiol

BLOC

Dissenyar rols nous
Alba Castellvi

FÒRUM

Montserrat Duch
«Les dones en política plantegen
amb normalitat que un servei social
és tan important com una carretera»
Una conversa amb Marta Selva

FULL DE CàLCUL

El procés de Bolonya
o l'adaptació a l'Espai Europeu
d'Educació Superior
Xavier de las Heras

EXPLORADOR

Cuba: l'anquilosament
de la revolució
i els dilemes de futur
Francesc Bayo

ARXIU

Solidaritat Catalana
cent anys després
Santiago Izquierdo

XARXA

El espejismo nuclear
de Marcel Coderch i Núria Almiron
Ramon Arribas

El malestar en la cultura catalana
de Josep-Anton Fernández
Patricia Gabancho

Audiència pública
de Els Setze Jutges
Salvador Cardús

El camí cap a la independència?
de Murray Pittcock
Rafael Xambó